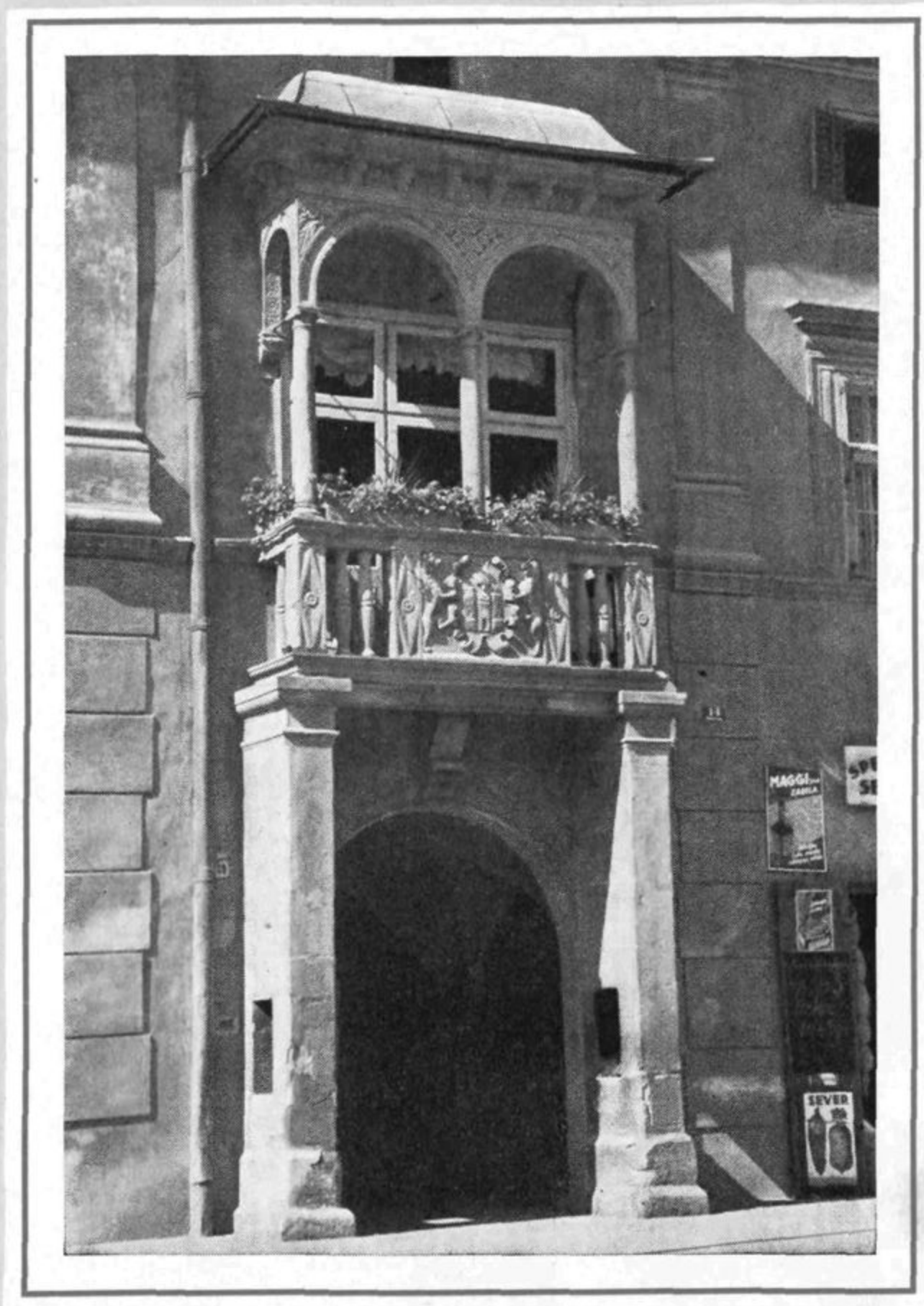

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MCMXXXIX

LETNIK VI

ŠTEVILKA 2

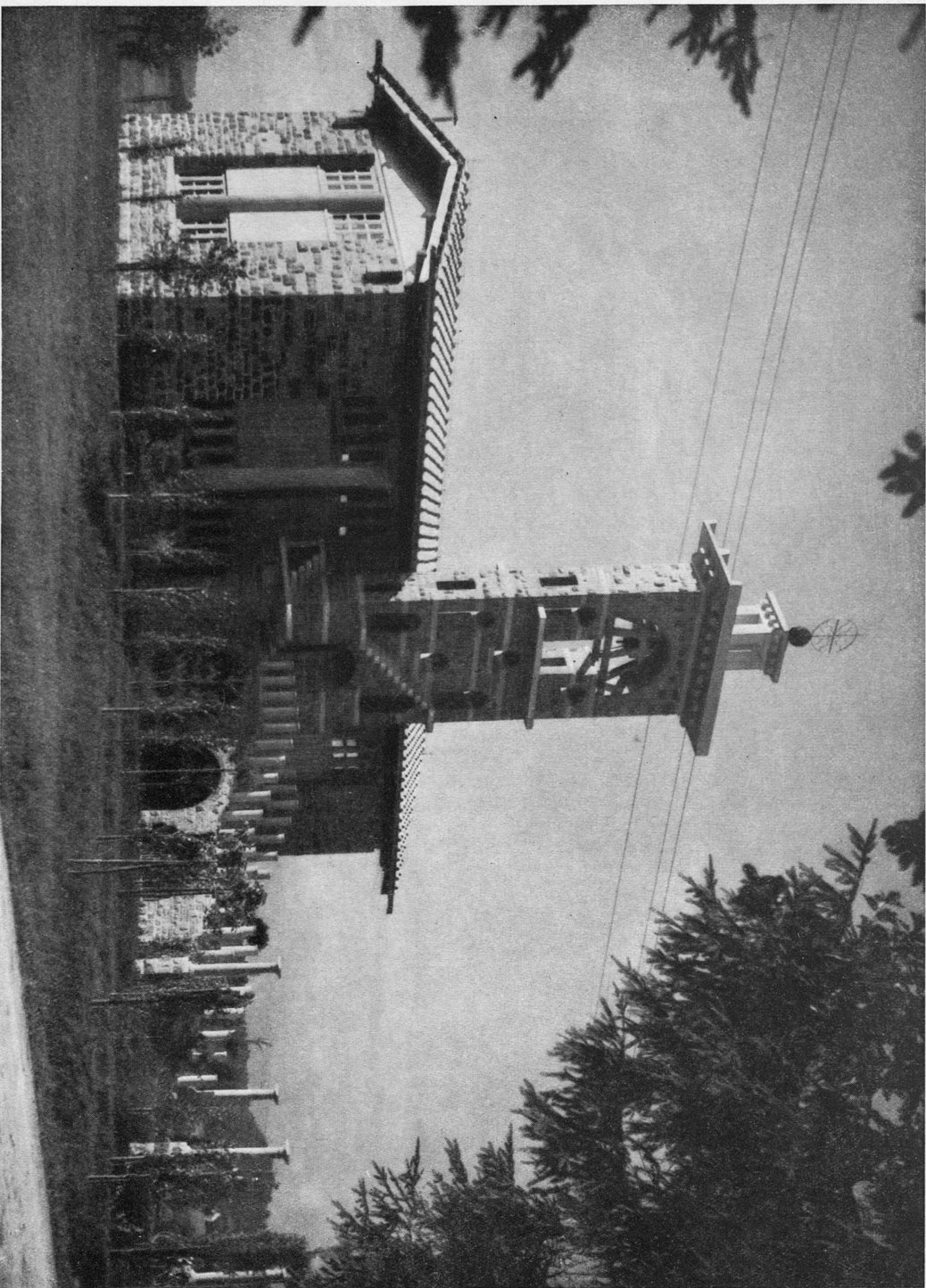
*Mestna
elektrarna
Ljubljanska*

**PRODAJALNA
M E S T N E
ELEKTRARNE
V LJUBLJANI
MESTNI TRG 2**

V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2 ima bogato zalogo svetilnic, namiznih svetilk, grelnih aparatov, likalnikov, motorjev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh vsega električnega materiala. Za popolnoma elektrificirana gospodinjstva nudi električni tok po izredno nizkih cenah. Posebna cena za ogrevalnike vode na nočni tok (60 par za kilovatno uro). Izvršuje vse električne instalacije za luč in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

RAVNATELJSTVO MESTNE ELEKTRARNE: LJUBLJANA, KREKOV TRG 10

ARH. JOŽE PLEČNIK, CERKEV NA BARJU V LJUBLJANI

Foto: Ante Kornič

V LJUBLJANI, AVGUSTA 1939

RAZVOJ MARIBORA V L. 1918.—1938.

FRANJO BAŠ

*Restavrirano
Marijino znamenje
na Glavnem trgu*

V razvoju naroda, pokrajine ali mesta razumemo na eni strani razvoj, ki je povzročen po razvoju večje enote, v kateri posamezni narod, pokrajina ali mesto živi, na drugi strani pa razvoj, ki je avtonomen in ki ustvarja sam iniciative za razvoj večjim ali manjšim gospodarskim, kulturnim ali političnim edinicam. Prva stran razvoja je značilna za provinco in tako tudi za Maribor, druga pa za večja gospodarska torišča in kulturna žarišča, ki se pri nas v Jugoslaviji šele ustvarjajo in porajajo. Pri tem se moramo zavedati, da vsebuje vsak razvoj življenje vstajajočega in umiranje preživelega ter da je vsak razvoj pozitiven samo z zgodovinsko kritičnega presojanja. Zato nam še manjka pri poizkusu

ugotoviti gospodarsko in kulturno pot dvajsetih let jugoslovanskega Maribora zadostna časovna razdalja; zato pa nam ne sme manjkati zavest, da vsebuje vsak razvoj nujne pozitivne in negativne pojave in da baš negativni pojavi postavljajo v razvoju probleme za bodočnost, da jih reši ona, kakor rešuje tudi sedanost v preteklosti rojena vprašanja. Zavedajoč se vsega tega poskušamo ugotoviti razvojna dejstva središča jugoslovanskega Podravja in Pomurja s pozitivnih razvojnih vidikov, negativna pa poudariti samo tam, kjer so odvisna od avtonomnih mariborskih činiteljev, da jih uveljavijo za svoj program bodočnosti.

I.

Maribor je rasel pred l. 1918. kot železniško križišče dveh primarnih avstro-ogrskih prog, ki sta vezali južno alpsko podolžnico s Srednjim Podonavjem v

paralelniški, ter Jadransko morje z gornjo Donavo po vzhodnem obrobju Alp v meridionalni smeri. Državni narodnopolitični sistem je osredotočil na to prometno križišče upravne ustanove, iz pokrajinskega značaja kultur mestnega zaledja pa je vzrastla trgovina z deželimi pridelki kot temelj meščanskega gospodarstva. V kulturnem pogledu je živel Maribor pred 1918. — kakor večina Slovenije — pod vplivi cesarskega Dunaja, ki so se uveljavljali deloma neposredno, deloma pa s posredovanjem Gradca od urbanistike preko stanovanjske kulture vse tja do likovne in glasbene umetnosti. To je tudi odgovarjalo kulturni strukturi mariborskega meščanstva, ki je bilo 1910. v mestu radicirano z eno četrtino, medtem ko so ostale tri četrtine sestavljale kulturno med Dunajem in Trstom ter Primorskim in Podravino fluktuirajoči živelj, katerega je cesarsko asimilirala Dunaj.

Jugoslovanska doba je z razmejitvijo med Avstrijo in Jugoslavijo premaknila položaj Maribora z osredja države na periferijo z novo državno mejo, oddaljeno pri Sv. Juriju ob Pesnici ali pri št. Ilju v Slovenskih goricah circa 15 km od mesta Maribora. Z razmejitvijo med nasledstvenimi državami je paralelniška železnica ob Dravi izgubila na svojem pomenu, ko se je prometna os Jugoslavije in jadranskega zaledja sploh preložila na savsko-jadransko in savsko-tursko progo. Mariboru je ostala meridionalna železnica, s katero je ohranil meridionalni prometni položaj kot obmejno mesto. Kulturno je povojni razmah novega kulturnega središča v Ljubljani obenem z afirmacijo narodne slovenske kulturne aktivnosti in zavestne kulturne emancipacije od Dunaja v zvezi z istočasnim soupoštevanjem izvendunajskih nemških kulturnih središč ter zahodnih evropskih in slovanskih kultur rodil novo generacijo izobraženstva, ki se je uveljavila zlasti v drugem jugoslovanskem desetletju. Ta nova generacija je navezala na politična stremjenja predvojne dobe ter uporablja z zavestnim hotenjem in odločno voljo dobrine svobodne države za kulturno osamosvojitve v okviru uveljavljajoče se slovenske narodnokulturne skupnosti, da tako zadosti idealom iz dobe narodnostnih bojev. Vzporedno s tem je povojni politični razvoj v Avstriji vse do njene združitve z Nemčijo povzročil, da tudi nemška manjšina ni vzdr-

ževala predvojnih dunajskih kulturnih tradicij ter se vezala vse bolj na Nemčijo in končno z njo tudi zrastle. V splošnem je tako jugoslovanski obmejni Maribor izgubil svoj prometni položaj na smeri vzhod-zahod, ga obdržal na smeri sever-jug in začel z likvidacijo kulturne supremacije Dunaja, kar odgovarja tudi našemu historičnemu narodnopolitičnemu programu narodnokulturne emancipacije in osamosvojitve.

Novemu položaju Maribora v pogledu na državno-politično tujino je pomagal novi položaj Maribora v mejah jugoslovanske države, kjer je postal poleg Subotice druga, severozahodna vrata Jugoslavije v svet in narobe. Kot zahodna od obeh severnih jugoslovanskih prometnih vrat je Mariboru po njegovi geografski legi v Jugoslaviji pripadla naloga, da postane os, iz katere se bodo neposredno povezale Alpe po Dravi in Donavi s Podravino, Vojvodino in z Beogradom in s čimer bi zadobila v novi državni skupnosti prometna smer zahod-vzhod svojo novo, a prirodno izobliko v jugoslovanski dravski prometni črti Maribor—Varaždin—Osijek—Beograd. Druga istotako prirodna prometnogeografska nujnost, katera je pripadla jugoslovanskemu Mariboru z novim položajem, je zveza z Zagrebom, medtem ko pripada zveza Ljubljane in Trsta s Srednjim Podonavjem Dravskemu polju z njegovim vzhodnim mostiščem, Ptuju. Kot severozahodna vrata Jugoslavije je prevzel Maribor nalogo vzdrževati zveze iz Vzhodnih Alp v severno nižinsko Jugoslavijo s smerjo Beograd in Zagreb ter sodelovati na zvezah Srednjega Podonavja s Severno Italijo.

Navedena dejstva sestavljajo geopolitično izhodišče za razvoj Maribora v Jugoslaviji, geopolitično izhodišče, ki se mora tudi kulturno uveljaviti. Kulturni položaj Maribora so v tradiciji predvojne dobe uveljavili tudi v povojni lavantinska škofija kot prosvetna in kulturna centrala n. pr. z bogoslovnim učiliščem, pedagoški strokovni delavci s ciljem izobraziti najširše narodne plasti preko vzgoje vzgojiteljstva, zavest potrebe po pokrajinskem zgodovinskem proučevanju in končno je dejstvo, da smo Slovenci na severovzhodu karakterološka enota v svojem narodu rodilo iz predvojnih korenin povojne zgodovinske znanstvene ustanove. K tem iz predvojne dobe izvirajočim kulturnim faktorjem moramo prišteti enake politične in

Stari Glavni trg od zahoda proti vzhodu
(do začetka XX. stoletja)

prosvetne centrale in krajevne organizacije, ki so se na temelju državnih mej razširile po novih delovnih teritorijih. Pri tem je povojni duh socialnosti, ki je vsaj formalno postala v isti meri značilnost narodnosti, kakor je bil to v predvojni dobi jezik, razširil iz Maribora na Prekmurje in Mežiško dolino ekstenzivno delo, ki pa je odpadlo v Posavju. To je v Zvezi z dokončno likvidacijo starih kronovinskih mej in kronovinskega regionalizma, katerega je na zunaj še kot zadnja vzdrževala Mariborska oblast, a je pri tem na jugu stare deželne meje likvidirala, in nakar je Maribor ostal prosvetno središče pokrajini na jug do severnih mej Posavja.

Povojna značilnost podeželskega in sploh slovenskega kulturnega življenja je porast v kvantiteti in iskanje narodnostne samobitnosti. Iz tega so rastle potrebe po krajevnih kulturnih afirmacijah, s katerimi so se začeli posamezni kraji kulturno osamosvojevati, n. pr. Murska Sobota, in organizirati kot prosvetna centrala tudi svoje zaledje, kakor vidimo to pri Celju v porečju Savinje. V večji meri kakor v razširjenem krajevnem delu pa je vzrok po osamosvojevanju posameznih pokrajin od Maribora, da je Maribor bil prešibek za kulturno organizacijo teritorija, kateri mu je n. pr. upravno-politično z Mariborsko oblastjo pripadal in kateri teritorij je iz razlogov kulturnopolitične tradicije, gospodarske, zlasti prometne moči in geografske lege gledal v prvih povojnih letih v Mariboru svojo prosvetno in kulturno centralo. Pri osredotočenju slovenskega kulturnega življenja v Ljubljani v senco nove univerze, je ostala prvenstvena kulturna sila jugoslovanskega Maribora v duhu predvojnih tradicij časnikarstvo in njemu sorodna publicistika. Poleg časnikarstva so narodnostne ambicije, zavest potrebe po kulturnem uveljavljanju Maribora, deloma pa kulturne ambicije vzrastle z lokalnim razvojem ustvarile knjižne, umetniške in znanstvene ustanove, ki so postale s sporadičnimi publikacijami, umetniškimi razstavami in predstavami ter kulturno-prosvetnimi manifestacijami nova značilnost povojnega Maribora. Druga značilnost jugoslovanskega Maribora pa je v kulturnem življenju poudarjanje in tudi uveljavljanje narodnoobrambnih načel, ki koreninijo v predvojni narodnostni tradiciji in v povojnih stremeljenjih po likvidaciji predvojnih narodnopolitičnih prilik.

V kulturnem pogledu je jugoslovanski Maribor poudaril v predvojni dobi že ustaljeni položaj Maribora kot političnega in kulturnega središča nemškega Štajerskega, katero se je na jugu zmanjšalo za Posavje, na zahodu in vzhodu pa razširilo na Mežiško dolino in Prekmurje.

Gospodarski in kulturni razvoj Maribora kot celote ilustrira najbolje topografski razvoj mesta. Leta 1910. je štel Maribor 27.994 prebivalcev (brez vojaštva) s 1269 hišami, l. 1921. 30.739 prebivalcev s 1455 hišami in l. 1931. 33.921 prebivalcev s 1834 hišami. Ker ne moremo zasledovati mariborskega prebivalstva do danes in ga primerjati z istočasnim prebivalstvom Slovenije in Jugoslavije, ne moremo odgovoriti na vprašanje, kako se je Maribor razvijal sorazmerno z dravsko banovino in Jugoslavijo. Zlasti še ne moremo postaviti tega sorazmerja, ker mesto Maribor ni nikaka organska seliščna enota ter je to šele skupno s predmestji Studenci, Radvanji, Tezmem, Pobrez-

jem, južnimi Košaki in južno Krčevino. Ne bomo pa grešili, ako trdimo, da se je Maribor kot organska seliščna enota razvijal nekaj hitreje od razvoja prebivalstva Slovenije in Jugoslavije. To na zunaj ugodno razvojno razmerje pa izgubi na svojem pozitivizmu, ako upoštevamo mariborsko mestno zaledje. Gozdna hribovita pokrajina na zahodu ne nudi kmetijstvu življenjskih možnosti in propadajoči kmet more v bistvu samo v Maribor; na vzhodu od Maribora pa leži izredno gosto obljudena agrarna pokrajina z veliko nadprodukcijo prebivalstva. Po zakonih gravitacijskih skupnosti zemljepisnih enot bi moralo Podravje in Pomurje samo absorbirati vso nadprodukcijo prebivalstva; Podravje in Prekmurje pa tega ne storita, ker imata eno samo antropogeografsko absorpcijsko točko Maribor, čigar absorpcijska kapaciteta je za zaledje prešibka, pa četudi je v desetletju po svetovni vojni absorbirala nad 12.000 deželanov. To stanje ponazoruje nujnost povojne industrializacije Maribora, poleg tega pa tudi nujnost industrializacije mariborskega zaledja v bodočnosti. Absorbiranje podeželskega življa je kulturno za jugoslovanski Maribor važno, ker daje meščanstvu z delavstvom svojevrstni rustikalni kulturni značaj, ki je daleko močnejši od predvojnega malomeščanskega z zanj značilnim intelektualiziranjem in izključnim varovanjem gmotnih interesov v političnem življenju. Meščanska rustikalnost je kulturna značilnost povojnega Maribora ter se odraža v kulturnem oportunističnem s precejšenjem tradicije, čustvenem dožemanju kulturnih vrednot, odklanjanju avtohtone iniciative ter podvrženosti tujim vplivom, zlasti kadar gre za videz posebnosti in svojevrstnosti. Sveža, a tako duhovno razklana generacija z dežele je prevzela vodstvo kulturnega jugoslovanskega Maribora, medtem ko ga je v predvojni dobi vodila tradicionalna birokracija.

II.

Smer rasti mariborskega mesta nam odkrije številčni razvoj prebivalstva v posameznih mestnih okrajih. I. okraj (staro mesto) je štel 1910. 6531 in 1931. 6482 prebivalcev; II. graški okraj 1910. 5984 in 1931. 6226; III. oreški okraj 1910. 2838 in 1931. 3046; IV. koroški okraj 1910. 3476 in 1931. 4525 ter V. magdalenski okraj 1910. 7272 in 1931. 12.196 prebivalcev. Razvoj je iz številčk — pa čeprav moramo jemati v poštev leto 1910., s čimer upoštevamo dobo 1910. do 1914., katera pa razvojno zaostaja za dobo 1931. do 1938. — evidenten. Staro mesto je že izrazita city s poslovnimi lokali, ki so začeli v povojni dobi vse pogosteje nastajati tudi v južnem graškem okraju ter v Orešju, kjer jih je naselila povojna industrija. Podgoricami in proti Kamnici se razvijajo meščanska stanovanja, medtem ko se delavstvo nastanjuje v južnem Mariboru v smeri proti Radvanju itd. in kjer prehaja v okoliška predmestja. Vidimo, da povojni Maribor nadaljuje razvoj predvojnega razen na jugu od Drave, kjer postaja meščanski značaj mesta vedno očitnejši proti predvojnemu delavskemu. Delavski značaj pa stopa v ospredje v predmestjih, ki absorbirajo glavni dotok z dežel in katera vse bolj izgubljajo kmetijski značaj. Očitni razvoj Maribora na jugu od Drave daje povojnemu Mariboru dve novi razvojni značilnosti, ki ga ločijo od predvojnega: Maribor

Hotel »Orel« pred 1929.

severno od Drave postaja vse očitnejše poslovno-meščansko, Maribor na jugu od Drave pa stanovanjsko meščansko mesto, na čemer tudi ne izpremenijo delavske kolonije iz povojne dobe, ki postajajo med Betnavsko cesto, Metelkovo in Radvanjsko ulico vsak dan bolj osamljeni otok, kakor so kolonije južne železnice danes že pravo urbanistično tuje telo.

Že omenjeno pomanjkljivost v statistiki prebivalstva po 1931. pa izpopolni statistika mestnega gradbenega urada o zgradbah, izvršenih v Mariboru v letih 1919. do 1937. Maribor je štel 1910. 1269 hiš in pridobitnih zgradb. 1919. do 1937. je bilo v Mariboru zgrajenih 852 zgradb, to se pravi, približno isto število kakor je bilo v Mariboru zgrajenih hišnih stavb od 1846., to je od otvoritve južne železnice pa do svetovne vojne 1914. Največji mariborski gradbeni podjetnik je bila mestna občina, ki je poleg svojih upravnih in šolskih poslopij zgradila nad 500 stanovanj; vzporedno z mestno občino sta korakali industrija in obrt, ki sta skupaj zgradili 106 tovarn in delavnic. Tovarne in delavnice so nastale predvsem na levem bregu Drave, kjer je nastala tudi večina večnadstropnih stanovanjskih zgradb, enonadstropne stanovanjske hiše pa se razdelijo skoro enakomerno na levi in desni breg Drave, medtem ko se 254 novih pritličnih stanovanjskih hiš osredotoči predvsem na Maribor na jugu od Drave.

Z novimi zgradbami se je zunanost Maribora bistveno izpremenila ter je postala v primeri s predvojnimi pestra. Redke povojne klasicistične in secesionistične stavbe ne morejo vzdrževati zveze z istovrstnimi, za zunanost odločilnimi zgradbami predvojne dobe. V novih zgradbah so postali odločilni konstruktivistični vplivi Prage, Münchena, Plečnikove arhitektonske šole in ljubljanske srednje tehnike, zginil pa je vpliv Dunaja. Zazidava do svetovne vojne tipično nezazidanega mesta je napredovala in baš s tem gradbeno in kulturno raznolikost posameznih mestnih predelov poudarila zlasti še z novim gradbenim materialom, betonom. Tradicionalno vrtno obeležje Maribora z drevoredi in vrtovi se je razvijalo v povojni dobi naprej, pri čemer pa so predvojne divje kostanje v mnogem nadomestili jeseni, lipe, javorji itd. in so zopet prišli do veljave v predvojni dobi preganjani jagnedi.

Kot urbanistična enota je jugoslovanski Maribor dosegel na severu Slovenske gorice, katere je v pred-

Prednica kavarne Astorije

vojni dobi dosegel samo s tipalkami, na jugu pa rasel v predmestna selišča s tipično malo agrarno parcelacijo posesti. Kot posledica več desetletij trajajoče zazidave in stalnega poseljevanja agrarnih predmestij se povojna zazidava prilagojuje agrarnim predmestnim razmeram, ko sledi dravskim terasam in mejam posestnih parcel. Pri tem nastaja namesto paralelniško in meridionalno skoro v geografski projekciji že v avstrijski dobi izoblikovane mreže ulic v severnem delu mesta v zračnem razvojnem prostoru južnega Maribora vidni novi ciklični tip mesta z radialno in krožno koncentrično razpredeno mrežo ulic in cest, kakor jo kaže sicer prirodno nameščena, a razvoj mesta neupoštevajoča delavska kolonija mestne občine med Betnavsko in Magdalensko cesto. Očividno pa postaja z razvojem mesta radi razvoja cest in ulic po mejah parcel pomanjkanje trgov in s tem prometnih križišč, od katerih ima Maribor v bistvu samo eno, to je dravski most.

Vzporedno s stavbenim razvojem jugoslovanskega Maribora je potekalo urejevanje za sodobno mesto najznačilnejšega mestnega atributa, cest. V celoti je imel predvojni Maribor cestno mrežo v dolžini 51.359 m s pripadajočo površino 357.000 m². Jugoslovanski Maribor je izgradil na novo ceste in ulice v dolžini 6521 m, tako da znaša dolžina mariborske ulične mreže skoro 58.000 m s površino 404.000 m². To povečanje ni sorazmerno z gradbenim razvojem jugoslovanskega Maribora, pač pa je sorazmerno s porastom prebivalstva. Iz tega sledi, da je mestna občina mariborska sorazmerno z nastajajočimi novimi mestnimi naselji iste povezala s starejšimi, kar odkriva smotrno stremljenje mestne gradbene politike po zaporedni zazidavi v kontinuiteti iz že obstoječih mestnih predelov. Na drugi strani kaže kvantitetni razvoj mariborskih cest 1918.—1938. dejstvo, da se je množina novih mariborskih stavb zgradila ob že obstoječih, a nezazidanih cestah in ulicah, na periferiji pa se naslonila na glavne prometne arterije, kakor so Tomšičeva ulica, Vrbanska, Jerovškova, Betnavska ali Meljska cesta.

V zunanji podobi današnjih mariborskih ulic je razmah dvajsetih jugoslovanskih let očividnejši. Za predvojni Maribor tako značilni tlak iz prodnikov je do danes skoro popolnoma izginil in — nekoliko manj — tudi druga značilnost predvojnih mariborskih ulic, neurejena cestišča. Maribor je imel 1918. 19 ti-

soč kvadratnih metrov tlakovanega, 284.000 m² makadamskega in 54.000 m² neurejenega uličnega in cestnega vozišča; 1938. 59.000 m² (+ 30.000 m²) tlakane, 325.000 m² (+ 41.000 m²) makadamskega in 20.000 m² (— 34.000 m²) neurejenega uličnega in cestnega vozišča. V celoti je tako jugoslovanski Maribor uredil 105.000 m² vozišča, kar predstavlja nad eno četrtino površine vseh današnjih ulic in cest. Ta izvršena cestna dela, h katerim je treba prišteti razširitev pločnikov, pa nam z dejanskim stanjem mariborskih cest in ulic kažejo vse težave, s katerimi se mora Maribor boriti pri dvigu predvojnih provincialno-cestnih prilik na višino, katero zahteva moderno evropsko mesto in novo sodobno prometno sredstvo, avtomobil, katerih ima Maribor 330 ali kjer ima vsak stoti Mariborčan svoj avto. Jugoslovanski Maribor je moral ceste in ulice za moderni promet obdelati ne samo površinsko, temveč vsestransko in to v bistvu samo s finančnimi sredstvi mesta Maribora. Primer tega sodobnega dela na cestah in ulicah imamo v njih kanalizaciji. 1918. je imel Maribor 24.700 m dolgo mrežo kanalov, kar je znašalo 49 % od celotne in potrebne mreže. Jugoslovanski Maribor je dvignil mrežo kanalov za 17.300 m na 42.000 m, tako da imamo danes kanaliziranih 73 % cest in ulic ali jugoslovanski Maribor je izgradil v dvajsetih letih eno tretjino vseh mariborskih kanalov in pri čemer so bile kanalizirane tudi vse nove naselbine v koroškem in magdalenskem delu mesta.

Še v večji meri kakor gradbeni razvoj je preoblikovala jugoslovanski Maribor elektrika, ki je postala nov, zlasti gospodarsko razvojni element mesta. Težave s premogom v medvojni in povojni dobi do 1922. so predvojno svetilno in pogonsko sredstvo plin napravile nesigurnega; poleg tega je civilizacijska težnja časa z elektrifikacijo in bližnja v Fali, med svetovno vojno zgrajena električna hidrocentrala uresničila že predvojne namere Maribora, ko je bil 1920. elektrificiran. Plin se je moral umikati elektriki iz razsvetljave in pogonov v gospodinjstvu, ki ga absorbira danes 51 % napram obrti z 28 % in industriji z 21 % celotne produkcije, ki je znašala 1937. 955.660 m³. Ta mariborska produkcija plina se razdeli na 1704 odjemalce — torej manj kakor je število mariborskih hiš — ki so povezane z mestno plinarno po mreži, ki meri 1937. 40.960 m napram 30.705 m 1919. Primerno s tem gibanjem v konsumu plina se je razvijala elek-

Nekdanji prehod iz Glavnega trga v Ulico kneza Koclja

trifikacija Maribora, ki je dosegla od 1920. do 1938. naslednji razmah:

Dolžina električnega omrežja je do 1938. narastla na 180 km, ki oskrbuje z elektriko mesto Maribor, predmestja Pobrežje, Brezje, Tezno, Razvanje, Radvanje, Studence, Košake, Krčevino — torej antropogeografsko ves veliki Maribor — in poleg teh podeželje s Kamnico in Bresternico ter v Slovenskih goricah Svečino. V tem ozemlju je priključenih na električno strujo 85.250 žarnic s priključenno vrednostjo 2960 KW, 4290 motorjev z 10.700 KW in 4860 drugih aparatov s priključenno vrednostjo 2890 KW. Mariborske ceste in ulice so razsvetljene s 1065 električnimi svetilkami s priključenno vrednostjo 190 KW. Ker je daleko največji del teh v Mariboru, za katerim stoji v javni razsvetljavi okolica daleč v ozadju, mremo napraviti poučno paralelo nazaj z Mariborom pred eno generacijo, ko je 1902. razsvetljevalo Maribor namestu današnjih 1000 žarnic 281 plinskih svetilk, ki so gorele do polnoči, 177 plinskih svetilk, ki so gorele vso noč in poleg teh še 29 petrolejk pred polnočjo ter 6 petrolejk vso noč. Celotni mariborski in okoliški konsum je znašal 1937. 24.490.000 KW-ur v primeri z 20.230.000 1935., 10.500.000 1930., 5.200.000 1925. in 2.650.000 KW-ur 1921., to je prvo leto po elektrifikaciji mariborskega mesta.

Z elektrifikacijo Maribora in s konsumom elektrike, ki je, kakor splošno znano, relativno največji v Jugoslaviji baš v Mariboru, pa ni v zvezi samo povojni kulturni podvig mesta, kot se kaže n. pr. v kulturi stanovanj, pisarn ali obratov, temveč je z njima ponazorjena zlasti gospodarska struktura jugoslovanskega Maribora. Ko je začelo 1920. meseca oktobra obratovati mariborsko mestno elektriško podjetje, so nastopili kot konsumenti elektrike predvsem srednji sloji za razsvetljavo stanovanj, uradov, trgovskih in obrtnih lokalov, poleg teh pa samo štirje industrijski obrati: obe sodobni mlinarski industriji, pivovarna Götz in mestni vodovod, ki so opustili plinski pogon. Tem industrijam so sledile kmalu kovinska na Teznu in opekarna v Košakih. Te kažejo skupaj z železniškimi delavnicami tudi sliko mariborske industrije leta 1918. Predvojna industrializacija Maribora je izhajala iz centralnega položaja Maribora v avstro-ogrski monarhiji, v kateri je mariborska trgovina z deželnimi pridelki posredovala agrarno produkcijo mariborskega zaledja na gorati alpski zahod in industrijski sever. Mariborska trgovina z deželnimi pridelki je kot taka dvignila tradicionalno mariborsko mlinarsko, usnjarsko, pivovarsko, opekarniško, mersarsko, milarsko in kovinsko obrt na položaj industrije, poleg katerih je osrednji položaj Maribora v omrežju južne železnice ustvaril železniške delavnice na koroškem kolodvoru. 1922. pa se pojavijo v priključku na mariborsko električno podjetje prvi novi mariborski tekstilni tovarni, ki tako obnovita 50 let po izumrtju mariborskih tkalcev tekstilni obrat v industrijski obliki in katerim sledi z leti radi ugodne preskrbe z elektriko še 7 večjih in več manjših tekstilnih podjetij. Povojna tekstilna industrija je tudi po svojem nahajališču meja, kjer se je v neposredni povojni dobi mariborsko mesto končevalo in prehajalo v predmestja. Kakor je v početkih železniške dobe industrija vina in kavinih surogatov v Strossmayerjevi, usnja ob Dravi, in mlinska v Kopališki

ulici ali pivovarna nasproti frančiškanski cerkvi nakazovala periferijo starega Maribora iz podeželske dobe, tako kaže obroč tekstilnih tovarn od Koroškega kolodvora, Jezdarske in Linhartove ulice ter do Orešja periferijo Maribora v času, ko je nad njim zavihrala jugoslovanska zastava.

Obenem z nastajanjem tekstilnih podjetij so ustavile obrat, ga skrčile ali omejile mlinska, usnjarska, pivovarniška in vinska industrija in tekstilna industrija je postala novi predstavitelj mariborskega gospodarstva. S tekstilno industrijo je za Maribor zaključena doba, v kateri je predstavljala mariborsko gospodarstvo trgovina z deželnimi pridelki, ki je bila tudi motor predvojne mariborske industrializacije. S povojno tekstilno industrijo je Maribor pridobil gospodarsko avtonomno industrijo z novim motorjem z elektriko ter je postal jugoslovanski Manchester. Če računamo, da zaposluje mariborska tekstilna industrija sama 6000 uslužbencev, vidimo, da zaposluje več delavstva kakor vse ostale mariborske industrije skupaj vključno največji mariborski industrijski obrat železniške delavnice na Koroškem kolodvoru. Te pa so v predvojni dobi same zaposlovale več delavstva kakor vse ostale predvojne mariborske industrije skupaj. S tem nam postane jasna nova doba gospodarstva Maribora z njenim značajem in njeno pomembnostjo. Nova gospodarska hrbtenica Maribora, tekstilna industrija, se je razvila v Mariboru baš kot na vratih iz Srednje Evrope, kjer obstoji zadostni progresivni kulturni in civilizacijski nivô, nadalje na podlagi Fale in končno na podlagi nove gospodarske orientacije vseh jugovzhodnih evropskih držav in tako tudi Jugoslavije s poudarjenim stremljenjem po industrializaciji.

Geopolitični položaj jugoslovanskega Maribora je z industrijo pozitivno vplival na povojno mariborsko gospodarstvo ter ga je s tem izenačil s škodami, ki jih je povojna doba prinesla mariborski birokraciji in trgovini. Javne ustanove, ki so bile od temeljne razvojne sile predvojnega Maribora, so se v Jugoslaviji začele umikati iz obmejnega mesta; Maribor so zapustili finančno ravnateljstvo, kontrola dohodkov državnih železnic, prenehala je vojaška realka in 1927. organizirana Mariborska oblast, s katero je postal Ma-

Nekdanje križišče Tržaške in Pobreške ceste ter Taborske ulice

Na mestu tovarn Jugotekstil in Rosner v povojni dobi

Maribor drugo slovensko političnoupravno središče, je 1929. prenehala, ker je bila narodnopolitična težnja Slovencev po upravni enotnosti močnejša od krajevnih in pokrajinskih obzirov do Maribora. Namesto preostalih javnih ustanov je jugoslovanski Maribor dobil carinarnico prvega reda in kot važen narodno-gospodarski faktor je ostal pomembni denarni zavod kot dediščina Mariborske oblasti Hranilnica dravske banovine.

Težje gospodarske posledice je prinesel Mariboru zastoj trgovine z deželnimi pridelki. Po prvih povojnih letih nastopivši zastoj označuje nazorno povojni razvoj mariborske klavnice, kjer je bilo 1919.—1925. zaklanih povprečno na leto 23.722 svinj, 3224 volov in 7307 krav, 1926.—1937. pa samo 9322 svinj, 1660 volov in 2849 krav. Uveljavljeni agrarni protekcionizem srednjeevropskih držav je istočasno povzročil propast mariborske trgovine z deželnimi pridelki, ko je jugoslovanski industrijski protekcionizem v novih geopolitičnih razmerah omogočil moderno mariborsko tekstilno industrijo. Poleg teh geopolitičnih prilik pa leži na nazadovanju mariborske trgovine z deželnimi pridelki krivda tudi na Mariboru samem, ki se v vsej povojni dobi ni zavedel, da je dejansko središče agrarnega zaledja s skoro 400.000 prebivalci in da je njegova prirodna funkcija v primeru, da hoče biti resnično središče svoje pokrajine, da upošteva in vodi njeno gospodarsko strukturo. Edino izjemo v tem pogledu tvori trgovina s perutnino, drastično pa potrjuje našo sodbo vloga Maribora v trgovini z lesom ali v trgovini s sadjem, kjer Maribor komaj nadkrili povprečno podeželsko tržišče.

V veliki meri pa se je jugoslovanskemu Mariboru posrečilo prevzeti v Podravju namesto avstrijskega predvojnega Gradca vlogo trgovske centrale, ki preiskrbuje podeželsko trgovino s trgovskimi potrebščinami. Poleg vina, železnine, kolonialij, papirja, manufakture itd., s čimer zalaga Maribor podravsko podeželsko trgovino, je v jugoslovanski dobi zaigralo posebno vlogo združništvo, ki je postalo glasnik novega gospodarstva tudi načelno, in kjer je doseglo visoko stopnjo javno nameščenstvo, katerega zalaga Maribor vse do Prekmurja in gornje Savinjske doline. Poleg položaja trgovske centrale si je znal povojni Maribor zasigurati in vodilno organizirati za Maribor istotako novo gospodarsko panogo tujski promet, ki se usmerja iz Maribora zlasti v organizacijskem pogledu v vsej se-

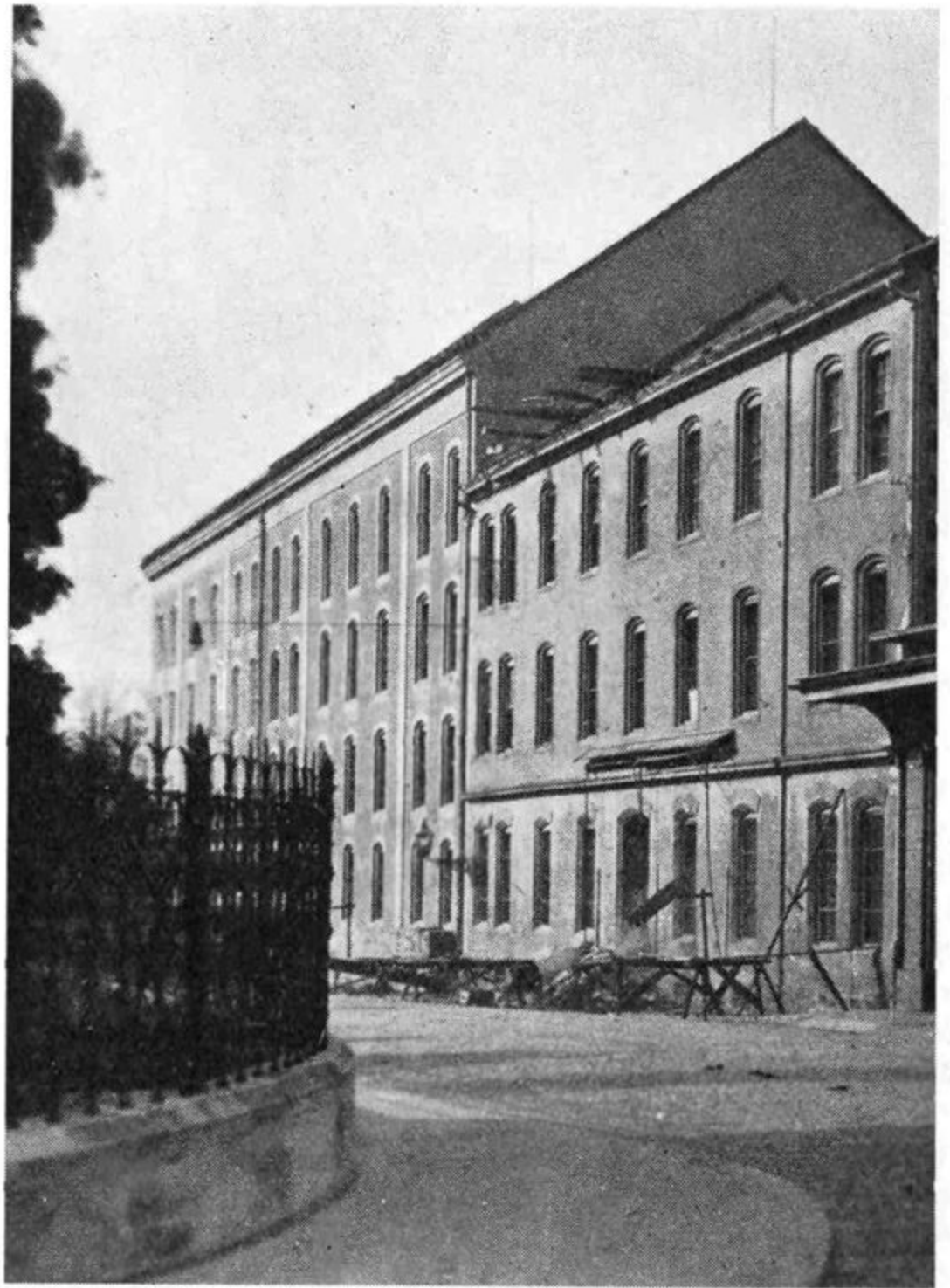
verovzhodni Sloveniji, vključno porečje Savinje. Povojni mariborski tujski promet temelji v prvi vrsti na mariborski industriji, ki privabi v poslovnih zadevah vedno večje število tujcev v naše mesto, na drugi strani pa pokrajina s svojimi lastnostmi. Pokrajinske lastnosti mariborskega zaledja pa se zopet delijo v vrelce in zdravilišča s tujskoprometno tradicijo ter v planinska ozemlja zlasti na zahodu od Maribora, kjer je Maribor iz predvojnih začetkov organiziral v jugoslovanski dobi večino tujskoprometnih postojank na Pohorju in napravil začetek tega tudi na Kobanskem tako, da se je Maribor s tem delom uveljavil kot tujskoprometna centrala za srednjegorsko Podravje. Poleg tega je postala v jugoslovanski dobi zavest tujskega prometa splošna, interesi tujskega prometa se uveljavljajo z dneva v dan v vse večji meri in prihajajo do pozitivne kulturne veljave že danes v dobi niveliziranja javnega mnenja in tipiziranega estetskega čustvovanja in doživljanja začenjajo iz tujskoprometnih razlogov uveljavljati to, kar je pred časom uveljavljaval pokrajinski čut, umetnostna ambicija in estetska tradicija. Mesto Maribor samo je zlasti z zgradbo kopališča na Mariborskem otoku dokazalo svoje razumevanje za novo narodnogospodarsko panogo in nadalje z iniciativnim sodelovanjem pri cesti iz Maribora na Pohorje, organizirana mariborska javnost pa z vsakoletnimi razstavami, manifestativnimi in propagandnimi prireditvami večjega in manjšega obsega.

Novo stanje povojne mariborske industrije in trgovine je naravno vplivalo tudi na mariborsko povojno obrt. Pozitivne in negativne vplive razvidimo evidentno iz statistike. 1919. je imel Maribor 25 brivcev in frizerjev, 1935. pa 59; 1918. je bilo 6 elektrotehnikov in elektroinstalaterjev, 1935. 11; kovinarjev 1918. 48, 1935. 78; mesarjev in klobasičarjev 1919. 13, 1935. 66; mizarjev 1918. 34, 1935. 58; pekov 1918. 18, 1935. 30; slikarjev in pleskarjev 1918. 19, 1935. 29. Brivci, elektrotehniki, kovinarji, mesarji, mizarji, peki in slikarji sestavljajo razvijajoče se in napredujoče povojne mariborske obrti, ki vsaj posredno izhajajo iz industrializacije Maribora. Predvsem industrija je dvignila življenjski standard, kakor ga razvidimo n. pr. iz porasta brivcev in frizerjev ali pa nova, šele po svetovni vojni v Mariboru razvita damska frizerska obrt. Povojna gradbena podjetnost je omogočila porast slikarjev, pleskarjev in kovinarjev; na povišani življenjski

Pivovarna Union med Razlagovo in Maistrovo ulico se umika stanovanjskim hišam

standard in s tem na povečano potrošnjo mesa kaže večje število mesarjev, medtem ko izhaja porast elektrotehnikov iz elektrifikacije Maribora. Številčni napredek mizarjev je posledica povojne gospodarske izločitve Gradca pa tudi Dunaja od opreme stanovanj in sploh notranjosti poslopij, kar vse je prevzelo v veliki meri — v manjši se je začelo uveljavljati tudi gorenjsko — domače mariborsko mizarstvo. V podobni meri in na podoben način se je razvilo tudi povojno torbarstvo, knjigovezništvo in tiskarništvo. Velik razmah prevoznikov, od 27 v letu 1918. do 63 v letu 1935. pa je v največji meri zvezan z obmejnimi carinskimi položaji Maribora in za tem s sodelovanjem prevoznika v posameznih gospodarskih panogah, n. pr. v gradbeni, pa tudi v tekstilni industriji. Poleg napredujočih obrti pa imamo vrsto nazadujočih ali stagnirajočih obrti, kakor so čevljarji, katerih je bilo 1902. 102, 1935. pa 97, torej samo malo več od števila čevljarjev, ko je Maribor ustanovil zadrugo čevljarjev 1884., ko je po prebivalstvu polovico manjši štel 92 čevljarjev. Čevljarjem sorodni so krojači (1920. 253, 1935. 210), tesarji (1910. 5, 1938. 3), zidarji (1918. 4, 1935. 4), pa tudi gostilničarji, katerih je bilo v Mariboru 1919. 161, 1935. pa 142. Do skrajnosti racionalizirana sodobna obutvena in konfekcijska industrija je v veliki meri omejila razvoj čevljarske in krojaške obrti, ki se je zamogla proti temu vzdržati samo s popravili ali pa s kvalitetno in specialno produkcijo, katere mehanizirano in standardizirano delo doseči ne more. Tesarji, zidarji, pa tudi krovci so bili v povojni dobi vključeni v gradbeno industrijo ter so danes v Mariboru na tem, da sledijo usodi nekdanjih tkalcev ali lončarjev. Nazadovanje gostilniških obrti preseneča radi rastočega konsuma alkoholnih pijač 1922. in 1937., ko je Maribor porabil 1,087.362 l in 1,386.883 l vina obenem z 1,154.450 l in 735.417 l piva in 18.648 l ter 36.524 l žganih pijač. Padec gostilničarskih obrti je v zvezi z rastočimi zahtevami po higieni gostilničarskih obratov, kateri niso zamogli vsi ugoditi, nadalje s koncentracijo obiska na uveljavljene gostilniške lokale in pa radi rastoče potrebe, zlasti pri poslovnih slojih, po ekonomično uporabljenem času v gostilni. Vse ostale obrti se gibljejo sorazmerno z gibanjem prebivalstva, pri čemer se moramo zavedati, da številčni razvoj ne pomeni vedno gospodarske prosperitete in kvalitetnega napredovanja v produkciji, ampak mnogokrat tudi proletarizacijo. Proletarizacija mariborskega obrtništva se gotovo odraža iz številke o splošnem razvoju mariborskega obrtništva, ko je živelo v Mariboru 1914. 472 obrtnikov mojstrov, 583 pomočnikov in 335 vajencev ali skupno 1390 v obrti zaposlenih delovnih sil. 1930., torej v času tik pred gospodarsko depresijo in preden so začeli obrtniki mojstri smotreno omejevati število pomočnikov in vajencev, pa smo imeli v Mariboru 1252 obrtnikov mojstrov s 1353 pomočniki in 1317 vajenci, tako da je bilo pri za eno šestino narastlem prebivalstvu zaposlenih v mariborski obrti 3922 oseb ali skoro točno trikratno število iz predvojne dobe. Res je, da od 1931. nazaduje število pomočnikov in vajencev, ali to je posledica smotrne skoro že cehovske borbe proti proletarizaciji obrtništva, ki se kaže skozi vso jugoslovansko dobo tudi v načelnem nastopanju proti obrtnim izdelkom moške kaznilnice v isti meri kakor v propagiranem delu za poudarjeno kvaliteto.

Mlinska industrija v Kopališki ulici je prenehala

Mariborsko in okoliško gospodarstvo financirajo v vsej jugoslovanski dobi že pred vojno vpeljani trije zadružni denarni zavodi: Posojilnica v Narodnem domu, Spodnještajerska ljudska posojilnica in Mariborski kreditni zavod, stara mestna in nova banovinska hranilnica. Sicer pa Maribor tudi v povojni dobi ni mogel razviti lastnega bančnega življenja ter delujejo tozadevno enako predvojni dobi tudi po vojni podružnice denarnih zavodov, katerih sedeži so v središčih državnega gospodarstva in katere podružnice odločilno sodelujejo zlasti z industrijo. V bančnem pogledu je tako Maribor tudi v povojni dobi ostal izrazito bančno podružniško mesto. Pač pa se je jugoslovanski Maribor uveljavil z novo ustanovljenimi zavarovalnicami za življenje.

Največji gospodarski činitelj Maribora je v povojni dobi mestna občina, ki ima v 1932. ustanovljenih mestnih podjetjih z osnovno in obratno glavnico nad 100,000.000 din največji sodobni mariborski obrat. Avtonomni in prenešeni posli mestne občine pa so ji naložili naloge regulatorja mariborskega gospodarstva zlasti v negativnih primerih, to je v socialnem skrbstvu, javnih delih in kulturi v daleko večji meri kot je bil to slučaj v predvojni dobi in kar najnazorneje kažejo mestni proračuni. Mestni mariborski proračuni so od 154.130 zlatih kron (1 zlata krona = 15 din) 1913. narastli 1937. na 16,868.080 dinarjev. Pri tem so potrebe mestne občine naraščale najhitreje v prvih povojnih letih 1920.—21. za 107,46 %, 1922.—23. za 74,09 % do 1929., ko padejo prvič v porastu pod 10 %

Križišče Betnavske ceste in Poljske ulice pred zgraditvijo jubilejne Aleksandrove šole v Žolgerjevi ulici

na 9,07 % in do 1935.—36., ko padejo pod 1 % na 0,65 %. Maribor je tako v dvajsetih povojnih letih polagoma stabiliziral v svetovni vojni omajano gospodarstvo ter ga prikrojil novim svojim potrebam in novim svojim sposobnostim. Pri uravnovešenju povojnega mariborskega gospodarstva je sodeloval posamezni Mariborčan z vplačilom na davščinah za 30,18 din (proti 5,39 zlatim kronam $\times 15 = 81,85$ din) 1921., 430,87 din 1933. in 459,98 din 1936. Pri tem povečanem proračunu in povečanih izdatkih je važno sorazmerje med povojnimi in predvojnimi funkcijami Maribora, ki se z njimi odraža kot moderno progresivno mesto v Jugoslaviji proti konservativnemu, na stanovskih in individualnih interesih slonečemu avstrijskemu Mariboru. 1913. je izdal Maribor za ceste in ulice 23.508 zlatih kron, 1937. 4.410.000 din, za znanost in kulturo 1913. 7807 zlatih kron, 1937. 283.000 din, za socialno skrbstvo 1913. 11.031 zlatih kron, 1937. 3.000.390 din. Gradbeni, kulturni in socialni Maribor je dejansko tako šele jugoslovanska tvorba. Najbolj evidentno je to v socialnem skrbstvu, ki je na eni strani izraz moderne, iz socializma izvirajoče socialne politike, na drugi pa nujna posledica proletarizacije Maribora. Ako je 1913. šlo od celokupnega mariborskega mestnega proračuna 6,19 % za socialno skrbstvo in je za to prispeval posamezni Mariborčan 2,55 kron, znaša današnji odstotek mariborskega proračuna za socialno skrbstvo 16,54 % in prispeva danes posamezni Mariborčan za mariborske socialne izdatke 95,75 din. Predvojni Maribor je poznal samo mladinsko in starostno skrbstvo, jugoslovanski Maribor je uvedel tudi delavsko in se socialni izdatki mariborske občine razdelijo 1937. s 26,53 % na mladinsko, s 39,65 % na starostno in s 33,82 % na delavsko skrbstvo. Mladinsko skrbstvo oskrbuje v tem letu 325 otrok, poleg tega podpira Maribor 229 otrok in v generalnem varuštvu ima Maribor 301 varovanca. V povojni uvedeni in organizirani počitniških kolonijah je skrbelo mariborsko mesto za 155, iz sredstev mestne občine pa je bilo obdarovanih za Božič 1937. 508 otrok. Starostno zavarovanje je skrbelo 1913. za 22 oskrbovancev, 1937. za 198, starostne podpore je prejemale 1913. 162 revežev, 1937. 709. Delavsko varstvo skrbi predvsem za brezposelne ter je bilo njegovo delo finančno ojačeno od 1931. s sredstvi pomožne akcije,

od 1933. s pomočjo banovinskega bednostnega fonda, od 1937. pa z dohodki nove socialne davščine. Število brezposelnih je rastle od 1926., ko jih je bilo prvič smotreno registriranih 125, do 1935., ko doseže njih število 644, nakar polagoma zopet nazaduje, da doseže 1937. število 486, od katerih je bilo zaposlenih v javnih delih 299, podpore v obliki hrane in drugih življenjskih potrebščin pa jih je prejemale 187. Poleg brezposelnih se je jugoslovanski Maribor brigal tudi za prehrano siromašnega prebivalstva, za kar se je preuredila vojna kuhinja, ki je skrbelo med svetovno vojno za revne mariborske meščane, v ljudsko kuhinjo, ki je 1937. izdala dnevno povprečno 343 porcij hrane, v vsem letu 1937. pa 125.183 dnevnih porcij proti 25.703 dnevnim porcijam v letu 1925., ko je prevzelo ljudsko kuhinjo mariborsko mesto. Poleg tega se je moralo mariborsko socialno skrbstvo baviti z novim povojnim problemom stanovanj, ki je sicer že trkal na vrata predvojnega Maribora, ki pa je postal pereč v posledicah svetovne vojne. Mesto Maribor je pomagalo pri reševanju stanovanjske krize s kreditiranjem privatne gradbenosti, z reguliranjem cen parcelam, z gradnjami uradniških, delavskih in zasilnih stanovanj in končno

Socialno skrbstvo mestne občine, kateri je pričela slediti v duhu predvojne južne železnice tudi industrija, je v svoji vedno večji izmeri znak nastajajoče proletarizacije Maribora, poleg tega pa znak dobe in duha časa, ko se delokrog javnih činiteljev in političnih edinic širi z reguliranjem vsega gospodarskega, kulturnega in socialnega življenja.

Proračun mariborskega mesta pa je samo relativni dokaz razvoja in napredka Maribora v zadnjih 20 ih letih, kakor so istotako samo relativni dokaz mariborskega napredka v istem času podvig higiene z asaniranimi stanovanji, delavske kolonije, uradniške hiše, število kopalnic, radio-aparatov, avtomobilov, motornih koles ali pa dvokoles (5815). Za objektivni dokaz napredka je važno sorazmerje imetnikov teh dobrin do celotnega prebivalstva in do vseh rodbin, ki živijo v Mariboru. V objektivni dokaz resničnega napredovanja življenjskega standarda v mestu Mariboru naj služi nekaj dopolnilnih števil. 1910. je živelo 27.994 Mariborčanov v 1269 hišah, ali v vsaki hiši je povprečno prebivalo 22 meščanov; 1931. pa je živelo 33.921 Mariborčanov v 1834 hišah ali v posamezni hiši 18 meščanov ali 4 rodbine. Obratno od predvojnega Maribora je za povojni Maribor očitno umikanje pred stanovanjskimi kasarnami in težnja po manjših stanovanjskih hišah, ki so danes v isti meri značilnost individualne gradbene aktivnosti povojnega Maribora, kakor so pri naših sosedih n. pr. asfaltne ali betonske ceste znak javne državne gradbene aktivnosti. Za svoje prebivalstvo je razpolagal Maribor 1935. z 8358 stanovanji, v katerem so stanovala povprečno po 4 osebe. Kletnih stanovanj je imel Maribor 1935. 239, podstrešnih pa 581, h katerim so se računala tudi stanovanja v barakah na Danjkovi ulici, ki so ob dvajsetletnici Jugoslavije 1938. izginile in s čimer se je stanovanjski standard Maribora ponovno izboljšal. S tem je tudi padlo število prenapolnjenih stanovanj, katere je 1927. poseljevalo 1118 oseb po 6—12 v vseh vrstah enosobnega stanovanja; teh prenapolnjenih stanovanj je imel Maribor 1927. 207, za poznejša leta pa nam žal manjkajo podatki, ki bi našo domnevo potrdili. V

splošnem pa je dvig stanovanjskega standarda v jugoslovanskem Mariboru dejstvo. S tem dejstvom je pri vladajočem svobodnem gospodarstvu razumljiv tudi dvig cen stanovanj, ki so se dvignila tudi v svoji higijenski opremljenosti in kjer so cene postale občutljive zlasti radi naraščajoče proletarizacije prebivalstva, zlasti državnega nameščenstva in delavstva. Dvig stanovanjskega standarda je gotovo tudi eden vzrokov za izboljšanje higijenskih prilik v povojnem Mariboru. Navzlic napredujoči industrializaciji je bilo v povojni dobi v Mariboru ustavljeno napredovanje tuberkuloze v primeri s predvojno dobo in sta do danes rak in pljučnica kot vzrok smrti prekosila tuberkulozo, ki je pred vojno pobrala največ Mariborčanov. Žal pa nam je nemogoče ugotoviti številke in sorazmerje v konsumu hranil in oblačil, ki bi morali pokazati materialnokulturni standard Maribora v podobni meri kakor bi morale pokazati istotako manjkajoče številke mariborski konsum knjig, slik, časopisov, obisk gledališča, koncertov itd. istočasni duševnokulturni standard jugoslovanskega Maribora. Pač pa moremo primerjalno statistično doumeti njegovo proletarizacijo, ta negativum mariborskega in evropskega življenja.

V mestu Mariboru deluje okoli 14.000 delavcev vseh vrst, v predmestjih 2000, v obeh srezih pa okoli 4000. Danes prejemajo — izvzeti so pri tem poklici kakor n. pr. služkinje, katerih je okoli 1000 — povprečno dnevno plačo 24—25 dinarjev. Eksistenčni minimum je znašal n. pr. 1937. za samskega delavca din 21,94 (1914. 1,80 K), za štiričlansko delavsko rodbino pa v istem letu 55,98 din (1914. 4,75 K). Na podlagi podatkov za vso Slovenijo od 1929.—1937. je obstojala realna mezda, ki je znašala 1929. približno 85 %, 1937. pa približno 110 % za samskega delavca. Standard samskega delavca se je v jugoslovanski dobi izboljšal od negativne realne mezde do pozitivne. Ni pa to primer pri delavskih (štiričlanskih) rodbinah, kjer so se v toku zadnjih 20 let življenjske možnosti sicer dvignile, a še niso dosegle 50 % realne mezde. V tem in v dohodkih nižjih javnih nameščencev je jedro povojne naše proletarizacije in tako tudi proletarizacije Maribora, v tem pa je tudi življenjski vzrok za drugi povojni mariborski socialni pojav, za dvojno zaslužkarstvo, ko dosežeta z njim mož in žena blizu 100 % realne mezde.

III.

Če se sedaj po gospodarskem ogledu jugoslovanskega Maribora ozremo na mariborski istočasni kulturni razvoj, moramo pri tem ugotoviti, da je gospodarstvo kozmopolitsko udejstvovanje in kot tako najozžje povezano z današnjo evropeizacijo zemeljskega planeta in da je duševna kultura sicer istotako povezana s splošnim duševnokulturnim razvojem zemlje ali, da v tem posamezna individualna narodnost s svojo sredino, to je s svojim miljejem in tradicijo kulture po svoje tipizira. Radi tega moramo ugotoviti, kakšen Mariborčan predstavlja današnjega nosilca mariborske kulturne akcije in kdo je bil to pred vojno. 1910. je izviralo 27.994 Mariborčanov iz sledečih zemelj: 7708 je bilo rojenih Mariborčanov, 3263 Avstrijcev pred marcem 1938., 1207 iz dežel krone sv. Vaclava, 13.242 iz Slovenije, ostali pa iz raznih zemelj, a ti radi malega števila za tip prevojnega Mariborčana ne pridejo v poštev. Od 33.921 Mariborčanov iz 1931. je

Stanovanjske barake na Danjkovi ulici pred l. 1938.

bilo rojenih v Mariboru 10.945 (+ 3237), 13.407 v Sloveniji (+ 165), 3540 v Avstriji pred marcem 1938. (+ 277), 563 v deželah krone sv. Vaclava (— 644), v Jugoslaviji izven dravske banovine 863 (?), v Italiji 3907 (?), na Madžarskem 264 (?), v Nemčiji 150 (?), ostali pa odpadejo na razne druge zemlje. Mariborčane iz stare Nemčije, Madžarske, Jugoslavije izven dravske banovine in razne težko primerjamo s predvojnimi, ker tvorijo ti, razen Hrvatov in Srbov v predvojni dobi, postavko tujcev s številom 1401. Po izvoru prebivalstva je prišlek iz Slovenije po vojni v primeri z vsem prebivalstvom celo padel, vzdržalo se je razmerje v Avstriji rojenih Mariborčanov, pod polovico so padli Mariborčani iz Šlezije, češkega in Moravskega, porastli so avtohtoni Mariborčani in kot nov činitelj jugoslovanskega kulturnega Maribora so nastopili Primorci (v Italiji rojeni). Primorci dajejo jugoslovanskemu Mariboru nov antropogeografski poudarek, drugače pa je ostal sestav mariborskega prebivalstva v Jugoslaviji po svoji provenienčni strukturi v bistvu isti kot je bil v Avstriji.

Ni tu mesto za sicer zanimivo razpravljanje o vzrokih tega, potrebno pa je poudariti, da je kontinuiteta mariborskega življa nujno povzročila kontinuiteto predvojnega kulturnega dela, ki se je v novih narodno-političnih jugoslovanskih prilikah nadaljevalo v kvantitativnem porastu in v polaganju temeljev za smotreno organizirano delo na temelju močnega, deloma strokovno ali stanovsko utemeljenega, deloma pa zavestnega narodnostnega hotenja. V tem svojem kulturnem hotenju in delovanju je Maribor znal v vsej povojni dobi najti organsko sorazmerje med slovenstvom in jugoslovanstvom. Tozadevno ni Maribor nikdar postavljaj borbenih vprašanj, temveč je afirmiral slovenstvo kot narodnokulturni, jugoslovanstvo pa kot državno-politični aksiom, ki se medsebojno izpopolnjujeta.

Temelj povojnega kulturnega mariborskega življenja je postalo dnevno časopisje, ki se je zlasti kvantitativno razvilo na politični in strokovni orientaciji. Če je predvojni Mariborčan aktivno sodeloval pri reševanju kulturnega vprašanja, je nastopil n. pr. na društvenem parlamentu, na občnem zboru posamezne organizacije, pasivno pa z udeležbo istega. Predvojni Mariborčan je govoril in poslušal, povojni piše in čita časnike. Poleg tega pa je tehnično izpopolnjevanje izraznih sredstev nastopilo svojo pot tudi v povojnem

Jadrarno letalo, simbol povojnega letalskega športa v Mariboru

Mariboru. Kakor je železnica stopila poleg voza z živinsko vprego, avto poleg železnice, aeroplan poleg avta, tako je poleg govornika in kozêrja stopil časnik, časnika in klavirja radio ter gledališča kino. Posledica vplivov zlasti dnevnega časopisja je niveliziranje kulturnega horizonta, ojačeni interes za široka, zlasti svetovna vprašanja in zato pomanjkanje poglobitve in desinteresiranost na bistvu krajevnih vprašanj, v kolikor posameznika ne zadevajo osebno. Posledica tega je padec zanimanja za delo posameznih kulturnih organizacij, katere dejansko predstavljajo odbori, v katerih se začenja pojavljati birokratizacija poslovanja. V tem je pristopila posameznim kulturnim organizacijam v pomoč javna oblast na čelu z mestno občino mariborsko in dravsko banovino, ki v pomanjkanju individualnega sodelovanja prebivalstva usposablja s podporami organizacije za trajno in smotreno delo in pri čemer sledijo javnim oblastvom poedini posamezniki. Vedno bolj temeljijo kulturne organizacije na subvencijah oblasti in privatnikov in vršijo v svojem delokrogu delo v interesu krajevnih ter narodne kulture, ki je v časovnem programu naše celotne narodnopolitične celine. Obenem s tem se vedno očitneje uvaja v kulturnem življenju mehanizacija dela, ki nato iz društvenih central kulturno delo tipizira po vsem podeželju Podravja in Pomorja, pri čemer postaja vedno bolj jasna povezanost kulture z gospodarstvom, narodnostjo in politiko. Predvojna družabna in osebna podlaga kulturnih organizacij izginja in za predvojni Maribor značilno individualno zavzemanje stališč in postavljanje problemov, kar je bilo utemeljeno v družabnem in gospodarskem položaju posameznika, in na mesto tega stopa težnja iz centrale dvigniti kulturni nivo celokupnosti. Iz dobe predvojnega individualizma v kulturi z njeno stanovsko poudarjenostjo meščanske, kmetske ali delavske kulture stopa povojni Maribor v dobo narodne kulture, katero usmerjajo h kmetu in delavcu kot predstavnikoma naroda kulturne centrale obenem z dnevnim časopisjem.

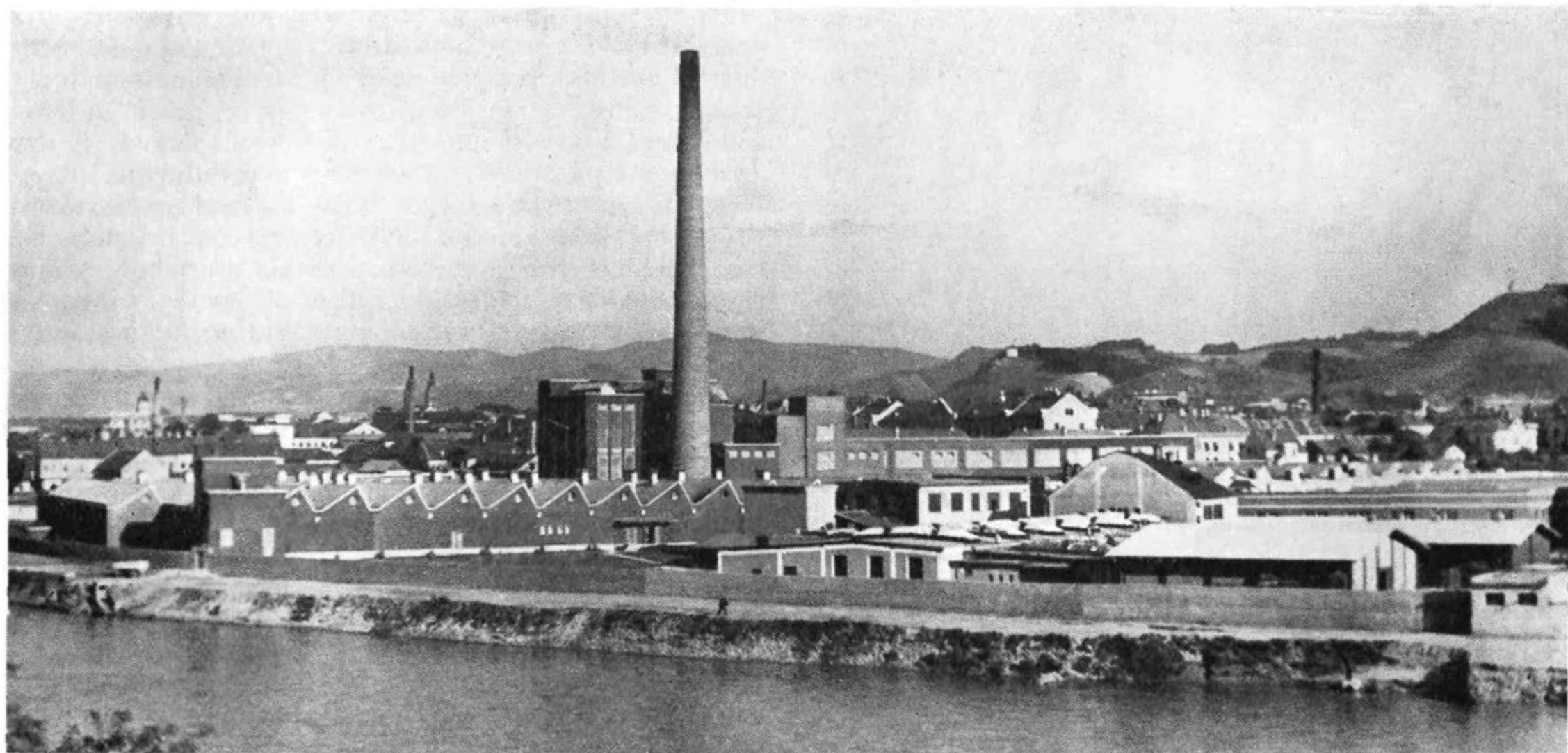
S tem, iz kulturnih in organizacijskih central izhajajočim prosvetnim, kulturnim in športnim delom se je podal nov položaj Maribora za severne Slovence. Maribor je začel prevajati v svoje zaledje rezultate prosvetnega, kulturnega in političnega dela, katerega je ali izvršila ali pa načela Ljubljana kot kulturno središče Slovencev; brez vidnega učinka pa so ostali vplivi iz Zagreba ali pa iz novega državnega središča

Beograda. Maribor se je v svojem povojnem kulturnem razvoju podredil slovenski kulturni skupnosti, v katero je uvedel samega sebe in v katero je uvajal svoje gravitacijsko zaledje, v kolikor ni to vršila deloma Ljubljana, deloma pa nova kulturna torišča, od katerih smo že uvodoma omenili Celje in Mursko Soboto. V kulturnem vplivanju je Maribor uspeval tam, kjer je upošteval dejanske pokrajinske prilike, n. pr. v gledaliških gostovanjih, literarnem odkrivanju Pohorja in Koroškega, v razvoju dnevnega in deloma revijalnega časopisja, znanstvenem prikazovanju pokrajinske preteklosti ali v političnem vodstvu zaledja, odpovedal pa je jugoslovanski Maribor tam, kjer je svoje moči precenjeval ali pa, kjer ni upošteval geopolitičnega položaja Maribora, kar je bil slučaj n. pr. s teoretičnimi poizkusi, regulirati emigracijo Slovencev, uveljaviti iz Maribora revolucionarne narodnogospodarske teorije, predvsem pa v narodnoobrambnem življenju in delu. Maribor se v vsej jugoslovanski dobi ni zavedel, da je narodnoobrambno delo sestavni del celokupnega narodnega življenja, strnjevanje vseh posameznikov iste krvi in jezika v eno kulturno enotnost in podrejevanje posameznika v interesno gospodarsko skupnost krvne in jezikovne enote. Posledica tega je bila, da se je pričel interes osebnosti identificirati z interesom narodnosti in države v večji meri kakor je bil to primer pred svetovno vojno, da je vse narodnoobrambno delo zadobilo agitacijski značaj pod gesli, ki so bila slučajno v gotovem trenutku na modnem kulturnem trgu in da so menda vse kulturne organizacije v Mariboru postale v izpovedovanju svojega programa narodnoobrambne. Rezultat tega nepoštevanja položaja Maribora in njegovega zaledja je v ogromnem času neekonomskega dela ter v ustvaritvi novega kulturnopolitičnega pojma narodne meje, ki je bil v predvojni dobi manj znan in še manj popularen. Razvojno negativen rezultat narodnoobrambnega življenja pa je v protinosti od predvojne dobe pri poudarjanju absolutnosti gospodarskih činiteljev padec ljubezni do knjige in do čtiva ter zapostavljanje kulturnih problemov za gospodarskimi, namesto njih vzporejevanja enega z drugim. S svojimi delovnimi silami in s svojo miselnostjo ni mogel Maribor reševati postavljenih si velikih problemov, ki bi ostali problem tudi za kulturno močnejša torišča.

Negativne strani mariborske kulturne tvornosti so se pojavile tudi na mnogih razstavah, ki so v gotovih

Južni vhod v Tyrševo ulico pred 1931.

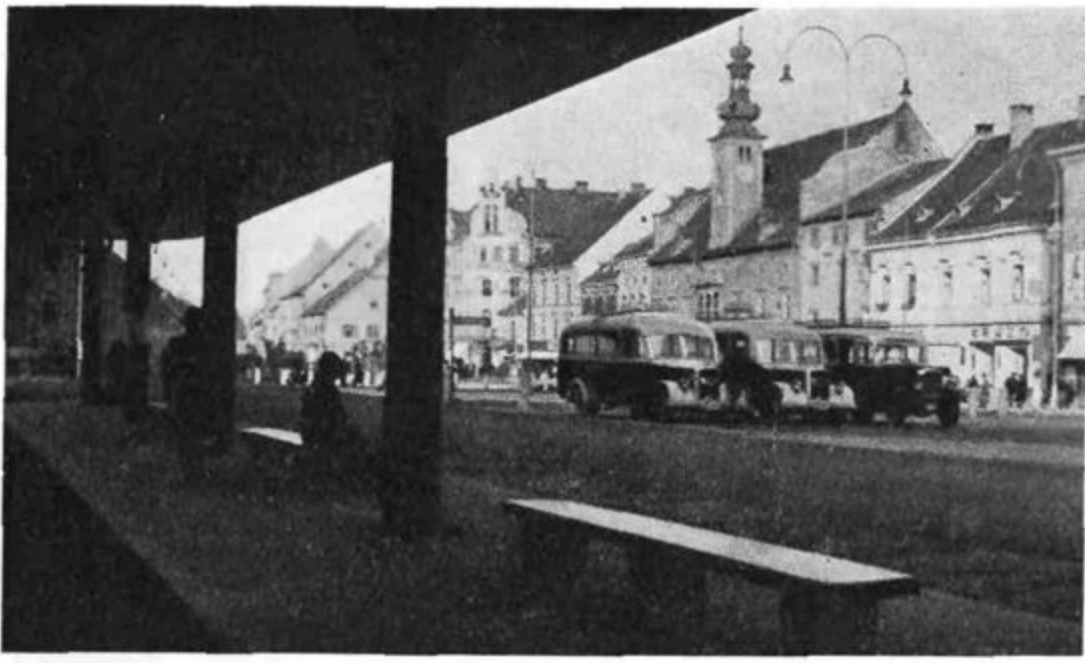
Del povojne tekstilne industrije v Orešju

Foto: Pivko

delih sestojale v iz Ljubljane uvoženem razstavnem gradivu in kar na zunaj dokazuje stremljenje, ustvarjati v Mariboru isto, kar je ustvarila Ljubljana. Ta miselnost kulturne enakosti Maribora Ljubljani je bila otroška bolezen povojne mariborske kulturne aktivnosti, bolezen, o kateri moremo trditi, da jo je Maribor že preživel in da Maribor danes že smotreno išče v okviru Slovenije in Jugoslavije pripadajoče mu mesto. Kakor je Beograd narodno in državno, Ljubljana narodno, tako je Maribor pokrajinsko kulturno središče.

V tem pogledu je jugoslovanski Maribor ustvaril velike in trajne kulturne vrednote, ko je v kontinuiteti predvojnega kulturnega dela izgradil trdna izhodišča za vsako bodočo kulturno akcijo. V protivnosti od predvojnega kulturnega Maribora, ki se je skoro letargično priznaval za provinco, se je jugoslovanski Maribor zavedel, da je središče pokrajine ter je kot tak reorganiziral in sistemiziral kulturno življenje, kakor ga vidimo v kontinuiteti predvojnih društev in iz društev nastalih in razvitih ustanov. Znanstveno, glasbeno, gledališko, izdajateljsko, umetniško, telovadno, športsko, planinsko, karitativno, politično ali prosvetno delo povojnega Maribora se kot pozitivno kulturno delo uvršča v naš narodnokulturni razvoj in širi proti vsem težavam nove kulturne poglede iz Maribora v njegovo zaledje, katero je v predvojni dobi pripravila prosveta in politika. V tem delu obstoja in raste upravičena mariborska kulturna ambicija, da Maribor v Jugoslaviji preobrazi svoje zaledje kulturno in tako nadaljuje in vrši izročilo predvojne dobe, ki je strnila severovzhodno Slovenijo z Mariborom narodnopolitično. Zato pa pomeni omalovaževanje kulturnega jugoslovanskega Maribora postopanje, ko n. pr. podaja perutninarska mariborska razstava kmetško sobo iz Bele Krajine z gradivom s Pohorja, Mislinjske in zahodne Dravske doline in kar je organiziralo naše narodno in kulturno središče iz Ljubljane.

Kulturno delo Maribora je bilo v predvojni dobi večinoma narodno in politično probujevalno. V jugoslovanski dobi je rastlo v globino s tem, ko je poleg narodnostnega poudarka zadobilo manifestativni kulturni značaj, s katerim je še močnejše in kulturno programatično pritegnilo na sebe najširše narodne plasti. Glasbena, umetniška, športska in druga kulturna stremjenja so se razvijala in izoblikovala v internem društvenem delu, da so podala vsaj vsako leto enkrat rezultate svojega dela celokupnosti na javnih nastopih in javnih produkcijah in tako podala pregled čez tekoče delo. V zvezi s tem je šlo sistematiziranje kulturnega dela z organizacijo kulturnih delavcev deloma na enotnem programu, kakor jo vidimo n. pr. pri umetnikih, deloma pa v izoblikovanju kulturnih institucij, ki imajo značaj trajnosti. Najvišje v tem pogledu so se dvignile znanstvene organizacije, v prvi vrsti Studijska knjižnica in Pokrajinski muzej v Mariboru, ki predstavljata največje kulturno delo, katero je Maribor v svoji zgodovini sploh izvršil. Kakor je mesto Maribor omogočilo tema dvema kulturnima tvorbama, da so se dvignile od položaja društvene knjižnice in društvenega muzeja na položaj javnih ustanov, tako je bilo mesto Maribor v vsej jugoslovanski dobi tisti činitelj, ki je gmotno omogočal rast mariborske kulture; mestu Mariboru je sledila bivša Mariborska oblast, tej pa dravska banovina, medtem ko država pri kulturnem razvoju jugoslovanskega Maribora ni sodelovala toliko, da bi bil njen vpliv kjer koli očividni. Prvenstvena gmotna pomoč mariborske mestne občine in v drugi vrsti pomoč dravske banovine sta omogočili Mariboru, da je v jugoslovanski dobi razvil vrsto kulturnih ustanov iz predvojnih ali iz začetnih društev ter da so te dvignile svoje delovanje od prvotnega narodno buditeljskega in narodno prosvetnega dela do izrazitega narodno kulturnega, ki ne zavzema samo mesta Maribora, temveč velik del mariborskega gravitacijskega zaledja, ter da

Avtobusna postaja na Glavnem trgu

se je predvojni pretežno politični aktivnosti Maribora v zaledju pridružila v jugoslovanski dobi nova kulturna aktivnost, izražena tako v prosvetnem in umetniškem, kakor v telovadnem ter športnem življenju.

Zunanji rezultat tega povojnega mariborskega kulturnega življenja je očividni v pojemanju rodoljubja, ki je bilo poudarjeno n. pr. še na prvih povojnih razstavah in ki se je umaknilo znanstveno vedno bolj jasni dognanosti, umetniški dovršenosti in strokovni popolnosti; na drugi strani pa v poživljenih stikih mariborskega mesta s svojim zaledjem v kulturnem pogledu, ki so šli vzporedno z novimi prometnimi, zlasti avtobusnimi zvezami Maribora z okolico. Vrsta mariborskih knjižnih izdanj še sicer vzdržuje po svoji opremi kakor po svoji vsebini zvezo s predvojnimi izdanji, ali poleg njih nastopajo že programatično nova izdanja s kulturno določeno vsebino in sodobno opremo na podoben način kakor se odraža n. pr. gledališko življenje poleg operete z dramo in opero v novi jugoslovanski kulturni razvojni smeri. Strokovno, umetniško in znanstveno poudarjeni nivô povojnega mariborskega kulturnega življenja kaže absolutni napredek, pri katerem pa je ostala odprta še ena očividna slaba stran, to je pomanjkanje kritičnega obravnavanja mariborskih kulturnih pojavov.

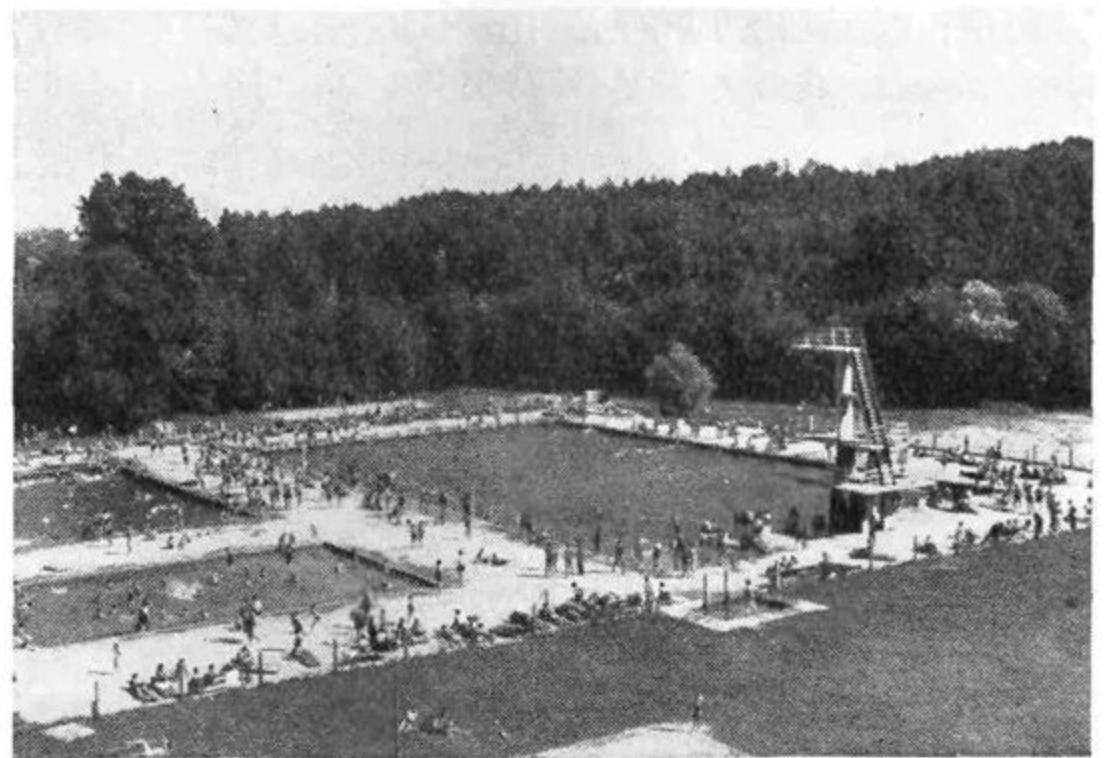
Druga značilnost mariborskega kulturnega življenja je v njegovem socialnem poudarku. Skrb za deco in mladino, socialno poudarjanje narodnostnega vprašanja, počitniški značaj propagiranja našega morja kažejo novo dobo kulturnega življenja z njenim praktičnim poudarkom v nasprotju s predvojno dobo, ki je v podobnih smereh delovala s knjigo in besedo.

Dvigu nivôja in socialni usmerjenosti povojnega mariborskega kulturnega življenja se pridruži tretja značilnost v dvigu športnega življenja. To je zavzelo v primeri s predvojno dobo, katero sta v športu označevala kolo in nogomet in v precejšnji oddaljenosti še planinstvo, najširše plasti in vse vrste športa od nogometa preko lahke atletike do planinstva in smučarstva razmah v širino tako, da je športno življenje zajelo najširše sloje, predvsem pa seveda mladino, pri kateri je nadomestilo predvojno zanimanje za literaturo in filozofska razglabljanja. Literatura in filozofska razglabljanja sta pa poleg tega stopila v ozadje za interesom za velike sodobne socialne in gospodarske probleme, katerim posveča zlasti mladina teoretično vedno več in več pozornosti.

Mariborsko kulturno življenje je v dvigu nivôja posledica razvoja njih nositeljev od društev do ustanov, v socialni poudarjenosti posledica nastopajočih socialnih in gospodarskih problemov, v športu pa izraz sodobnega higienskega gledanja na človeka. Prvi dve značilnosti pa sta zlasti še posledica duhovne in narodnostne povezanosti človeka v Mariboru s človekom v mariborskem zaledju, kar je v predvojni dobi bil samo deloma slučaj in radi česar je marsikatera mariborska akcija pogrešala kulturne opore v javnosti pokrajine, ker je bila omejena samo na kako stanovsko skupino v mestu.

Poleg teh iz krajevnih, pokrajinskih in narodnostnih razvojnih prilik izvirajoči tok mariborskega kulturnega življenja pa so v jugoslovanski dobi postali pomembni tudi kulturni vplivi, ki izhajajo iz splošnega toka političnih prilik v državi in v mednarodnem svetu. Kakor povsod jih uveljavljata tudi v Mariboru v prvi vrsti film in radio. Ti vplivi iz širokega evropskega sveta vzdržujejo stike s širokim svetom in nivelizirajo na sedimentih predvojnega kulturnosti krajevno in pokrajinsko povojno mariborsko kulturno smer in kjer nastaja za vsa jugoslovanska državna središča naloga bodočnosti, da se v tem pogledu uveljavijo prvenstveno ona in da uveljavijo namesto kulturnega oportunitizma in duhovne skepse, ki sta pogosto rezultat evropskega sodobnega kulturnega toka, duh jugoslovanske vere v lastno bodočnost.

V to nas upravičuje 20 let gospodarskega in kulturnega mariborskega življenja v Jugoslaviji. V tem času je Maribor strnil svoje gospodarstvo z gospodarstvom Jugoslavije in strnil svoje kulturno življenje z življenjem Slovencev. 20 let gospodarskega in kulturnega življenja Maribora pomeni tekmo Maribora z ostalo Slovenijo in Jugoslavijo na poti gospodarskega in kulturnega razvoja. Bodoče življenje Maribora in njegov bodoči razvoj pa naj še močneje povežeta Slovenijo in Jugoslavijo z Mariborom, zlasti pa z njegovim zaledjem, kar izhaja iz geopolitičnega položaja Maribora in njegovega zaledja, brez katerega Slovencev v pomenu naroda ni in brez katerega izgubi tudi Jugoslavija svoj pomen kot srednjeevropski politični faktor. V tem iz geopolitičnega položaja Maribora izhajajočega dejstva izvira bodočnost njegova, garantirana po zavestnem in nujnem sodelovanju Maribora s Slovenijo in Jugoslavijo ter obratno.

Kopališče na Mariborskem otoku

UMETNOSTNI ZNAČAJ SLOVENSKEGA ŠTAJERJA

IN KULTURNO SREDIŠČE V MARIBORU

FRANCE STELE

Po svojem zemljepisnem značaju Slovenija ni enotno ozemlje. Prstan Evropin, kakor jo je v podobi Ilirije lepo imenoval Val. Vodnik, veže in ločuje cele svetove na evropski celini. Veže jih, ker preko nje vodijo in se tu zbirajo stara pota ljudstev iz otožnega vzhoda in hladnega severa v deželo sonca Italijo. Ločuje jih, ker preko nje poteka meja med dvema odločno različnima pokrajinskima značajema, srednjeevropsko alpskim in sredozemsko in balkansko kraškim. Alpe in Kras, podnebno mila jadranska obala in panonsko ogrska ravnina so združene in ločene po nji. Naša domovina se na severu naslanja na visoka gorovja, odpira pa se proti vzhodu in zapadu prostranim ravninam nasproti. V notranjosti je zemljepisno razkosana na več kolikor toliko zaokroženih enot, na katere se je skozi stoletja opirala njena upravna razdelitev. Svoje naravno jedro pa ima v zemljepisno trdno ograjeni Kranjski. Kot narod mejimo na troje izrazitih človeških ras, romansko, germansko in madjarsko-mongolsko, ter se le proti jugu in jugovzhodu prelivamo v neprekinjeno enoto s Slovanstvom, katerega jugozapadna predstraža smo, naša zemlja pa njegova naravna trdnjava. Prodirali smo iz nje, kadar nam je ukazoval čas, pa se zopet umikali vanjo za varne grebene svojega goratega sveta. Značaj slovenskih ljudi pa tudi njih življenjski način, kultura in umetnost v takem položaju ne morejo biti enotni. Zgodovinski razvoj slovenskega ozemlja in raznoliki značaj našega ljudstva ter njegove govornice jasno zrcali zemljepisno razkosanost, in veliko naporov je bilo treba od 16. stol. sem, da smo po ti zemljepisni razkosanosti danega Kranjca, Korošca, Štajerca, Belokranjca, Prekmurca in Kraševca premagali v sebi in se zavedeli Slovenca.

Iz čuta za to višjo enoto je rasla naša slovenska zavednost, nanjo oprt pa osrednji razvoj Ljubljane kot kulturnega, političnega in narodnega središča. Svoj prvi višek je osrednja vloga Ljubljane v našem življenju dosegla v dobi katoliške obnove, v kulturnem baroku, drugi višek pa v najnovejšem času kot polnovredno narodno središče Slovencev.

Radi posebnega položaja v celoti Slovenije Slovenski Štajer ni nikdar popolnoma podlegel Ljubljani, čeprav sam ni imel samostojnega središča, dokler si ga ni ustvaril v zadnjih desetletjih v Mariboru. Upravno središče za Štajersko, nemški Gradec, ki se je od 16. stol. dalje razvijalo v nič manj od Ljubljane važno oporišče kulture in umetnosti, je vrglo svojo senco na Slovenski Štajer. Čeprav so ga obsežna, skoraj do Drave segajoča, ljubljanski škofiji podložna cerkveno upravna področja v enem delu tesno vezala na Ljubljano, se je pokazalo; da je zemljepisna ločitev po težko prehodnih grebenih Karavank in Kamniško Savinjskih planin še močnejša od nje. Ta ločnica, ki je ublažena šele na južnem koncu, povzroča, da se je vpliv ljubljanskega kulturnega središča vršil predvsem v južnem pasu, kjer se je opiral na Savo in široki tok ljubljanskih vplivov, prodirajočih proti vzhodu na Hrvaško do Zagreba. Posledica te do no-

vejšega časa tako nepremagljive ločnice med jedrom Slovenije in Slovenskim Štajerjem je tudi dejstvo, da ljubljanski tok ni mogel odriniti graškega, da ne bi prodril do Save. Tako v baroku kakor v novejši dobi graški vpliv na vsem štajerskem ozemlju prevladuje in se v južnem delu srečuje z ljubljanskim. Črto, do katere segajo ljubljanski vplivi, je mogoče potegniti približno od Solčave do Rogatca. Ima pa edino ta pomen, da lahko rečemo, da so severno od nje ljubljanski umetnostni vplivi zelo slabotni, dočim je graški tok v južni polovici vsaj enako močan kakor ljubljanski.

Toda če hočemo prav razumeti umetnostni značaj Slovenskega Štajerja, ne smemo prezreti še dveh drugih činiteljev, zemljepisnega, ki ga predstavlja Dravska dolina, in cerkveno upravnega.

Dravska dolina veže Slovenski Štajer s Koroško daleč proti zapadu do Tirolske in omogočuje pot tudi kulturnim vplivom okrog gorske pregrade, ki ločuje Kranjsko in južno Štajersko, prav do doline Save.

Cerkveno upravno pa se pomembnost zgodovinskih dejstev za razvoj kulture v Slovenskem Štajerju veže na zgodovinsko rzsodbo l. 811., ko je cesar Karel Veliki določil Dravo za mejo cerkveno upravnim ozemljem oglejskega patriarhata in solnograške nadškofije. Drugo, za postanek središča v Mariboru odločilno cerkveno upravno dejstvo pa pomeni prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor l. 1859. po A. M. Slomšku.

Vsa ta zgodovinska in zemljepisna dejstva se značilno zrcalijo v umetnostnih spomenikih Slovenskega Štajerja.

Vpliv zvez preko Alp na Gorenjsko ob potu, ki je vodil iz Kamnika v Slovenj Gradec, se n. pr. kaže v srednjem veku v freskah v Šmartnem ob Paki, ki jih je izvršil slikar prezbiterija cerkve sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru in v freskah furlanskega tipa v Šmohorju pri Sp. Doliču. Značilen spomenik za zgodnjo dobo je milostna Marija v Solčavi, iz k. 13. stol., ki po svojem slogu veže Marijo v Krakovem v Ljubljani in Marijo v Lechkirche v Gradcu.

Ločujoča vloga Alp in posredništvo Dravske doline pa se kaže v zgodnjegotski arhitekturi, ko moremo ugotoviti kranjskemu gradivu popolnoma neznan tip cerkve s kvadratičnim svetiščem po vsem Slovenskem Štajerju in opazati, kako prodira pri Loki tudi preko Save na Kranjsko do Svibnega in Tržišča. Za pozno gotiko pa je značilno, da je štajerskemu gradivu neznan za kranjsko-primorsko gradivo značilni tip bogato kamnoseško in slikarsko okrašene podeželske arhitekture.

Vpliv Ljubljane kot baročnega umetnostnega središča se izraža do črte Solčava - Rogatec v zaposlovanju glavnih ljubljanskih baročnih umetnikov, Jelovška, ki je ustvaril svoje največje delo na Sladki gori, Berganta v Savinjski dolini, Metzingerja, ki ima odlično sliko v Rogatcu, L. Layerju v Pišecah in Fr. Robbe na Vranskem in pri Sv. Frančišku. Dve Metzingerjevi oltarni sliki pri Sv. Petru pri Mariboru severno

Severozapadni stolp mariborskega gradu pred 1938.

od Drave pa sta osamljen pojav in razločljivi le iz osebnih zvez župnika J. K. Sitticha, po rodu Celjana.

Gradec pa se je v baročni dobi odlično uveljavil prav do Save. Arhitektura Sladke gore, mariborskega rotovža in gradu ali minoritskega samostana v Ptujju je nerazločljiva iz ljubljanske perspektive. Isto velja za odlična baročna oltarna kiparska dela po mnogih cerkvah ali za večino baročnega slikarstva s pavlinsko skupino in slovenjegraškimi Straussi vred. Eden najpomembnejših umetnostnih spomenikov, slikani strop v celjski grofiji, je razumljiv samo pod graškim vidikom, s freskami v gradu v Brežicah pa si je graška umetniška smer postavila odlični spomenik prav na bregu Save. Tembolj veljajo graški vplivi za vse ozemlje v novejši dobi vse do svetovne vojne, ko je graški arhitekt Pascher v družbi graških podobarskih delavnic naravnost vtisnil pečat južnoštajerski cerkveni umetnosti.

Kako po Dravski dolini prodirajo od zapada vplivi s Koroškega in celo Tirolskega, sledimo n. pr. v našem in tudi štajerskem gradivu popolnoma tuji okrogli cerkvi sv. Janeza pod Muto, v freskah v Vuzenici, posebno pa v prekrasni renesančni arhitekturi cerkve M. D. v Puščavi. In le po potu s Koroškega, kjer imajo v freskah oktogona pri Gospe Sveti najbližjega sorodnika, po ovinku za ločilnimi Alpami so razločljive freske v cerkvi Marija Gradec pri Laškem iz leta 1526.

Z vplivom Ogleja kot umetnostnega faktorja moramo nedvomno računati v najstarejši dobi cerkvene uprave teh ozemelj, nimamo pa za to do sedaj znanih prič. Smemo pa sem šteti pleteninsko okrašeno ploščo v Slivnici. Pozneje pa kaže v umetnostnem značaju le malo opazna vloga ljubljanske škofije, da je bil domači milje močnejši od teh vplivov, in Hren na Plešivici ni gradil cerkve sv. Uršlje v kranjskem, ampak prav izrazito v lokalnem okusu. Zato tudi Ogleju in njegovim eksponentom ne smemo pripisovati drugačne vloge.

O solnograškem vplivu pa mogočno priča ena najodličnejših umetnin Slovenije, po solnograškem slikarju Konradu Laibu-Pfeningu in sodelavcih poslikani krilni oltar v Ptujju iz srede 15. stoletja.

V povojni dobi se poprej skoraj edino merodajna vloga Gradca polagoma prenaša na Maribor. Značilno in iz naših uvodnih opazovanj o zemljepisnem položaju Slovenskega štajerja dobro razumljivo je, da se novo središče vedno bolj utrjuje kljub prvenstveni, na lepo izročilo oprti vlogi upravno in narodno politično merodajne Ljubljane. Čeprav nas več ne ločijo deželno upravne meje, se vseeno tiho uveljavlja neka razmejitev med območjem danes že mednarodno zrele Ljubljane in območjem mnogo skromnejšega, lokalno pomembnega središča v Mariboru. Po žilavih naporih zadnjih 20 let in po vidnih uspehih smo prepričani, da je velik del graške dediščine sam po sebi pripadel Mariboru in da bo Maribor obdržal svoje kulturno ozemlje, na katerem bo vsa intenzivna delavnost odvisna od njega, pobude pa bo črpala predvsem iz Ljubljane. Prvo kulturno potrditev mariborskega središča pomeni cerkveno kulturno delo od Slomška sem, v umetnostni stroki pa posebno v Napotnikovi dobi. Druga, širša kulturna potrditev pa se uveljavlja v naših dneh, oprta na zgodovinsko društvo, študijsko knjižnico, muzej, arhiv in umetniški klub.

Iz dosedanjih razpravljanj ste že mogli spoznati, da bo po opisanih pogojih zemljepisnega in zgodovinskega značaja pač težko iskati kak zaokrožen slovenještajerski umetniški značaj. Če to gradivo, kakor je danes razdeljeno po zemljepisni ploskvi te dežele, v celoti pogledamo, opazimo zelo vidne skupine z izrazitimi posebnostmi, v katerih se zopet kaže tudi zemljepisni in upravno zgodovinski značaj Slovenskega štajerja. Take skupine bi bile: Dravska dolina, po kateri prodirajo proti vzhodu koroški in tirolski vplivi; Slovenske gorice, kjer ni mogoče prezreti precejšnje vloge nemške Radgone; Dravsko polje s Pohorjem; Haloze; Mislinjska dolina s Slovenjim Gradcem, ki nas zopet približuje Koroški; Savinjska dolina s Celjem, kjer se najbolj kaže vpliv Ljubljane; šmarski okraj in Savska dolina.

Toda z vsem tem še vedno nismo prodrli do spoznanja umetnostnega značaja Slovenskega štajerja, ki smo si ga postavili za nalogo. Pestri mozaik štajerske spomeniške posesti je postal le še bolj nepregleden, problem njegovega skupnega značaja le še bolj zamotan.

Če se nam ni posrečilo ujeti tega značaja niti z zemljepisno, niti z upravno zgodovinsko analizo danih pogojev, se moramo nazadnje vprašati: V čem pa naj se sploh kaže ta značaj? Mogoče pa ga sploh ni in bi Slovenski štajer tako predstavljal za naš problem

samo mozaik raznih zemljepisno razdeljenih in lokalno pogojenih značajev.

Prezreti namreč ne smemo, da umetnostni značaj kake dežele ni samo mehanična posledica zemljepisnih in upravno političnih pogojev, ampak v glavnem produkt tako ali drugače zemljepisno dane zemlje in ljudi, ki na nji žive. Človek namreč ustvarja kulturo in umetnost, in človek s kulturnimi spomeniki izpopolnjuje dano naravo ter neprestano soustvarja to, kar imenujemo domačijski in po njej tudi umetnostni značaj svoje domovine. Doslej pa o tem človeku, o tem glavnem činitelju na slovenskem Štajerskem še nismo povedali niti besede. Ko sedaj to vprašanje načenjamo, moramo brez sramu in bojazni za naš narodni ugled priznati, da moramo pri značaju umetnostnih spomenikov slovenskega Štajerja računati z dvema narodnostnima sestavinama, z dvema deželinima jezikoma bi lahko rekli s terminom, ki so ga tako pogosto porabljali v Avstriji, slovenskim in nemškimi. Gola zgodovinska dejstva so, da je že 1300 let Slovenski Štajer po ljudskem elementu slovenski, da pa mu je do postanka jugoslovanske države skozi tisoč let gospodovala nemška gospoda. Da sta v vsem tem dolgem času oba narodnostna elementa sodelovala pri nastajanju umetnostnega značaja te dežele, ni dvoma in prav tako ne more biti dvoma o tem, da je posebni naglas, ki ga čutimo, ko opazujemo umetnostne spomenike na južnem Štajerskem, posledica medsebojnega vplivanja obeh.

Vendar umetnostni značaj, ki nam ga kaže kaka dežela v sedanosti, končno tudi ni samo produkt doslej navedenih činiteljev in človeka, ki ga neprestano soustvarja in spreminja, ampak tudi vse kulturne preteklosti tiste dežele. Podobno prahu, ki se neprestano vlega na razprostrto, prvotno čisto ploskev, se vlegajo plasti spomenikov v zgodovinski zaporednosti kultur na prvotno kulturno deviško zemljo. Mlajše plasti neprestano prekrivajo starejše, ki postajajo zmeraj manj vidne in jih končno, kakor vse, kar živi na zemlji, vsrka vase prst in prerase ruša novega življenja. Od paleolitika, starejše dobe kamna, ki je zapustil pomembne kulturne sledove v Potočki zijalki, do kraljevega spomenika, ki ga postavlja sodobnost na Trgu svobode v Mariboru, se razteza vrtoglavo obsežna doba izpričanega kulturnega življenja Slovenskega Štajerja. Starejše kulturne plasti do nekako 1000 po Kr. je že zdavnaj prerasa ruša ter jih izkopujejo v jamah, gradiščih in grobiščih. Muzeji v Mariboru, Ptuju in Celju hranijo značilne priče te kulturne davnine z rimsko in staroslovensko vred. Tudi prva kulturna plast s Slovenci poseljenega Štajerja, obsegajoča lepo dobo poltisočletja do 11. stol., je že toliko prekrita s poznejšimi, da skozi nje vidimo danes samo še en, zato tem dragocenejši spomenik, s pleteninskim vzorcem okrašeni kamen, ki je vzidan v cerkvi v Slivnici pri Mariboru. Ali ga je ustvarilo iz domačega pohorskega marmorja 9., 10. ali še 11. stol., ne vemo. Govori pa častitljiv, starinski, poznejšemu južnoštajerskemu umetnostnemu narečju še tuj jezik, ki je soroden langobardsko - starohrvatskemu umetnostnemu izrazu. »Bože, góspodi mílostivi« iz brizinških spomenikov, ki jim je nekako sodoben, častitljivo brni v naših ušesih, ko ga opazujemo..

Drugi slog je *romanski* 11., 12., in 13. stol. Tudi ta je še močno prekrit s poznejšimi. Njegove spome-

Spomeniško po vojni zaščiteni del starega Maribora

nike znanost sicer lahko točno rekonstruira, ni pa niti enega, ki bi lahko še služil sedanosti kot estetsko živ pojav. Šele na koncu te dobe, ko romanski slog že privzema nove oblike in prehaja v naslednjo, gotško plast 13., 14., 15. in deloma 16. stol., se pojavi par spomenikov, ki so še danes lepotno živi, arhitektonsko krasna cerkev v Špitaliču in samostanski kor v Studenicah.

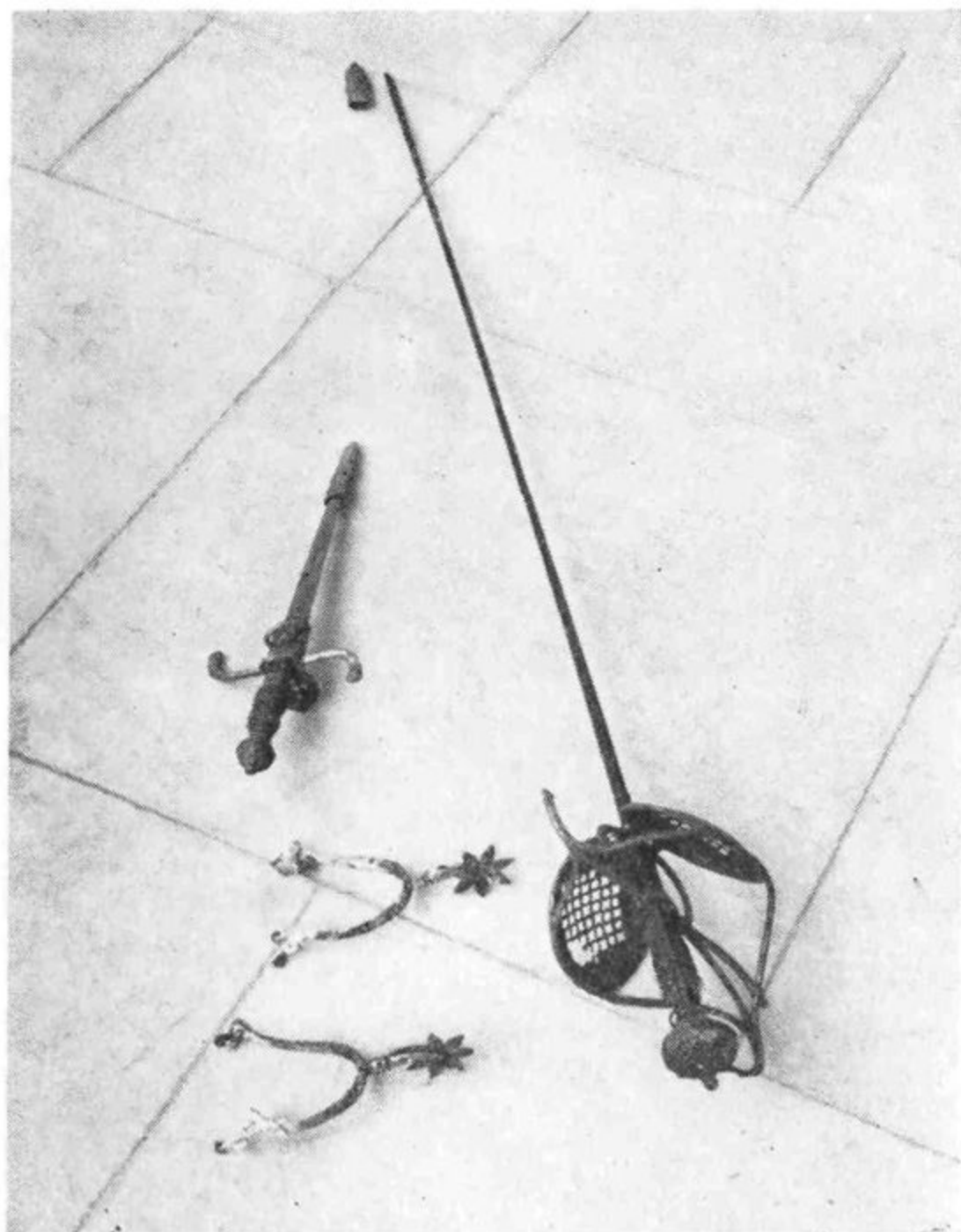
V *gotški* plasti pa že polje polnovredno umetnostno življenje. Arhitektura, kiparstvo in slikarstvo so nam zapustili spomenike trajne vrednosti. Daleč preko mej Slovenskega Štajerja sega umetnostna pomembnost in izbrana lepota cerkve na Ptujski gori. Polno vrednost imajo stolnica v Mariboru, proštija cerkev v Ptuju, svetišče cerkve v Ljutomeru, svetišče opatijske cerkve, posebno a odlična kapela žal. M. B. v Celju, cerkev v Konjicah, dominikanski križni hodnik v Ptuju, špitalska cerkev v Slovenjem Gradcu, župna cerkev pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah in premnogo drugih, ki še v polni meri služijo svojemu namenu.

V kiparski stroki je odlično opazen milostni kip v Solčavi iz k. 13. stol., elegantni sv. Jurij v Ptuju, cela skupina kipov na Ptujski gori z mednarodno pomembnim reliefom Marijinega varstva je iz prvih desetletij 15. stol., kakor tudi nji sorodni lepi kipi v Veliki Nedelji. Več lepih kipov žal. M. B., tako zvanih Pietà, po romarskih oltarjih štajerskih cerkva izpopolnjuje to gradivo.

V slikarski vrsti ima največjo slikarsko umetnino sreda 15. stol. Ptuj v krilnem oltarju, ki ga je poslikal s sodelavci salcburški slikar Konrad Laib - Pfening. Med stenski slikami pa je najpomembnejši pasijon v špitalski cerkvi v Slovenjem Gradcu, ki ga je med 1450.—1460. naslikal v pobožno pobudo vernikom Andrej iz Ottinga.

Renesančna plat, ki v 16. in 17. stol. sledi gotski, je zelo plitva, ker se z njo krije doba verskih homatij v zvezi s protestantizmom. Da je v novem slogu cvetelo nagrobno kiparstvo, nam priča vrsta lepih reliefnih nagrobnikov v Ptuju in drugod.

Stavbarstvo v značilno zapoznelem gotskem okusu zastopata odlična arhitektura cerkve sv. Treh kraljev v Slovenskih goricah iz okr. 1570. ter sv. Rozalija pri št. Juriju ob južni žel. iz 1646. Obe kažeta odločilne vplive renesančnega umetnostnega naziranja.

Orožje iz začetka XVII. stoletja (izkopano 1939. na protestantskem pokopališču pri Betnavi)

Plastiko in slikarstvo najbolje zastopa krilni oltar Mar. oznanjenja in drugi kipi pri Sv. Treh kraljih v Slovenskih goricah. Za ostalo stavbarsko snovanje, ki je za 17. stol. značilno za štajersko, je značilna s svojo opremo vred cerkev sv. Mihaela nad Laškim iz 1637. Odličen spomenik renesanskega stavbarstva pa kaže v notranjščini izredno bogata cerkev M. B. v Puščavi iz 1672. V slikarstvu nadkriljuje vse ostale spomenike veliki, okr. 1600. poslikani strop v stari grofiji v Celju. Mnogo je ohranjenih t. zv. zlatih, bogato rezljanih oltarjev. Najlepši je sv. Družine pri Sv. Barbari pri Konjicah, odlični so pri Sv. Miklavžu nad Čadramom, pri Sv. Mihaelu nad Laškim, v župni cerkvi v Vitanju, pri M. D. v Puščavi in drugod.

Zelo pomembna je sledeča, *baročna* plast iz k. 17. in 18. stol. Poleg gotike in najnovejše dobe je podobno kot na Kranjskem najvažnejša za umetnostni značaj današnjega Slovenskega štajerja. Več biserov je dodala štajerski umetnostni posesti: Prekrasno štukirano fasado in refektorij pri minoritih v Ptuju iz k. 17. stol.; stavbarsko odlične gradove Štatenberg, Brežice, Slovensko Bistrico, Dornavo, Ptuj, Hrastovec, Novo Celje, Maribor, kjer arhitekturo do najvišjega razkošja dvigata novomodni štuk in iluzionistično stropno slikarstvo; krasne vrtove, katerih enega hrani Dornava; učinkovito kiparstvo potov trpljenja Gospodovega v Marenbergu, Šmarju in drugod; fantastično lepo notranjščino cerkve sv. Roka pri Šmarju (1738.); čudovito Sladko goro (1753.); prižnice v Slovenjem Gradcu, v Zagorju pri Pilštajnu in na Slomškovi Po-

nikvi (1758.); umetnostno pomembno cerkveno zakladnico pri Sv. Frančišku pri Gornjem gradu; stavbo cerkve v Gornjem gradu; bogato notranjščino cerkve v Rušah; notranjščino cerkve sv. Janeza nad Marenbergom; Weissenkircherjeve, Kremser-Schmidtove, Rannacherjeve, Straussove, Mölkove, Flurerjeve, Bergantove, Metzingerjeve, Jelovškove slike; kiparska dela Holzingerja, Kiningerja, Quadria in mnogih drugih. Kratko lahko rečemo, da je baročna doba do dna prežela vso umetnostno kulturo te dežele in ji vtisnila neizbrisen pečat: Stolpi cerkva pri Sv. Lenartu, pri Sv. Trojici v Slov. goricah, pri Sv. Barbari v Halozah in oni, ki okrožajo od Frama do Ruš severovzhodno podnožje Pohorja, so trajno obogatili lepotni izraz stajerske domačije.

Na to dediščino preteklosti je legla že pred našimi očmi ali vsaj pred očmi naših očetov zadnja gostejša plast, ki ustreza v glavnem dobi Napotnikovega škofovanja v Mariboru. S samozavestno roko ustvarjalke novih vrednot je segla pogosto tudi prav brezobzirno po baročni in gotski dediščini. Slabe slikarije Fantoni-Brollove in še mlajših domačih delavnic so se razpredle po stenah pogosto lepотно odličnih notranjščin in zastrle njih pristni zvok; odlična kiparska dela, kakor Quadrijev oltar v Studencih, so bila odstranjena in razni ponarejeni slogi, posebno gotski in romanski, naj bi popravili dozdevne pomanjkljivosti na spomenikih preteklosti. Bujna arhitektonska, kiparska in slikarska delavnost je prepregla vso deželo. Toda žal je le malo takega nastalo, kar vzdrži polno vrednost v sosedstvu spomenikov starih kulturnih dob. V slikarstvu nimamo sploh nič resne omembe vrednega. V kiparski stroki je polnovreden le glavni oltar stolnice v Mariboru. V stavbarstvu imamo samo eno vsestransko, več kot provincialno pomembno in zrelo delo, frančiškanski samostan in cerkev v Mariboru z njeno slikarijo in opremo. Vse je zasnoval dunajski arhitekt Rihard Jordan (1892.—1900.). Isti je projektiral, čeprav ne tako posrečeno, cerkev v Vojniku (1896. do 1899.). Največ je gradil Gradčan Hans Pascher. Najpomembnejša med njegovimi deli je bazilika v Rajhenburgu (1908.—1914.). Dunajčan baron Ferstel ml. je projektiral mestno hišo v Ptuju. Večina ostalega pa spada v okvir malopomembne, pogosto prebahaške modne arhitekture po vzorcu Gradca in Dunaja.

Od l. 1918. dalje prvič v zgodovini Slovenskega štajerja Slovenci sami, po svojem okusu, znanju in volji predemo preko vseh dosedanjih najnovejšo plast kulture in umetnosti v tej deželi. O nji bo sodila že zgodovina. Njena oporišča so v Ljubljani in Mariboru. Videli smo že in pokazali tudi, zakaj je verjetno, da je za polnovreden kulturni razvoj Slovenskega štajerja nujno potrebno po naravni konstelaciji dano pomožno središče v Mariboru.

S tem smo označili vse činitelje, ki so povzročili tak umetnostni značaj kakor ga kaže Slovenski štajer v sodobnosti. Videli smo, da so to predvsem zemljepisni, upravno politični in kulturno zgodovinski pogoji, katere vse veže v enoto najvažnejši med vsemi činitelji, človek. Zemlja, okus prebivalstva in vse kulturne plasti od 11. stol. dalje se izražajo v umetnostnem značaju Slovenskega štajerja. Ta značaj vsebuje tudi vse, kar radi imenujemo svojo domačijo. Ta pa je končno bolj v naših dušah kakor v vidnih oblikah

zemlje in kulturnih spomenikov. Tisto čustvo, s katerim so naši predniki 1300 let nalagali plast na plast sledove svojega življenja in vsakokratno celoto dopolnjevali novim časom ustrezno, se budi v nas, ko svojo domovino opazujemo in doživljamo. Predvsem lahko ugotovimo, da je umetnostni značaj Slovenskega Štajerja bolj dvojezičen kakor n. pr. kranjski; da je bolj srednjeevropski kakor značaj proti severu zaprte Kranjske, da je v baroku in v gotski dobi bolj romarski, širše družaben kakor vaško lokalni in intimnejši

kranjski, predvsem pa manj italijanski kot t. zv. ljubljanski; zato pa je značilno bavarsko-avstrijsko baročen in nazadnje v primeri s kranjskim celo rahlo gosposki, kar ga dela ostalim Slovencem kar nekam tujega. Če pa se dvignemo nad prirojeno nam ozko provincialnost polpreteklosti, bomo priznali, da je umetnostni značaj Slovenskega Štajerja logična posledica njegovega zemljepisnega in zgodovinskega položaja in v vsakem oziru polno vredna sestavina kulturne Slovenije.

RIMSKI NAPISI V MARIBORU

DR. BALDUIN SARIA

Antični itinerarji (seznami rimskih cest, postajališč in njih razdaljav) ne poznajo nobene rimske ceste, ki bi se odcepila od ceste Celeia—Poetovia proti severu in vodila nekako preko današnjega Maribora proti Flaviji Solvi (pri današnjem Leibnizu). Vendar pa je morala obstajati taka cesta, ki je zvezala obe vzhodno-noriški mesti Celeio in Flavijo Solvo. Ali se je ta cesta ločila severno od Slovenske Bistrice od itinerarne ceste Celeia—Poetovia in potem vodila v smeri današnje državne ceste proti Mariboru, ali se je oddvojila vzhodneje od nje pri Šikoli - Stražgojnci in potem šla preko Podove, Brezule, Rač, kjer imamo povsod mnogoštevilne rimske najdbe (naselbine in grobovi), še ne vemo točno. Gotovo je samo to, da je bila najbolj ugodna prehodna točka čez Dravo, katere se je posluževal tudi že predzgodovinski promet, blizu Maribora. Tu ob prehodu čez reko se je že zgodaj razvila neka naselbina. Zlasti novejšje najdbe so nam jasno dokazale, da je bilo to ozemlje že v prazgodovinski dobi relativno dobro naseljeno. V samem Mariboru imamo n. pr. veliko zgodnjehallstattsko nekropolo s planimi grobovi ob Koroščevi cesti, ki jo je z velikim uspehom raziskoval banovinski arhivar Fr. Baš. Zanimivo bi bilo vedeti, kje se je nahajala naselbina, ki pripada temu pokopališču. Glinaste posode in bronasti predmeti, baje slični onim iz nekropole ob Koroščevi cesti, ki so jih našli na vrtovih za hišami na Aleksandrovi cesti št. 12 in 14 (Kronika I, 298), najbrž niso v zvezi s to naselbino, nego pripadajo prej nekemu drugemu prazgodovinskemu pokopališču. Vsekakor se je tudi naša hallstattska naselbina razvila v zvezi s prehodom čez reko. Nemirni časi, ko so vdrli Kelti, in tik pred rimsko osvojitvijo so vzrok, da si je ljudstvo poiskalo varnejših zatočišč na pobočjih zelenega Pohorja. Močno utrjena Poštela nad Radvanjem se razvije sedaj. Najdbe v tej prazgodovinski trdnjavi segajo do zadnje prehistorične dobe pred vdiranjem Rimljanov, do tzv. La Tènske dobe. V bližini Poštele imamo tudi grobove. Naselbina ob samem prehodu čez reko, čeravno je bila najbrž večkrat razdejana, se je vendar vedno znova uveljavljala in je obstajala tudi v rimski dobi. To nam dokazujejo razne najdbe rimskega denarja v Mariboru, n. pr. pri gradnji hiše ob Aleksandrovi cesti št. 11 (Maximinus Thrax), na dvorišču državne učiteljske šole v Trubarjevi ulici (Gordianus III) in na Glavnem trgu št. 11 (Maxentius). Jeseni

1931. pa so prišli na dan prvi ostanki neke rimske naselbine pri podiranju hiše št. 23 na Glavnem trgu. Najdbe so zelo skromne: ostanki nekega preprostega zidu brez ometa, kosi rimskih opek, ostanek terrae sigillatae in 3 poznorimski novci iz časa cesarja Konstantina in Teodozija.

Da so rimske najdbe v Mariboru do sedaj le redke, morda ni gol slučaj. Izgleda, da je prehod čez Dravo izgubil v rimski dobi svojo staro važnost. Cesta, ki je tu vodila preko Drave, je bila bolj lokalnega pomena. Velika vojaška cesta, zveza Italije z Donavo, se je izognila srednje- in gornještajerskemu gorovju, podobno kakor bi se mu bila izognila tudi projektirana železniška zveza med Dunajem in Trstom, ki je bila preložena preko Semeringa le na intervencijo nadvojvode Ivana, da ne bi bil Gradec izločen iz velikega prometa. Rimska cesta v Flavijo Solvo ne spada med velike transversalne ceste, zato tudi ni bila omenjena v itinerarjih. Velike prehodne zveze iz Akvileje skozi vzhodne Alpe so šle bolj proti zapadu, preko Viruna-

Sl. 1. »Nutrices« - relief iz Zgor. Brega pri Pluju

Sl. 2. »Nutrices« - relief iz Zgor. Brega pri Ptuju

Noreje ali preko Teurnije (St. Peter im Holz na Koroškem). Lokalnega pomena so pa tudi ceste, ki so se morale odcepiti pri Mariboru od ceste Celeia—Flavia Solva. To je razen zveze Maribor—Poetovio, ki v terenu sicer še ni dokazana, za katero pa govorijo vse-

Sl. 3. Mitrin relief iz Ruš

kakor rimske naselbine pri Sv. Miklavžu na Dravskem polju (rimske napisi in gomile) in pri Sv. Janžu - Starše, zlasti cesta proti Koroški. Kakor nam to dokazujejo različne najdbe (napisi, zarezi koles itd.), je tekla ta cesta ob levem bregu Drave, podobno kakor današnja državna cesta. Toda ta cesta ni bila glavna zveza noriške prestolnice z vzhodom, nego le postranska. Velika, v itinerarjih zaznamovana cesta iz Viruna proti južni Panoniji je, kakor navadno pri rimskih cestah, raje obšla gozdnato sotesko Drave, kjer je bil promet izpostavljen veliki nevarnosti, in je potekala južno od Pohorja preko Colatija (Stari trg pri Slovenj Gradcu) in Upellae (Vitanje) ter se pri Stranicah, kjer je treba iskati rimsko postajo Lotodos, združila z veliko itinerarno cesto Celeia—Poetovio.

Sl. 4. Rimski sarkofag iz Maribora

Ne smemo se torej čuditi, da je število rimskih najdb v Mariboru tako neznatno. V Mariboru in v najbližji okolici so se sicer našli tudi razni rimski napisi, vendar je veliko vprašanje, če so res vsi iz tamošnje rimske naselbine in ne morda prenešene od drugod, iz Ptuja itd. So to skoro izključno le nagrobni spomeniki. Samo dve posvetili božanstvom sta se našli. V fundamentu nekega stolpa je bil svoj čas vzdian kamen (CIL III 5314)¹, ki je bil posvečen božanskim dojiljam (*Nutrices Augustae*). Danes je izgubljen. Imena onih, za katerih blagor je bil kamen posvečen, kakor ime onega, ki ga je posvetil, so močno pokvarjena. Kult teh božanskih dojilj je karakterističen ravno za stari Poetovio in samo tu so se njegovi spomeniki do sedaj našli. Zato je tudi verjetno, da je naš kamen iz Ptuja prenešen v Maribor. Gre tu najbrž za čisto lokalna, domača božanstva, ki so imela svoje svetišče v Spodnji Hajdini, na periferiji antičnega mesta. Verjetno je bil tudi mariborski napis v zvezi z reliefom, ki predstavlja po navadi tri Nutrices, podobno kakor so v Galiji ali Germaniji keltske *Matres* in *Matronae* vedno v trojici. Predstavljena je vedno le ena, ki baš doji, ostale pa so upodobljene kot strežnice. Mariborski muzej hrani še dva kamna s podobnim posvetilom božanskim dojiljam. Našli so jih l. 1911. kot dele nekega poznorimskega groba na Zgornjem Bregu pri Ptuju (parc. šte. 293), kamor sta gotovo prišla iz hajdinskega svetišča. Plošči sta zelo dobro ohranjeni. Na eni (AIJ² št. 329, št. 1.), ki sta jo

¹ CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum. Število pomeni številko napisa.

² AIJ = Antike Inschriften aus Jugoslavien I: Noricum und Pannonia Superior. Bearbeitet von Viktor Hoffiller und Balduin Saria. Zagreb 1938. Število pomeni številko napisa.

Sl. 5. Ovršje rimskega nagrobnika iz Melja

posvetila Successius Maximianus in njegova žena Malia Verina za blagor svoje hčerke Successiae Verae, sedi božanska dovilja na stolu z visokim naslonjalom, pred njo stoji oltarček, z leve strani se bliža druga nutrix v lepo izdelani obleki in s košaro na glavi. Z desnico drži že odraslo dekletce. Druga plošča iz istega groba (AIJ 330, slika 2.) je bolj preprosta. Ima napis *Nutricibus Aug(ustis) Val(erius) Secundianus v(otum) s(olvit) l(ibens) l(aetus) m(erito)*, posvetil jo je torej neki Valerij Sekundian, ki je svojo zaobljubo z veseljem in rad izpolnil. Na reliefu je predstavljena izjemoma le nutrix z detetom na rokah in poleg nje še oltarček. Ostale osebe, ki jih imamo na drugih reliefih, tu manjkajo. Zanimiva je obleka žene. Nad dolgo spodnjo obleko nosi neko vrsto kratke pelerine.

Drugo posvetilo, ki se sicer ni našlo v samem Mariboru, toda ne daleč proč, v Betnavi, kjer so prišli na dan tudi drugi rimski ostanki, je oltar, posvečen keltski boginji Eponi, zaščitnici konjereje (CIL III 5312). Danes stoji v veži knezoškofijskega gradu Betnave. Nameravajo ga prenesti v Mariborski muzej, kjer bi bil bolj varen. Na obeh straneh žrtvenika so predstavljeni predmeti, ki so jih rabili Rimljani pri žrtvovanju, na eni strani skodelica, na drugi vrč. Posvetitelj žrtvenika se zove značilno *Volusius Equester*. Boginja Epona sama na našem spomeniku ni predstavljena, vendar pa poznamo njeno sliko po mnogoštevilnih spomenikih iz Germanije in Galije. Upodobljena je bila, kako na ženski način jezdi konja, včasih s cvetjem ali sadjem na kolenih, deloma pa je bila predstavljena tudi, kako sedi med konji. Prvotno keltska boginja je bila pozneje zelo čislana tudi v Rimu. Iz betnavskega spomenika torej ne smemo sklepati na neki epihorični kult tega božanstva, kakor pri Nutrices v Ptujju, ampak na kult, ki je morda prišel k nam šele z Rimljani.

Na ozemlju Spodnje Štajerske je bil zelo razširjen tudi kult perzijskega boga sonca Mitre. Dosedaj so arheologi tu ugotovili že nad 10 svetišč tega božanstva, in sicer ne samo v večjih rimskih mestih kakor

v Ptujju, kjer so bili najmanj 4 svetišča, nego tudi po deželi. V širši mariborski okolici imamo n. pr. taka svetišča v Hočah, v Modriču na Pohorju (pri Keblu) in v Rušah, vendar pa Mariborski muzej še nima nobenega spomenika tega božanstva. Mali reliefi iz ruškega mitreja hrani danes graški Joanneum, medtem ko je velika kulturna slika s posvetilnim napisom nekoga prokuratorja še na Falskem gradu (slika 3.). Predstavljen je, kakor navadno, Mitras, ko ubija bika.

Ostali rimski napisi iz Maribora in najbližje okolice so, kakor omenjeno, nagrobni spomeniki, nagrobne plošče in en sarkofag.

Sl. 6. Nagrobna plošča iz Znojila pri Razboru

Sl. 7. Nagrobni spomenik veterana L. Gargilija Felixa iz Hajdine

Točno najdišče sarkofaga (AIJ 111, slika 4.) nam ni znano. Preden je prišel l. 1903. v Mariborski muzej, se je nahajal v hiši, Koroška cesta 7, kot shramba za olje. Ravno radi tega je veliko vprašanje, če je res iz samega Maribora. Rimski sarkofagi, ki so se dali dobro uporabiti kot korita ali posode za različne namene, so se v prejšnjih časih raznašali daleč okrog. Sarkofag, ki prav za prav ni služil kot rakev za mrtvo truplo (dolžina je le 1,29 m), nego kot shramba za žare s pepelom sežganih mrličev, je iz belega marmorja. Prednja stran je trokrilna: v sredini je četverokotno napisno polje s profiliranim okvirom, levo in desno sta vdolbini s podobnim okvirom, ki se je pa na vrhu najbrž uvijal v obliki lepe polkrožne vijuge. Danes je gornji rob sarkofaga odklesan. V vdolbinah stojita na posebnih postamentih krilnata Erola z navzdol obrnjenima baklama. Napis pravi, da so dediči, sin Marcus Ulpus Severianus, hči Ulpia Severiana ter žena Iulia Ianuaria postavili spomenik svojemu v 45. letu umrlemu očetu, ozir. soprogu Marku Ulpiju Catullinu *secundum voluntatem testamenti*, torej po določbi oporoke.

Iz Melja pri Mariboru hrani muzej nagrobni spomenik nekega Firma, sina Sabinja, ki si je nagrobnik naročil še za časa življenja za sebe in svojo družino

(AIJ 110). Spodnji del kamna manjka. Dekoracija plošče je preprosta: nad napisnim poljem ozek friz z rastlinskim ornamentom, nad njim zatrep s tzv. Gorgoneionom (Gorgonovo glavo) in delfini. Pri Meljskem dvoru, Trdinova ulica 18, je vzidan gornji del nagrobnega spomenika z različnimi ornamentami: friz s krilatimi Levi (Greif) in kantarom, zatrep z Gorgoneionom in delfini, ovršje z za naše kraje tako značilno skupino navzven sedečih levov, med njimi kubus z ribama (AIJ 113, slika 5.). Kamen bo kmalu oddan Mariborskemu muzeju. Dejstvo, da imamo iz Melja kar dva rimska nagrobnika, bi moglo kazati na to, da se je tu v bližini nahajala kaka rimska nekropola.

Danes izgubljen je nagrobni spomenik, ki so ga leta 1898. našli v stolni cerkvi kot oltarno menzo in potem prenesli v muzej (AIJ 112). O zunanji obliki kamna nam ni nič znano. Postavil ga je Marcus Ulpus Primus v svoji oporoki, in sicer sebi in ženi Ulpiji, hčeri Sisiuna, ter še nekemu ženskemu članu družine, katerega ime se pa ni v celoti ohranilo, najbrž je to bila hči. Po imenu Ulpiju lahko sklepamo, podobno kakor pri gori omenjenemu sarkofagu, da je verjetno iz časa po cesarju Trajanu. Mož je že rimski državlján. Sam ali eden od njegovih prednikov je dobil državljanstvo morda od omenjenega cesarja, medtem ko je bila žena hči nekega domorodca, Kelta Sisiuna, in je šele pri poroki sprejela ime Ulpia.

Na tzv. Tscheligijevem stolpu (sedanji lastnik kap. Reiser) je vzidan vrhni zaključek nagrobnega spomenika, podoben ovršju pri spomeniku na Meljskem dvoru. Polovica podobnega ovršja, marmornati lev, stoji danes pri stolnici vzidan v podstavek stolpa. Tudi ta kamen je bil svoj čas pri Tscheligijevem stolpu. Morda sta oba spomenika, kakor tudi danes izgubljena plošča iz stolnice, iz nekega rimskega pokopališča, ki se je raztezalo ob Koroški cesti proti zapadu.

Od rimskih kamnov, ki so se našli v Mariboru, moramo radi popolnosti še omeniti odlomek najbrž nagrobnega napisa z imenom nekega osvobodjenca Asklepiada (AIJ 109). Našel se je na nekdanjem židovskem pokopališču v drugi porabi kot židovski nagrobnik.

Ostali epigrafični spomeniki, ki jih imamo danes v Mariboru, zlasti v muzeju, niso bili najdeni v mestu ali v najbližji okolici, nego so zbrani iz vse Spodnje Štajerske. Od njih se nahaja le en napis izven muzeja; na dvorišču knezoškofijskega semenišča v Trubarjevi

Sl. 8. Rimski sarkofag iz Konjic

ulici je vzdan spodnji del nagrobnega spomenika, ki so ga našli v Celestrini, vzhodno od Maribora, v nekem vinogradu (AIJ 107). Napis, ki je obdan s spiralnatimi stebri, pravi, da ga je postavil Auscus, sin Saturnina, sebi, ženi Verecundiji in sinu Avitu, ki je umrl 25 let star. Pod napisom sta dva delfina.

Mariborski muzej sicer ne hrani številnih, toda zelo zanimive napisne kamne. Dva posvetilna reliefa iz Zgor. Brega pri Ptujju, posvečena božanskim dojljam, smo že prej omenili. V kategorijo sakralnih spomenikov spada tudi novi žrtvenik iz Šmartna na Pohorju, ki je posvečen Jupitru, najboljšemu in največjemu (I. O. M.), in — kar je najvažnejše — božanstvu kamnolomov Saxanu (AIJ 100). Posvetila Saxanu so pri nas kaj redka. Poznali smo doslej le dva iz Norika. Kmalu po vojni je potem pokojni notar in konservator V. Skrabar v Šmartnu na Pohorju našel relief, ki predstavlja neoblečenega moža, ki vihti kladivo. Pravilno je Skrabar že takoj ob začetku domneval, da ni tu upodobljen morda kak navaden kamnosek, ampak božanski zaščitnik kamnolomov Saxanus. Novi Šmartinski žrtvenik, ki so ga našli l. 1935. na podstrešju župnišča, je to domnevo potrdil. Kar se posvečujočih oseb tiče (Aurelius Aprilis, Aur. Ursulus, Aur. Angulatus), se ne bom o motili, če vidimo v njih domače kamnoseke. Ravno okoli Šmartna imamo vrsto starih rimskih kamnolomov. Ime Angulatus je izrazito noriško.

Ostali napisi so nagrobni spomeniki. Predaleč bi zašli, če bi vse podrobno pregledali. Od najbolj preprostega kmečkega napisa, izklesanega od nespretne roke, kakor n. pr. okorna plošča iz peščenca iz Znojila pri Razboru (AIJ 28, slika 6.), do razkošnega sar-

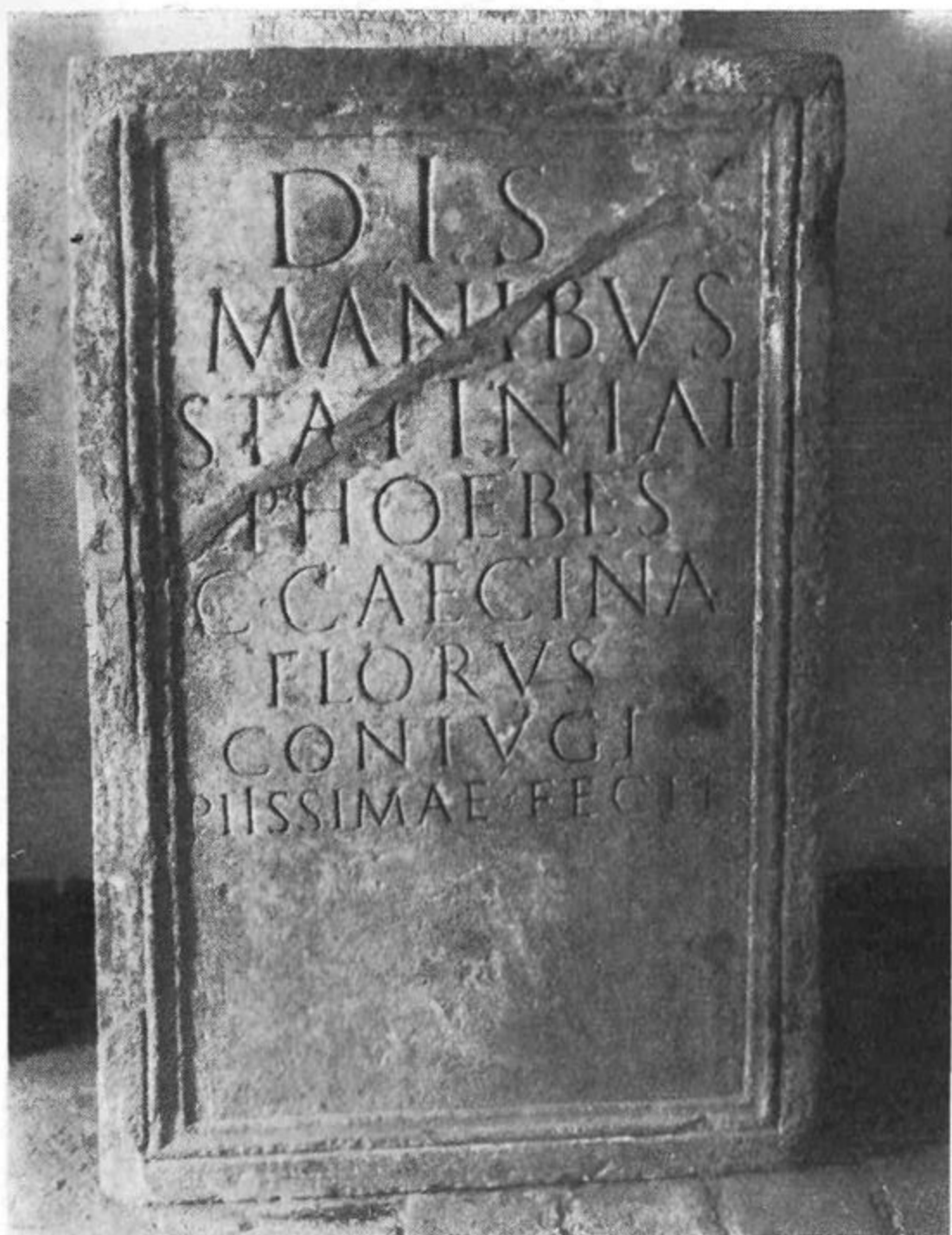
Sl. 8 a. Rimski sarkofag iz Konjic

Sl. 9. Nagrobni spomenik iz Sv. Martina pri Vurberku

kofaga z lepimi reliefi in obsežnim napisom v verzih (n. pr. AIJ 401) iz Hajdine, imamo vse vrste zastopane. Čeravno gre po večini za skromne izdelke preprostega ljudstva, so ti spomeniki vendar v svoji celoti najbolj dragoceni viri za domačo zgodovino v starem veku. Kajti iz napisov samih dobivamo kljub relativno majhnemu številu spomenikov vendar lepo, zaokroženo sliko prebivalstva v naših krajih. Kako izgleda ta slika na podlagi napisov v mariborskem muzeju?

Veliki rimski mesti Poetovio in Celeia sta središči romanizacije. Nagrobni spomenik veterana legije I. Adiutricis, L. Gargilija Felixa (AIJ 375, slika 7.), ki ga je Mariborsko muzejsko društvo izkopal l. 1908. v Spodnji Hajdini in ki nam pove, da je bil naš veteran naseljen v Ptujju *missus missione nummaria*, je lep in važen primer za sistematično delo Rimljanov pri romaniziranju podonavskih dežel. Doma iz Thacape ob Mali Syrti v Severni Afriki je bil po odsluženem roku v legiji I. Ad. z denarno odpravnino naseljen v Poetoviji, medtem ko so bili drugi vojaki odpuščeni s tzv. *missio agraria*, t. j. dobili so kot odpravnino košček zemlje. Mariborski kamen je prvi, ki omenja *missio nummaria*. Podoben napis se je našel šele po vojni kot oltarna menza v minoritski cerkvi

Sl. 10. Nagrobni oltar Statinije Phoebe iz Hajdine

v Ptuju. Ti kolonizirani veterani prvotno niso bili vedno niti pravi Rimljani in tudi ime Gargilius je tipično za Severno Afriko, vendar pa so po svoji dolgotrajni službi v rimski vojski in pod vplivom višje rimske kulture postali prepričani Rimljani in vneti nosilci ter razširjevalci rimske kulture. V mestih so bili sklenjeno naseljeni, zlasti v Poetoviji po odhodu 13. legije. Zemljišče je bilo v to svrhu na novo izmerjeno. Rimski pisatelj Hygin nam poroča, kako so to uredili v Panoniji. Veterani pa so bili naseljeni tudi na deželi izven večjih mest. Iz Konjic ima n. pr. Mariborski muzej nagrobni spomenik (AIJ 82, slika 8.), ki ga je postavil Ti(berius) Iulius Civis svojemu bratu Titu Juliju Beliku, bivšemu oficirju v rimski pomožni vojski (*ala Asturum II*) in občinskemu odborniku celjskega municipija. T. Iulius Bellicus je služil, kakor sodimo po imenu, za časa cesarja Tiberija v omenjeni pomožni konjenici nekje ob Donavi na Madžarskem. Po izstopu iz vojske je najbrž šele sprejel rimsko državljanstvo in se je naselil v Konjicah, ki pripada že mestnemu okrožju Celeje. Kot zastopnik vladajočega naroda je tudi prišel v občinski odbor. Ne samo vojaki, tudi drugi Rimljani so imeli včasih svoja posestva na deželi. V tlaku župniške cerkve v Sv. Martinu pri Vurberku je bila dolga leta vzdana marmorna plošča (AIJ 264, slika 9.). Ko so jo nedavno obrnili, se je pokazalo, da gre za rimski nagrobni spomenik, ki si ga je v svoji oporoki naročil sin nekega Romana. Ker se ta izrecno imenuje Romanus, ga to jasno razlikuje od domačega prebivalstva. Zanimiva je preslica pod napisnim poljem tega spomenika.

Z napredujočo romanizacijo so pa tudi sinovi domačega prebivalstva stopili v rimsko vojsko, kjer so prišli tudi do visokih časti. Posebno v 3. stol. po Kr. igrajo ilirski vojaki največjo vlogo v rimski vojski. Iz Šmartna na Pohorju, ki nam je že znano po svojih mnogoštevilnih rimskih kamnih, ima mariborski muzej sedaj odlomek nagrobnega napisa (CIL III 5293), ki je bil svoj čas vzdan v tamošnjem pokopališčnem obzidju. Iz ohranjenega dela je razvidno, da sta kamen postavila svojim staršem hči Septimia Potentina, ki se ponosno zove femina stolata, in njen mož Lupianus, ki je v 10. legiji (na današnjem Dunaju) služil kot miles duplarius in princeps praetorii, torej kot načelnik pisarne cesarskega namestnika.

Z Rimljani so pa prišli tudi pripadniki drugih narodov obsežnega rimskega imperija v naše kraje. L. Gargilija Felixa iz Severne Afrike smo že omenili, ravno tako grškega osvobojenca Asklepiadesa. Statinia Phoebe, ki je bila pokopana pod lepo nagrobno aro (AIJ 405, slika 10.), ki so jo našli l. 1908. blizu Gargilijevega spomenika v Spodnji Hajdini, parcela št. 435/2, in se nahaja danes tudi v Mariboru, je bila, sodeč po imenu, najbrž tudi Grkinja. Njeno drugo ime Statinia do sedaj ni znano v podonavskih in alpskih deželah.

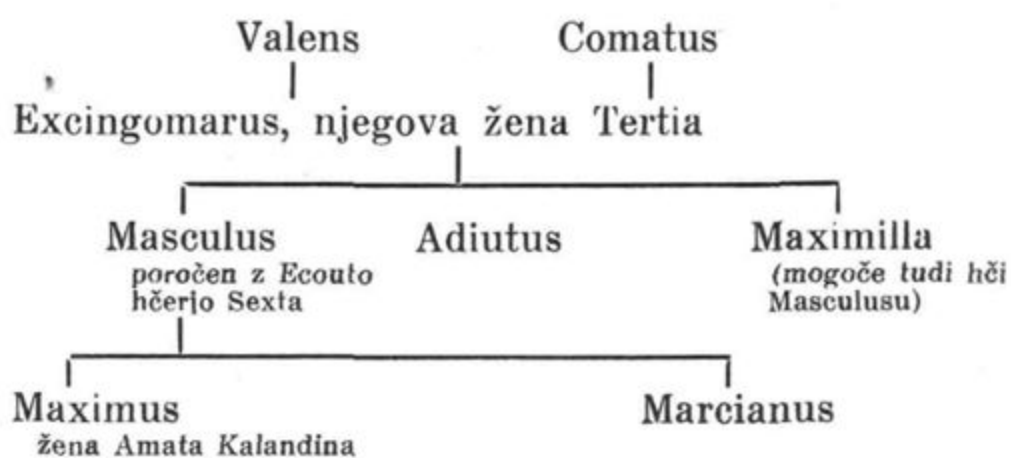
Velika večina nagrobnih spomenikov, zlasti podeželskih, omenja pa domače keltsko prebivalstvo. Pri tem opazujemo, da nosijo ti ljudje poleg domačih keltskih imen tudi že rimska. Navadno, toda ne vedno, je stvar taka, da imajo starejši ljudje ali ženske keltska, mlajši sinovi, ki so morda tudi že vstopili v rimsko avksiliarno vojsko, pa rimska imena. Epihorična imena, ki jih imamo na spomenikih mariborskega muzeja, so zelo zanimiva in deloma do sedaj sploh neznanana. Na neki plošči, ki je bila svoj čas v cerkvi sv. Ahacija pri Grobelnem (AIJ 74, sl. 11.), se omenja Cominius Tedsignati f(ilius). Keltsko ime Tedsignatus se javlja prvič na tej plošči. Ne daleč od tod, v Dolgi

Sl. 11. Nagrobna plošča iz cerkve Sv. Ahacija pri Grobelnem

gori, srez Šmarje pri Jelšah, se je našel blizu hiše št. 11 preprost kamen (AIJ 75, slika 12.), ki omenja poleg drugih čisto keltskih, toda že znanih imen, dve popolnoma neznani: Rumo in Darbosa.

Marsikaj se da še razbrati iz teh skromnih spomenikov, še več iz ostalih napisov, ki so tu in tam vzdani pri podeželskih cerkvah na Spodnjem Štajerskem. Omenil bi na koncu le še preprosto kvadratično ploščo, ki se danes nahaja v Graškem Joanneumu, a so jo našli l. 1891. v Jurišni vasi pri Tinjah na Pohorju (AIJ 89, slika 13.). Zanimivo je, da je bilo prvotno besedilo na plošči odstranjeno, ker so bile prve črke najbrž prevelike. Na grobišču, ki mu je pripadala ta plošča, je bila pokopana vsa družina. Imena posameznih članov rodbine so se v teku časa pripisavala, kakor so pač umrli. Ko je bilo napisno polje polno, so kratkoma nadaljevali najprej na spodnjem robu, končno tudi na gornjem. Na ta način sta prvi dve vrsti napisa najmlajši. Iz tega napisa nam je mogoče rekonstruirati rodovnik stare pohorske družine iz rimskih časov:

Interesantno je, da ima oče najprej pokopanega Excingomara, latinsko ime Valens. Masculus se je poročil z Ecouto, hčerjo Sexta. Žena ima, kakor smo gori omenili, keltsko ime, oče čisto rimsko. Jasno je torej, da se iz rimskih imen na podeželskih napisih ne

Sl. 13. Nagrobna plošča iz Jurišne vasi

da vselej sklepate na rimsko narodnost dotične osebe. Zanimiva je na napisu iz Jurišne vasi starost posameznih pokopancev. Številke so seveda le zaokrožene, ker niso vedeli za točno starost. Matrik še ni bilo. Excingomarus je imel 100 let, njegova žena Tertia le 60. Sina Masculus in Adiutus 80, žena Adiuta 70, vnuka Maximus ter Marcianus 60, oziroma 50. Starost pojema torej od generacije do generacije, vendar pa so v čistem pohorskem zraku dosegli precejšno starost.

Sl. 12. Nagrobna plošča iz Dolge gore

BODOČI TRG SVOBODE V MARIBORU

ING. ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ

Pogled na Trg svobode od zgoraj

Prav gotovo je, da današnji Trg svobode ni nikaka zavestna arhitekturna tvorba. Radi starega mestnega jarka, ki je potekal ob gradu, so zidali sredi XIX. stoletja zgradbe na vzhodu trga v znatni odmaknjenosti od gradu. Ako je nastala na ta način trgu podobna razširitev, pa je ostala v prostornem pogledu vendarle zelo ohlapna. Gmota gradu na zapadu in vrsta hiš na vzhodu predstavljata sicer dovolj tehtno zamejitev na dveh straneh, zato pa se prostor na severu povsem razblinja v zelenje Jugoslovanskega trga in ostaja na jugu sploh brez vsakega zaključka.

Čeprav je ta prostorna nedognanost Trga svobode, kateri se pridružuje še neka slučajnostna nepravilnost vse oblike, neovrgljivo dejstvo, je vendar sklep Odbora za počastitev spomina blagopokojnega Viteškega kralja Aleksandra I. Uedinitelja v Mariboru, da postavi spomenik Kralju Aleksandru I. na Trgu svobode, pravilen in hkrati urbanistično izredno važen za najbolj reprezentativni del Maribora. Edinstvena situacija Trga svobode z ozirom na ostali mestni organizem je bila nemara v prvi vrsti merodajna, da se je odbor zanj odločil. Radi svoje centralnosti v osrčju mesta, kjer najmočneje utripa življenje in spričo ne navadno živega prometa pešcev in vozil, ki se na njegovem jugu pretaka, je Trg svobode po svoji legi kot nalašč ustvarjen, da dobi oblikovno in vsebinsko pomemben spomenik. Nekaj pomislekov bi moglo vzbuditi pomanjkanje izrazite monumentalnosti vse celote ter proporcije Trga svobode, ki na videz ne dopuščajo spomenika večjih izmer. Izrazito monumentalnega trga ali ulice pa Maribor sploh ne premore in zategadelj izgubi ta pomislek svojo težo. Grad kot glavni element Trga svobode ima toliko izrazne sile, da obvladuje vso situacijo. Osnova razpoloženja na Trgu svobode je radi tega izrečno resna, morda celo stroga, čeprav to občutje ne izvira iz današnje trgove podobe kot urbanistične celote. Jedro tega občutja tvori žlahtna gmota gradu, najbolj karakteristična arhitektura Maribora.

V spoznanju, da mora biti vsak dober spomenik v organski zvezi z obdajajočim ga prostorom in da je možna zgolj v tej smeri pozitivna rešitev, je razpisal odbor natečaj, pri katerem je bila zasnova spomenika nedeljivo združena z regulacijo Trga svobode. Vsak osnutek je moral obsegati *rešitev za spomenik in za regulacijo trga hkrati*. Ni šlo torej za spomenik več ali manj precioznih form, kakršnih je na tisoče rodilo XIX. in XX. stoletje in ki stojijo revni po trgih in cestah vsega sveta kot mobiljar v plehkih, brezosebni hotelskih sobah, temveč je šlo za kompozicijo prostora, ki naj bi zvarila *tudi* s pomočjo novega trgovega elementa, spomenika, vso situacijo v višjo, zgoščenejšo celoto kljub obstoječim disonancam. To je pot, po kateri so nastale čudovite italijanske situacije in njih tajna leži v tem neizrečno subtilnem občutju za prostor, ki se je izražalo v dovršenem sozvočju vseh danih gmot in izmer. Na ta način so nastale sladke harmonije renesančnih prostorov, a tudi baročne kompozicije s svojo strašno, skoraj brutalno silo.

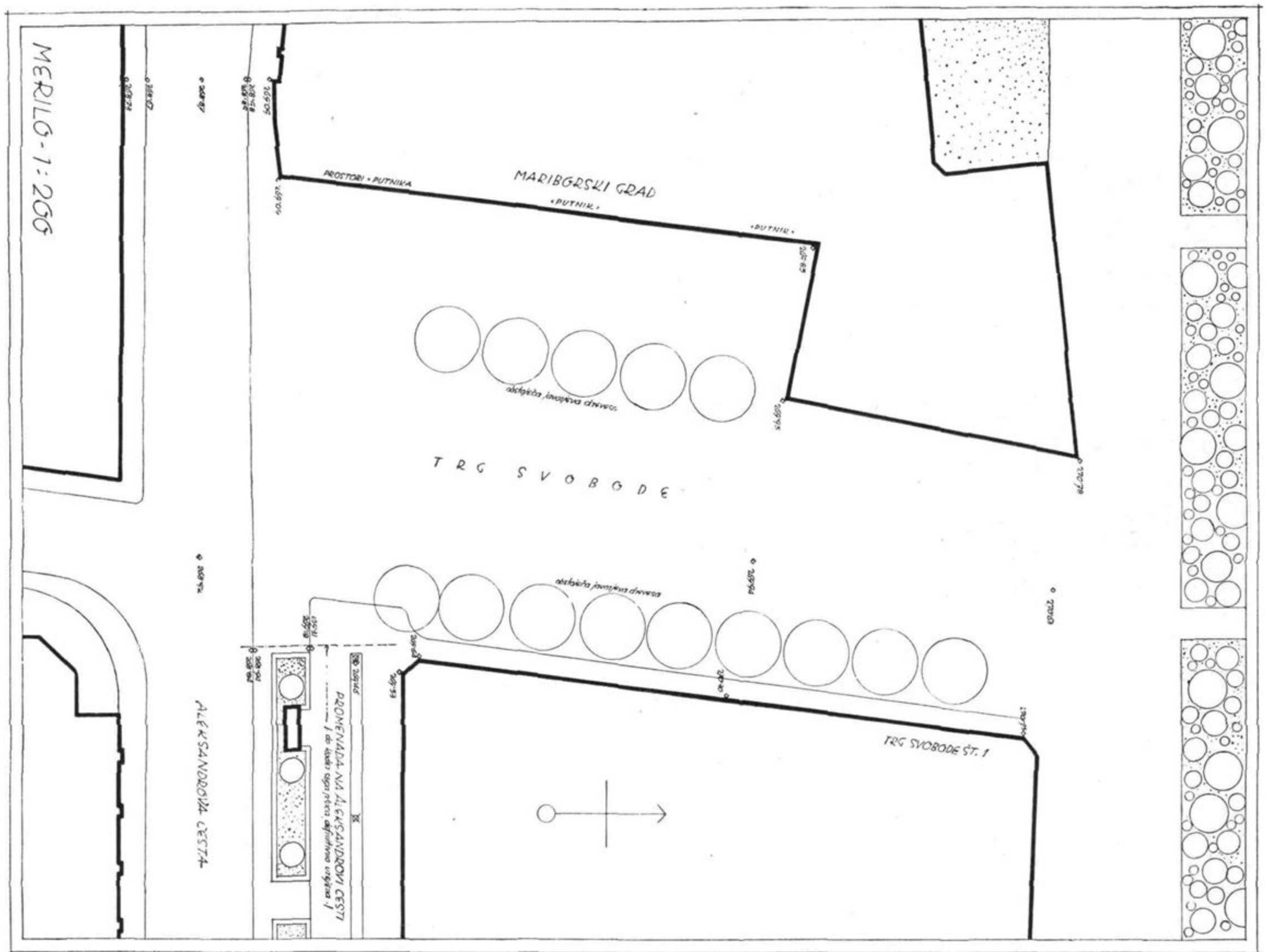
Program natečaja je prepuščal zasnovi vso svobodo v pogledu oblike, materiala in situiranja. Vendar pa je vseboval tudi nekatera bistvena določila. Najvažnejša izmed njih je gotovo ukinitev tranzitnega prometa preko Trga svobode. Ta ukrep, ki je spričo urbanistične situacije vsega okoliša docela upravičen, je bil nadvse pomemben, ker je v veliki meri razširil možnosti zasnove. Važno je bilo nadalje, da zazidanje odprtine med gradom in hišo Trg svobode št. 1 ni bilo dovoljeno. Ta posebno fina poteza razpisa je onemogočala cenene, šablonske rešitve z »zaključenimi«
stenami, ki bi bile v tem primeru radi zaokrožene gmote gradu in arhitekturne vrednosti prizadete bastije še posebej zgrešene. Program je zahteval ohranitev vseh dosedanjih uvozov in končno tudi možnost parkiranja sezonskih avtobusov na reguliranem trgu.

Izmed 27 osnutkov, ki so bili vposlani, je odbor sklenil, da se izvrši osnutek, kateremu je podelila žirija prvo nagrado.¹ Pred popisom tega načrta, ki predstavlja torej *bodočo podobo* Trga svobode, pa je potrebna podrobnejša analiza sedanje urbanistične situacije.

Dve okolnosti določata Trgu svobode njegovo nepravilno tlorisno obliko: Bastija, izzidek na severovzhodu grada, trakt z neobičajnimi, a skladnimi proporcijami, ter kot, ki ga tvori grad z osjo Aleksandrove ceste. Bastija povzroča že danes delitev vse ploskve Trga svobode na dva dela in ravno to dejstvo je dalo pobudo za eno izmed osnov rešitve. Kot gradu z Aleksandrovo cesto nima 90, temveč zgolj 81°. Ta nagnjenost ni nepomembna in je na licu mesta občutno in neprijetno zaznavna.

Nepravilnosti kaže današnji Trg svobode tudi v višinskem oziru. Te višinske razlike so razmeroma komplicirane in se gibljejo v okviru 1,20 m. Glavni padec Trga svobode poteka v diagonalni smeri, katera se končuje nekako ob vhodu k »Putniku«
v gradu.

¹ Osnutek pod geslom »Nova os«, avtorja Ing. arh. Jaroslav Černigoj in akad. kipar Boris Kalin.

Arh. Jaroslav Černigoj, Sedanje stanje na Trgu svobode

Svojevrstno urbanistično situacijo ustvarja v zvezi s Trgom svobode promenada na Aleksandrovi cesti, ki navezuje na jugovzhodni vogal trga in poteka v širokem toku v smeri zapad—vzhod. Ta promenada tvori z vrsto topolov, s svojimi gredami in paviljoni docela zaključen prostor, ki je odločen od Aleksandrove ceste, glavne mariborske prometne arterije. Stik promenade s Trgom svobode je nerešen in ni dvoma, da je važen del problema regulacije Trga svobode organska vključitev, zlitje prostora promenade v bodoči prostor Trga svobode.

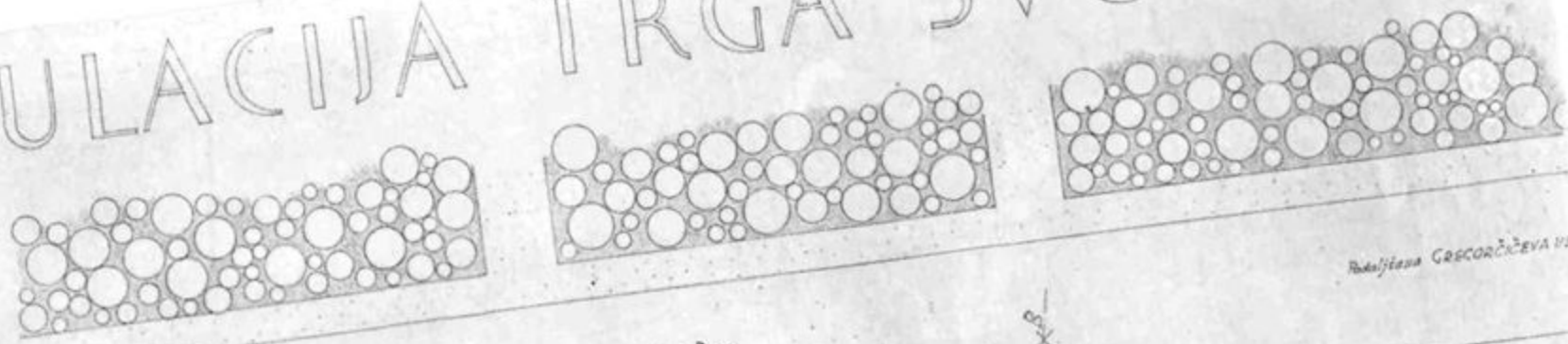
Današnji Trg svobode je torej vse prej kot urbanistično rešen. Nezaključen na severu in jugu, z neurejenimi višinami, s pomanjkljivo zvezo s promenado nudi kot celota zelo medel vtis.

Pogled na talni načrt Trga svobode z višinskimi kotami nas pouči, da pada trg, kot že zgoraj omenjeno, z višine Jugoslovanskega trga proti jugu, t. j. proti Aleksandrovi cesti. Ta padec sicer ni velik, vendar pa je vsled velikih horizontal gradov in ostalih zgradb za oko zelo zaznaven. To višinsko neurejenost, ki ni v skladu z zahtevami monumentalnega trga, je treba odstraniti. In tu ustvarja prav bastija s svojo odločno

kretnjo na severovzhodu gradu nove urbanistične možnosti. Bastija deli trg na dva dela. Dva dela, dvoje različnih višin. Logično mesto potrebne stopnje leži torej v južni črti gradovega izzidka. Na ta način nastaneta dve ploskvi, dve ravni ploskvi z medsebojno višinsko razliko 1,25 m. Višine bodočega Trga svobode bodo torej urejene s prastarim motivom teras.

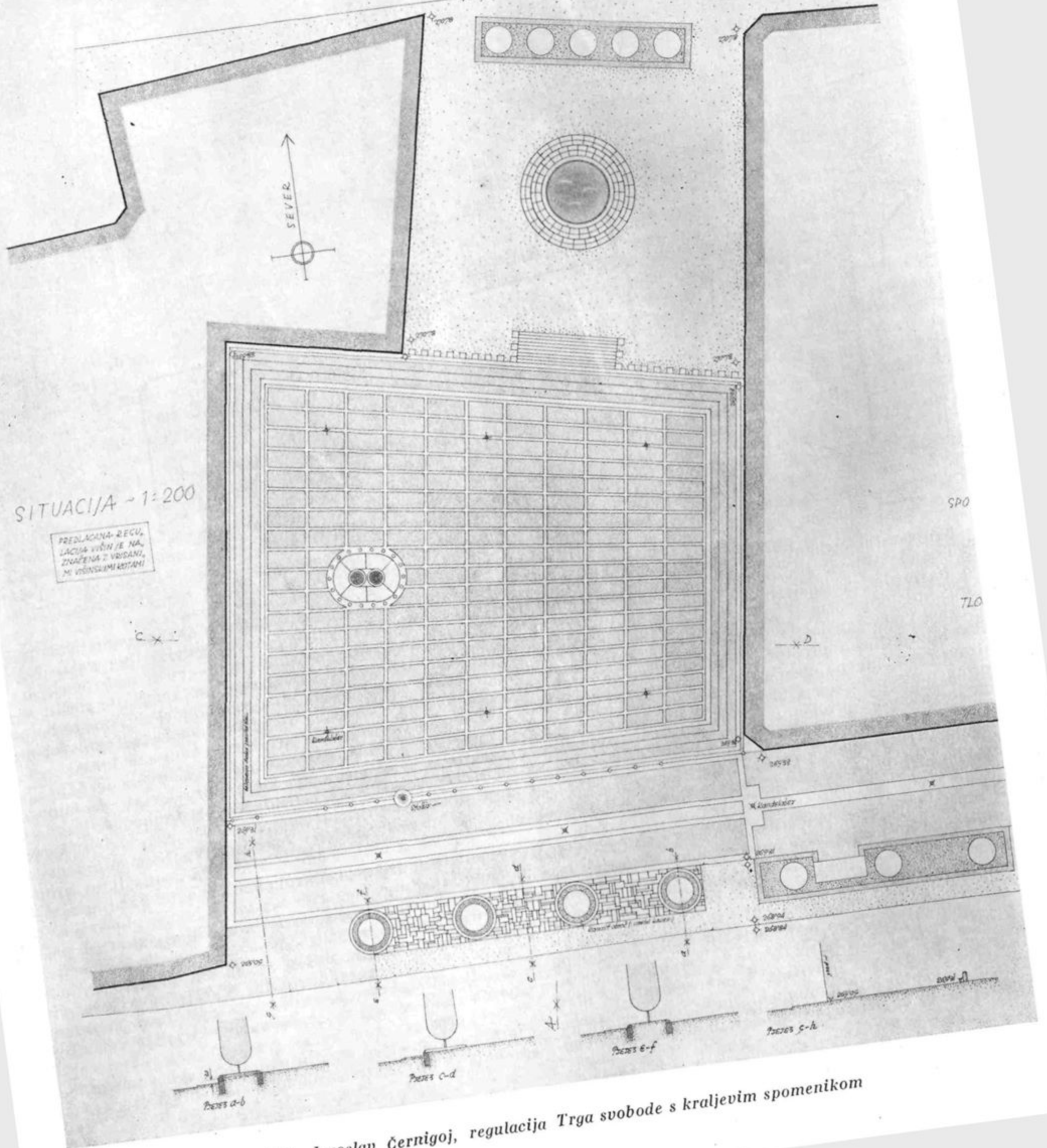
Drugo pobudo za regulacijo Trga svobode daje obstoječa promenada na Aleksandrovi cesti. Iz talnega načrta se vidi očita tendenca te promenade naprej proti zapadu, preko svojega sedanjega konca, ki ni z ničemer utemeljen. Naravna ukončitev promenade je pač ob gradu, s čimer šele dobi svoj cilj in urbanistični smisel. Ako promenado na ta način podaljšamo, nastane med njo ter višje ležečo ploskvijo ob bastiji prostor, čigar tloris ima obliko (skoraj) pravičnega trapeca in čigar urbanistične kvalitete so očitne: kajti na zapadu ga omejuje grad, na vzhodu Pugljeva hiša in ostale zgradbe in na severu nova terasa z dovolj veliko višinsko razliko. Na jugu je vogel zgradbe na vzhodu trga močan element, ki je sposoben, da tvori prostor. Kot bomo videli kasneje, nam za še jasnejšo zamejitev tega prostora na jugu pomaga baš spomenik in nekateri drobnejši elementi, ki so v zvezi

REGULACIJA TRGA SVOBODE

Redakcija GOSPODARSTVA

YUGOSLOVANSKI TRG

Arh. Jaroslav Černigoj, regulacija Trga svobode s kraljevim spomenikom

z njim potrebni in zasnovani. Kot posledica vseh teh izprememb nastane torej nov, tektonsko docela utemeljen prostor pravilne oblike in, kar je izrednega pomena za vso zasnovu, *prostor z glavno osjo, ki poteka v smeri vzhod—zapad, torej v isti smeri kot promenada na Aleksandrovi cesti.*

Že v tej prilagoditvi glavne osi novega prostora je neko blagozvočje prostora, katero avtomatično rešuje kočljivi problem priključka promenade Trgu svobode. Toda v zvezi s kraljevim spomenikom na Trgu svobode je ta prevrat z osjo trga še važnejši in poln presenetljivih posledic.

Na tem prostoru ne dopušča situiranje spomenika mnogo dvomov. Spomenik, ki naj obvladuje s svojim pomenom prostor, mora ležati v njegovi glavni osi. Pobudo za situiranje spomenika na tej osi daje zopet urbanistično tako plodni izzidek na severovzhodu gradu. Ako potegnemo od vogala tega izzidka h gradu paralelo in jo presečemo s severno mejno črto podaljšane promenade ter postavimo v tem presečišču velik stožer, jambor za zastavo, dobimo na novem prostoru med izzidkom in stožerom prostorninsko nišo. Spomenik leži med vertikalno vogala bastije in vertikalno stožera v odnosu in povezanosti z gradom, žlahtno je primaknjeno žlahtnemu. S spomenikom in s stožerom je prostor s trapeznim tlorisom še bolj označen, obema pripadajo bistvene prostorne funkcije na novem trgu.

Novo prostorno ogrodje Trga svobode je na ta način ustvarjeno, in sicer s pomočjo kali, ki so bile v tlorisni obliki trga in vsej urbanistični situaciji, v konfiguraciji terena, v arhitekturi obdajajočih ga stavbenih gnot in tudi s pomočjo novih arhitekturnih elementov, od katerih ima ravno novi kraljevi spomenik odlično vlogo. Z zlitjem prostora promenade v prostor Trga svobode je vse območje promenade in Trga svobode združeno v celoto, ki se v sebi pretaka in medsebojno stopnjuje v svojem učinku. Promenada je dobila močno, izrazito dominantno na zapadu, grad, a isto dominantno spričo svoje nove osi vzhod—zapad tudi Trg svobode.

Nova os ima za trg, kateremu docela izpreminja dosedanjo fiziognomijo, v zvezi s spomenikom pomembne in nadvse ugodne posledice. Predvsem ustvarja spomeniku monumentalno in v prostoru docela utemeljeno lego. Nadalje povzroča popolno subordiniranost zgradb nasproti gradu. Pri veljavi osi sever—jug je ta solidna, a mlačna arhitektura XIX. stoletja popolnoma enakovredna stranica z gradom, kar se s pomembnostjo relativno visokih arhitekturnih vrednot gradu ne sklada. Z novo osjo je vpliv istočasnega pogleda na spomenik in na pravoslavno cerkev odstranjen. Pri osi sever—jug je pogled na pravoslavno cerkev s Trga svobode poudarjen. Os sever—jug ne tvori, kot že omenjeno, z Aleksandrovo cesto pravega kota. Ta nepravilnost, ki je posebno občutna za pasanta na promenadi in ki daje vsemu pogledu nekaj neprijetno slučajnostnega, je z novo osjo v svojem učinku paralizirana. Važno je nadalje, da odpade spričo nove osi manjvredni frontalni pogled na spomenik, in sicer za najvažnejše poglede, torej za podaljšani del promenade na Trgu svobode. Za ves ta del se kaže spomenik s profila. Ker bo predstavljal spomenik kralja na konju, je to dejstvo zelo važno. Končno ni nebstveno, da bo imel spomenik za svoj

Arh. Jaroslav Černigoj in kipar Zd. Kalin, osnutek spomenika kralja Aleksandra I. Zedinitelja

glavni, t. j. profilni pogled, najboljše, južno razsvetljava.

Toda ta situacija zahteva v pogledu spomenika tako od arhitekta kot od kiparja mnogo takta. Kajti nemirno, temno ozadje gradu z visoko streho in arkadami predstavlja za spomenik znatno nevarnost. Najlepša silhueta je zaman, če je oko ne more zaznati, a ravno bron, material za skulpture na prostem, ki je za naše podnebje najprikladnejši, potrebuje za svoj učinek *zraka in luči*. Za to je potreben visok podstavek. Običajen visok podstavek pa bi s svojo veliko gmoto zakrival pogled na grad in bi, kar se merila tiče, zelo neprijetno in zanj gotovo neuspešno tekmoval z gradom. To spoznanje je dovedlo do podstavka z (starim romanskim) motivom, ki omogoča veliko višino skulpturi, a ima spričo svoje perforiranosti nemasivno obliko. Višina podstavka bo znašala 10,50 m, bronasta plastika, konjenik z zelo jasno, tudi v tej višini razumljivo kretnjo konja in jezdeca, se bo torej za vso ploščino Trga svobode z vso energijo odražala od neba. V svečanem miru bo obvladoval bronasti lik vso situacijo in zvečer, ko ta, tako družabni del Maribora, še bolj zaživi, bo zamirajoča luč sonca lesketala na hrbtu orjaškega konja in zlatila kraljevo figuro.

Tej analizi in urbanistični utemeljitvi regulacije bodočega Trga svobode je treba dodati za izpopolnitev še podatke o tehnični izvršitvi.

Glavni del trga, t. j. del, na katerem se bo dvigal spomenik, bo tlakovan z granitom, umetnim kamnom in asfaltom. Risba tlaka, ki ima svoj izrazito tektonski pomen in spomenik docela zasidra v prostoru, bo izvedena s temi tremi materiali. Iz granita bo široka obrobna bordura, dočim bo vsa ostala ploskev iz umetnega kamna in asfalta.

Oporni zid terase bo izvršen v kamnu, široko stopnišče v njegovi osi bo iz pohorskega granita. Vsa ploščina terase pred bastijo bo tlakovana z neregularnimi kamnitimi ploščami, med katerimi bo zasajen mah. Ta ploskev je torej zamišljena kot prehod s stroge arhitektonike spodnje ploskve k parku na Jugoslovanskem trgu. Sredi te ploskve je zasnovana za obogatitev vsega vtisa in kot zadržana spremljava k važnejšemu dogajanju na spodnjem prostoru okrogla fontana s premerom 7,50 m. Obrobljena bo z enostavnim, nizkim, kamnitim profilom in bo pošiljala visok tenek curek vode v mariborsko nebo.

Na Trgu svobode podaljšana promenada bo izvršena na enak način in iz istega materiala kot že obstoječa. Le grede odpadejo iz prometnih ozirov. Nadomeščajo jih okrogle obrobe iz umetnega kamna okoli vsakega

posameznega topola, tako da bo čim več prehodov. Kandelabri na temu delu bodo enaki kot na promenadi, dočim bodo kandelabri na glavnem delu Trga svobode monumentalnejše, dvoramne oblike iz bronu.

Na severu bo delila Trg svobode od Jugoslovanskega trga vrsta topolov v dolgi, z ligustom obrobjeni gredi. Na obeh krajnih odprtinah Trga svobode so torej zasnovana drevesa, ki navezujejo na sedanjo ureditev promenade in mu bodo tudi s svoje strani utisnila enoten pečat. Obstoječa drevesa načrt odstranja, kar bo nedvomno povzročilo vtis večje prostornosti.

Bodoči Trg svobode bo nudil torej docela izpremenjeno lice. Zabrisan in nejasen v svojem učinku, izdaja danes le zelo skopo svoj značaj, ki je kljub slučajnostnemu postanku redek in svojevrsten. Toda ko bodo vse njegove doslej neizrabljene možnosti uresničene, ko bodo njegove velike črte in zvonke ploščine pravilno izluščene, ko se bo dvigal na njegovi najdragocenejši točki med bastijo in visokim stožerom kraljevi spomenik, bo zaživel novo, intenzivnejše življenje. Maribor bo tedaj obogatel za prostor, kakršnega rabi, a ga doslej še ni imel. Za prostor s pravim *tržnim* prometom, kjer se človek lahko *izven* nevarnosti vozil ustavi, porazgovori in razgleda, in sicer v okolju, ki je odmaknjeno vsakdanjosti. Kajti na novem Trgu svobode bo morda vedno nekaj nedelje in praznika...

RAZVOJ SLOMŠKOVEGA TRGA V MARIBORU

UVOD V ŠTUDIJO O STOLNI CERKVI SV. JANEZA V MARIBORU

A R H. M A R J A N M U Š I Č

Cerkveni trg s starim župniščem in vrtovi

Srednjeveški Maribor je izoblikoval med svojim obzidjem pet trgov: Glavnega, Slomškovega, Grajskega, Rotovškega in Vojašniškega; do neke mere moremo sem prišteti tudi Pristan. Glavni trg, do povečave Slomškovega trga v l. 1890. tudi po obsegu najpomembnejši, je bil središče mestne gospodke z rotovžem in tržnico »sub divo«. Slomškov trg, prvotno nazvan Cerkveni trg, po preselitvi škofijskega sedeža iz

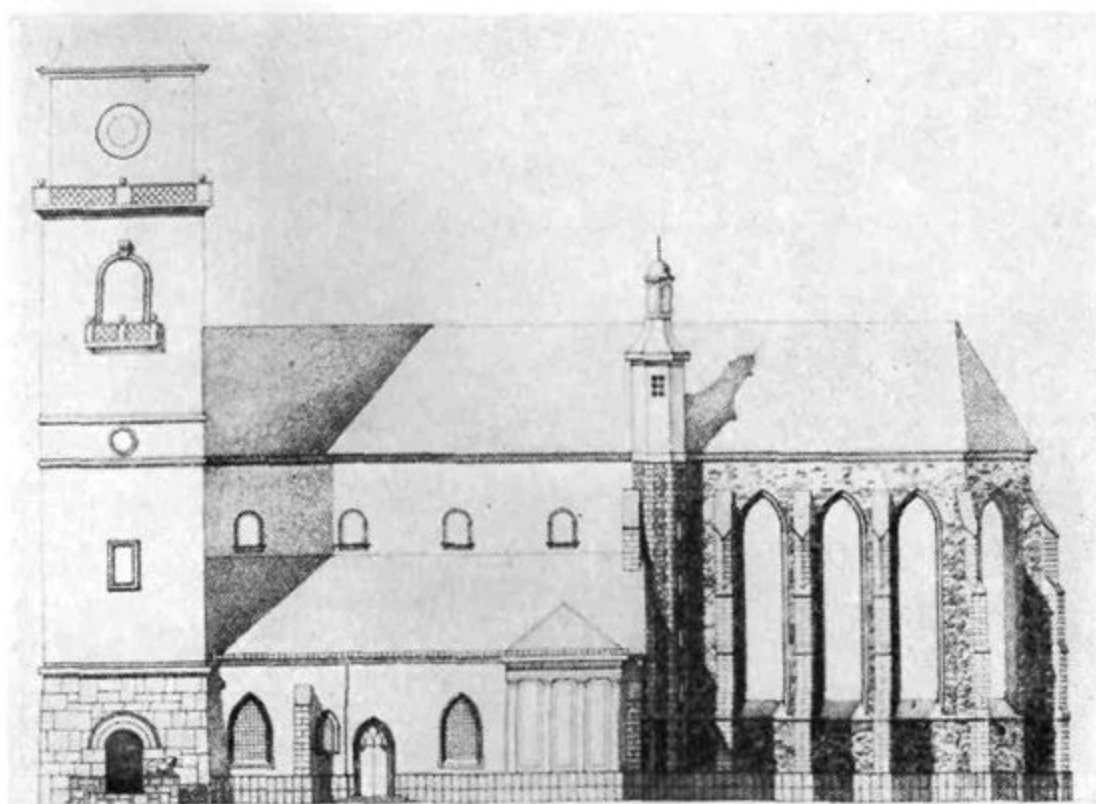
Sv. Andraža na Koroškem v letu 1859. pa Stolni trg, je bil, odmaknjen od vsakdanjih posvetnih stvari, prej in slej izraz cerkvene gospodke z glavno cerkvijo in pokopališčem. Od teh dveh neznatnejši so bili Grajski trg tik pod gradom, sedaj mestnim muzejem, Rotovški trg, prvotno trg za moko, in Vojašniški trg pred minoritsko cerkvijo. Vojašniški in Grajski trg s svojima izrazitima trikotniškima oblikama sta bila prvotno privatna trga gradu, oziroma minoritov.

Ti trgi so dobivali svoje oblike počenši s sredino XIII. stoletja, ko je bil dotedanji trg Maribor povzdignjen v mesto, vse v XIV. stoletje, ko si zgrade deloma meščani, deloma pa prosti stanovi in plemstvo obzidje. Pri fortifikacijski zasnovi so upoštevali tudi urbanistični razvoj, saj so upoštevali pravila, nekak gradbeni zakon, ki je predpisoval način zazidave ob obzidju in porazdelitev zazidanih in prostih parcel. Večina današnjih ozkih in zavitih ulic se je razvila iz privatnih potov. Srednjeveška mesta pripadajo v glavnem trem tipom: 1. mestom, priključenim starim naselbinam, 2. mestom, ki so se razvila iz vaških naselij, in 3. na novo ustanovljenim mestom, »von neuen dingen auffgeworffen«. Maribor pripada prvima dvema. Gradbene kontinuitete z rimsko dobo ni, dasi so v mariborski kotlini zaznavni sledovi rimske kulture. Prve naseljence je privabila po eni strani bližnja fevdalna posest, grad na Piramidi, ki datira iz 1. polovice

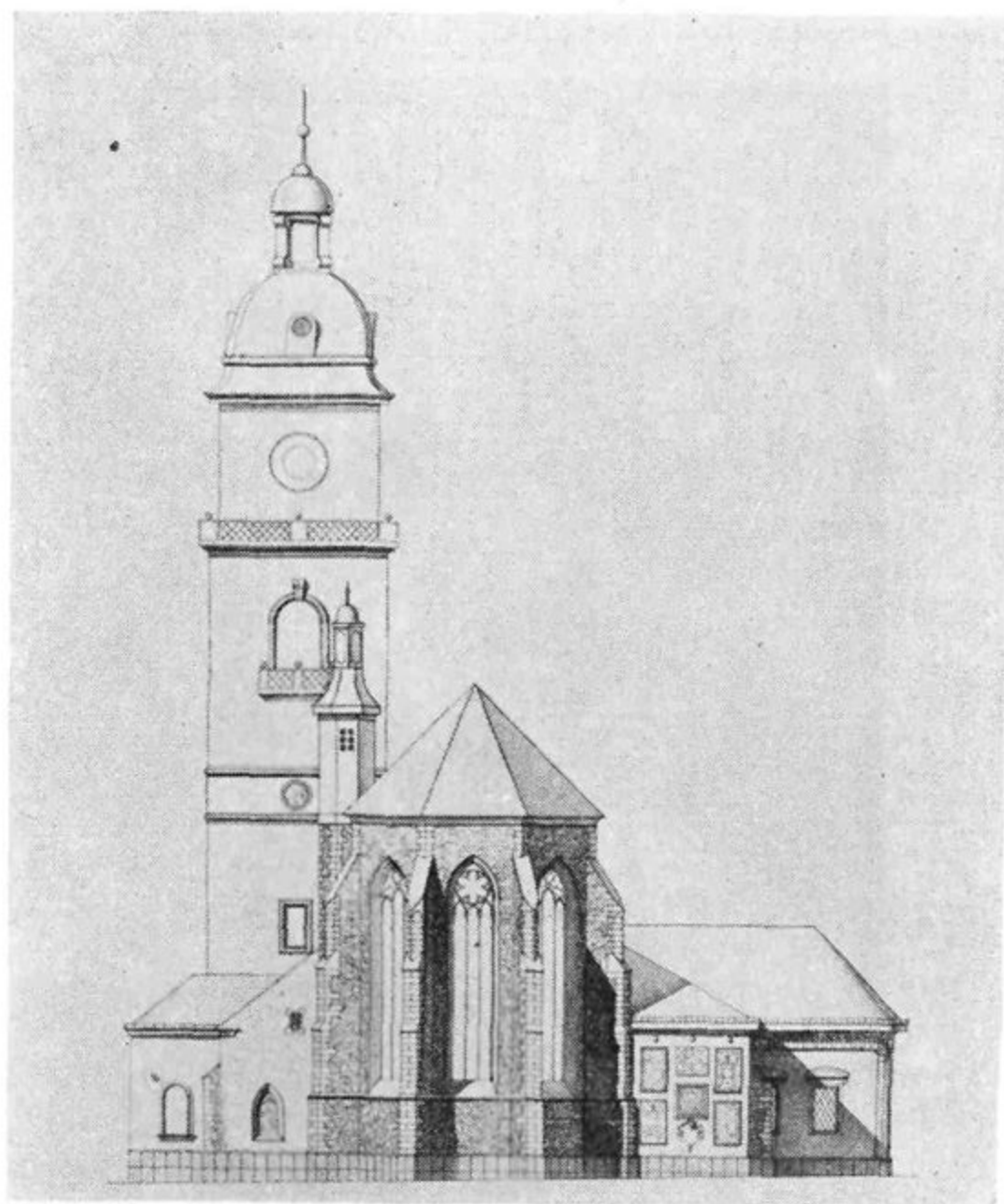
XII. stoletja, po drugi strani pa ugodna geopolitična lega, ki jo je ustvarila Drava v današnjem Pristanu v obliki nizkega sedimentacijskega obrežja, ko je svojo strugo usmerila v lahni, proti jugu usločeni vijugi. Tam nastane tudi prvo selišče, ki obsega današnjo Koroško in Orožnovo ulico. Z uvedbo denarnega gospodarstva je podan temu naselju ugoden razvoj v XII. in XIII. stoletju. Deželni knezi izrabijo to v svojo korist in usmerjajo s privilegiji obrt in trgovino tja, kjer so si obetali svoj politični interes. Leta 1209. se Maribor prvič imenuje trg in že sredi XIII. stoletja mesto.

Socialno so se v ustroju srednjeveškega mesta v mnogočem pojavljale nove smernice. Družba je bila pravno organizirana na stanovski podlagi. Kmet pridobiva surovine, v mestu živeča obrtnik in rokodelc jih predelujeta in posredujeta na mestnih sejnih zameno blaga. V zvezi s samostojno sodnostjo obrtnikov, ki so bili obenem tudi trgovci, se je razvilo posebno pravo, ki je veljalo le za meščana, ne pa za kmeta. Jedro tega prava je izraženo v pravni osnovi »*Stadtluft macht frei*«. Določena so bila trgovska pota, kjer ni bilo treba plačevati meščanom mitnine, prepovedana je bila vsaka obrt v pasu ene milje, a trgovina v pasu štirih milj okoli mesta; predpisano je bilo, po katerih cestah naj se usmerja promet (tkzv. *Strassenzwang*). Vse to: ugodna lega naselja na prostranem mariborskem polju in navedeni predpisi so imeli za posledico, da je postal Maribor važno trgovsko središče. Ko pa je še v XIV. stoletju dobil močan oklep obzidja, se je pričel nemoteni in premišljeni gradbeni razvoj ter se je goli potrebi pridružila še strast po lepotnem oblikovanju. Tedaj nastanejo kot izraz stanovskega čuta prostrani trgi z lepimi hišami in s spomeniki.

V srednjem veku, podobno kot v grški in rimski antiki in pozneje v renesansi, niso nastajali trgi zgolj iz potrebe po prekinitvi enoličnih zazidanih kompleksov, da ustvarijo potrebni zračni in svetlobni prostor in nič več; nasprotno, zrasli so iz izrazite funkcijske potrebe. Vanje se je stekal ves promet, na njih so se vršila trgovanja, javne slovesnosti, igrokazi, na njih so se razglašali zakoni. Meščani so tekmovali, da so ob njih postavljali najlepše zgradbe, na njih pa pleme-

Arh. Marjan Mušič, osnutek za prenovljeno zunanjščino stolnice v Mariboru

Arh. Marjan Mušič, predlog za zunanjščino restavrirane stolnice

nite fontane in spomenike. Izrazita funkcionalnost je ustvarjala trge v antiki in ravno tako v srednjem veku in renesansi. Maribor je tipično srednjeveško mesto brez vsake urbanistične kontinuitete z rimsko kulturo, v nasprotju s Celjem in deloma Ljubljano, pa z množico severno italijanskih, južno francoskih in nemških mest, ki so prevzela antični urbanistični sistem. Enaka potreba je tu in tam ustvarila iste oblike. Aristotel označuje javne trge in javna poslopja kot bistvene za pojem mesta; njegova je harmonična zamisel, po kateri naj je mesto tako zasnovano, da se počutijo v njem ljudje varni in hkrati srečni.

Vitruv govori o forih (trgih) v zvezi z bazilikami v istem poglavju, kjer se bavi tudi z drugimi javnimi poslopi, kakor s termami, gledališči, palestrami; na čisto drugem mestu pa govori o izbiri krajev za javne naprave, o izbiri zdravih mest, o projektiranju cest, iz česar sledi, da je antika, kakor pozneje srednji vek in renesansa, videla v trgih poleg doslednega prostora za trgovanje tudi oni za življenje meščana potrebni zaključeni prostor, kjer se je sprostil vsa višja ambicija. Trg je bil arhitektonsko izoblikovano shajališče pod milim nebom, bil je svojevrstno gledališče z zaključeno strnjeno zazidavo, mnogokrat s stebriščno, odnosno arkadno arhitekturo, z eliminiranjem tranzitnega prometa, z diskretno nameščenimi dohodi, ki niso dopuščali, da bi se vanj prelivali drugi prostori, nadalje s prosto sredino (*le centre ouvert* — *das Freilassen der Mitte*) in s spomeniki ob fasadah.

Rimljani so poznali dvoje vrst trgov: forum civile, kjer so se vršila posvetovanja, rzsodbe in ljudske skupščine, in fora venalia, kjer so meščani trgovali. Diferenciacije med cerkveno in posvetno gosposko

Foto: Pibko

STARI MARIBOR V OKLEPU OZIDIJ
(Ob Dravi Pristan; levo Vojaški trg; nad Prišlanom Glavni trg; za rotovžem Rotovski trg (trg za moko); nad njim Slomškov trg; desno zgoraj Grajski trg pred gradom)

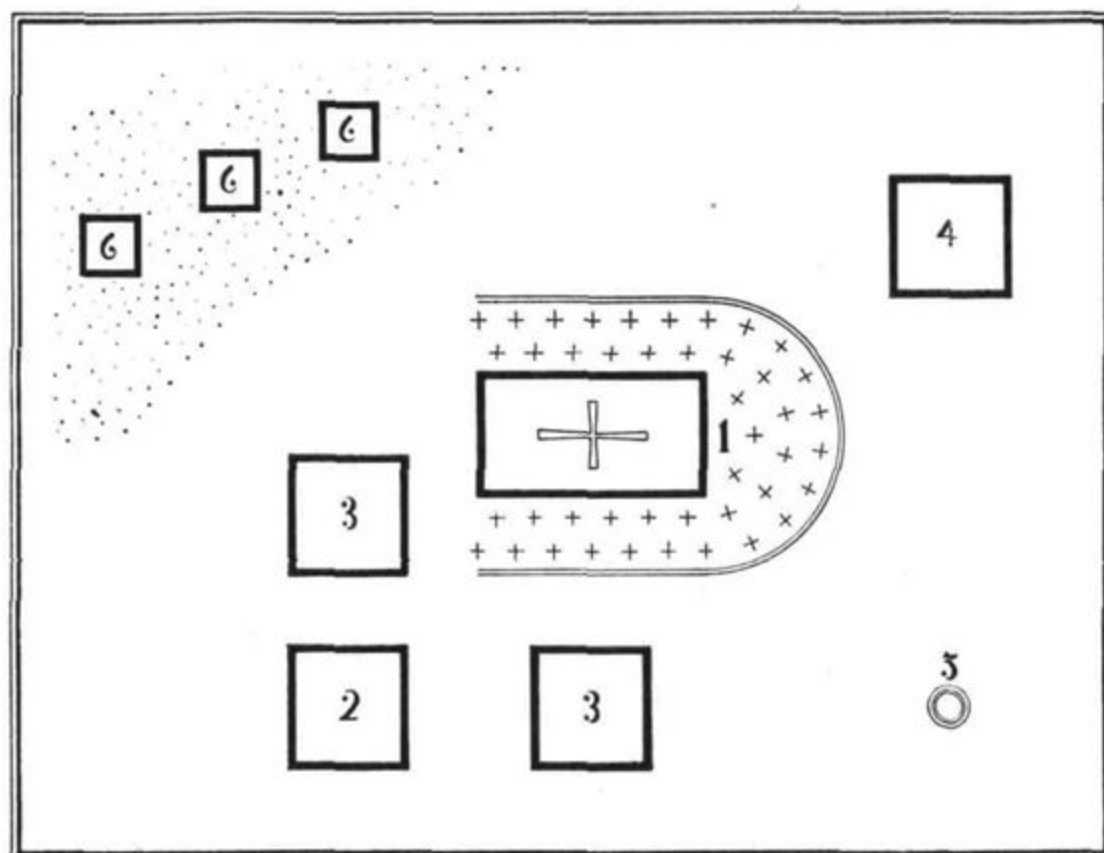
antika ni poznala; pojavi se s srednjim vekom, ko postane vidna v formiranju povsem svojstvenega okolja. Glavni trg (v Italiji Piazza della signoria), predprostor k najimenitnejši palači, obdan z raznimi javnimi poslopji, mnogokrat s stebriščno lopo (loggia) in stražnico; cerkveni trg (Piazza del Duomo), sedež cerkvene gosposke, in tržnica pod milim nebom (Mercato), z vodnjakom, tehtnico in javnimi upravnimi poslopji. Nemška srednjeveška mesta združujejo signorio z mercatom. Skoraj redno so na glavnem trgu rotovž, vodnjak in spominski steber. Kakor je grška antika združila v akropoli na enem mestu vzvišenost v najvišji meri, tako se tudi v srednjem veku in renesansi pojavi prav pogosto podoben primer: sestav cerkvene arhitekture največjih vrednot, postavim, v Pisi, na odmaknjenem prostoru, daleč od mestnega vrveža. Tam Parthenon, tempelj Zmage, Erechtheion — tu stolnica s kampanilom, baptisterij, Campo santo. Pisanska akropola!

CERKVENI TRG V MARIBORU

(Po uradnem načrtu iz l. 1875. in opisu iz l. 1847.)

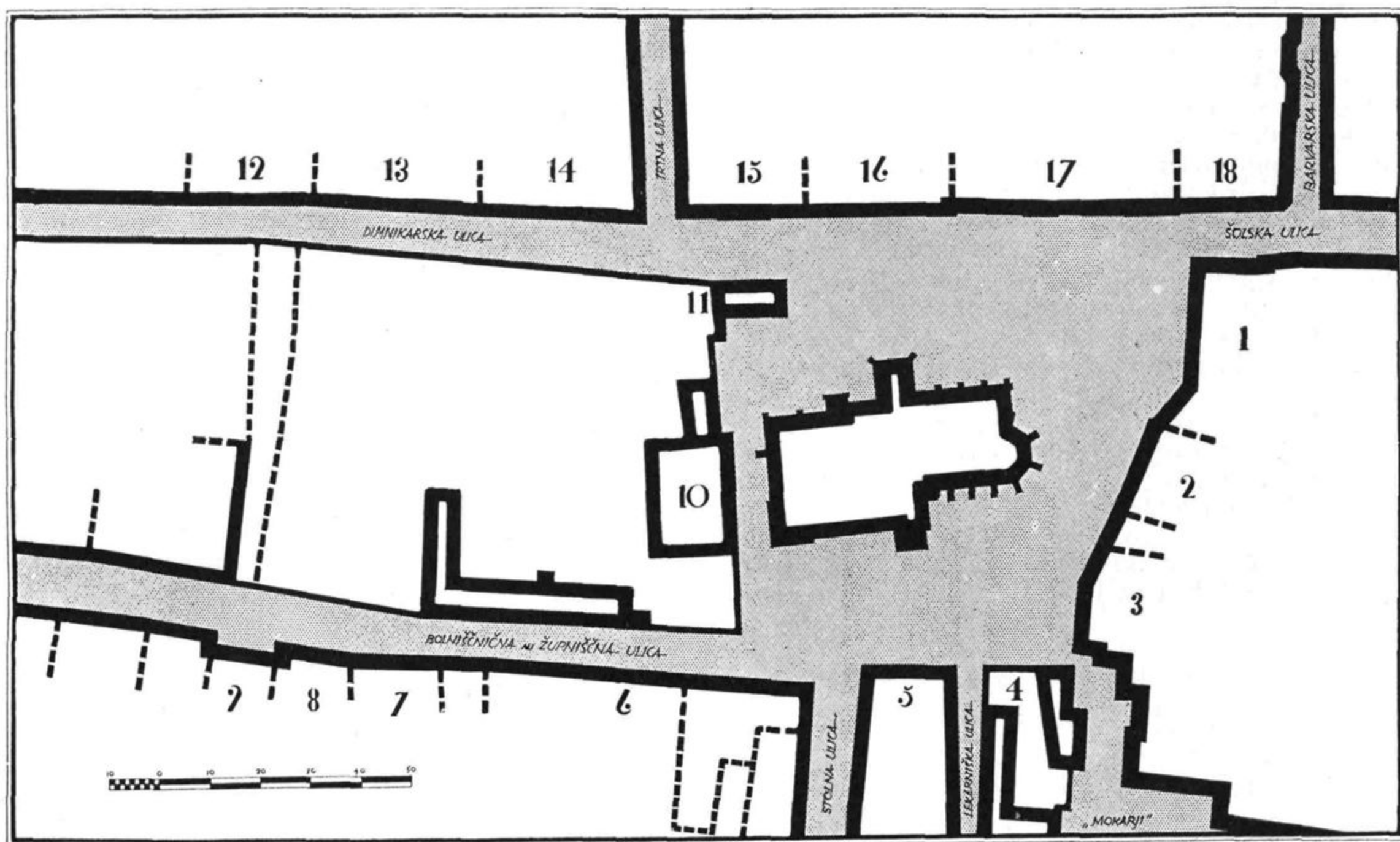
Cerkveni trg je nastal na periferiji starega Maribora. Za njegovo oblikovanje so važne sledeče ugotovitve (sl. 1.):

1. Lega župnijske cerkve in pokopališča.
2. Bolnišnica.
3. Župnijska poslopja.
4. Cerkvene ustanove.
5. Župnijski vodnjak.
6. Meščanske pristave, trg za seno in slamo, dimnikar — obrtnik izven ceha.

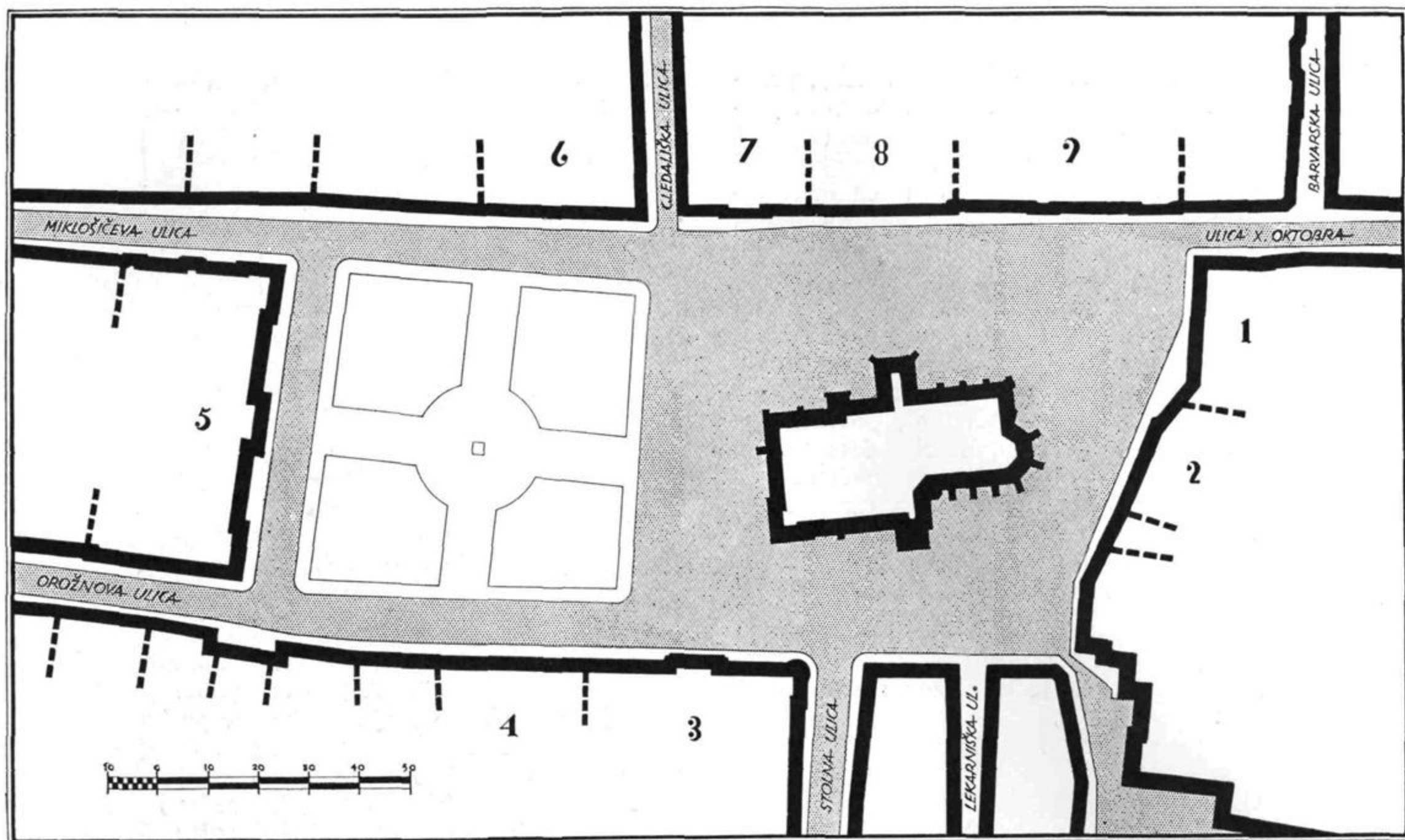

Sl. 1. Shema glavnih sestavnih delov prvotnega Cerkvenega trga

V romanski dobi se pojavi skromna cerkev v kamnitni arhitekturi. Trg je za polovico manjši od sedanjega in obdrži svojo obliko vse preko gotike, ko doživi romanska cerkev gotizacijo zunanosti, predvsem pa novo arhitektonsko telo v presbiteriju, preko renesanse in baroka, ko prejme sedanji zvonik in obe križni kapeli. V večini primerov je bila postavljena cerkev v sklop ostalih fasad, ki obkrožujejo trg; uveljavljal se je zdravi princip proste sredine. Cerkvena fasada, ki je bila uvrščena v sklop hiš, je

Sl. 2. Skica nekdanjega Cerkvenega trga

Sl. 3. Današnji Stolni trg

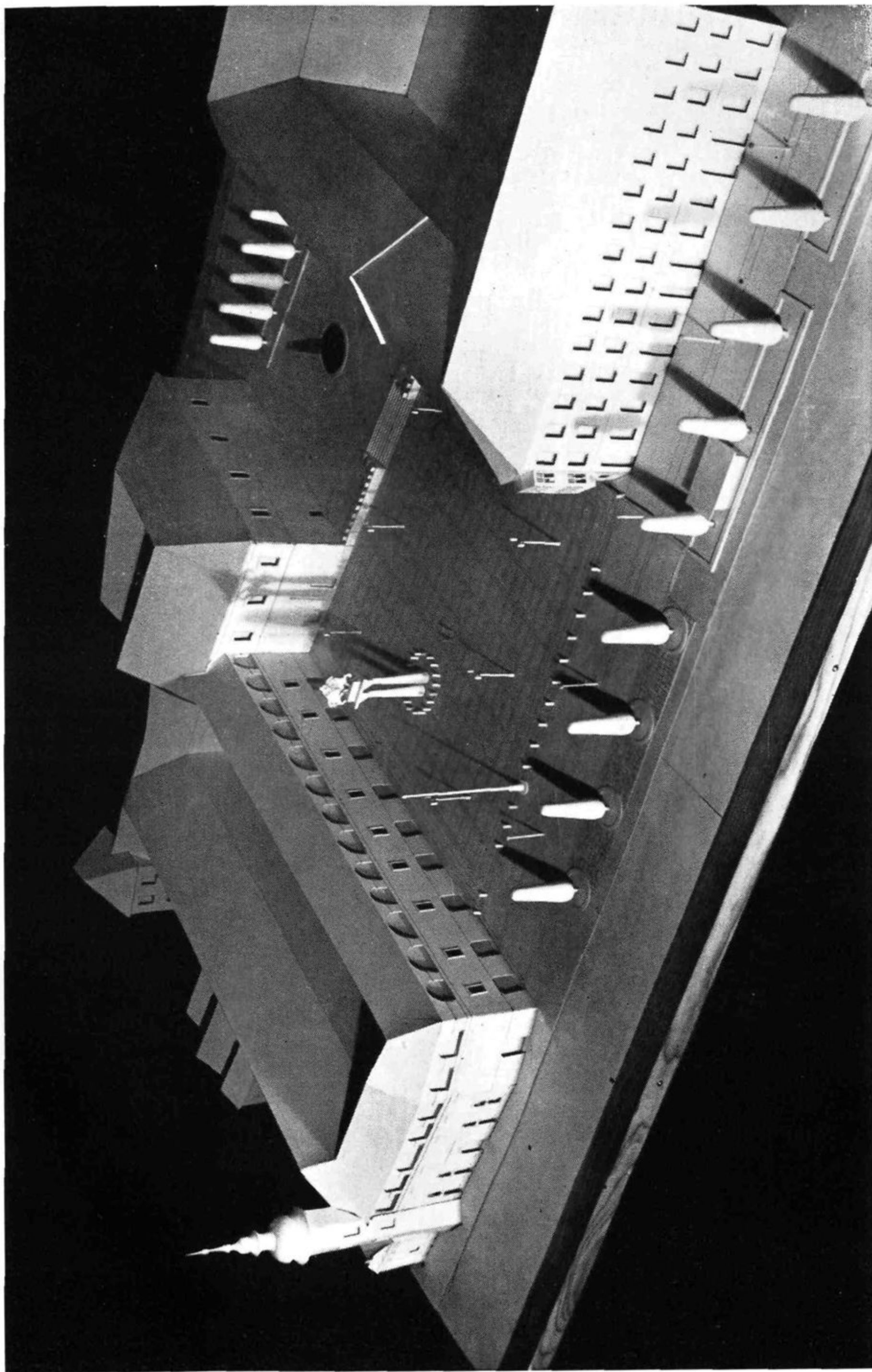
prevzela nase vso arhitektonsko pripravo, ki se je v nji vzpela do največje monumentalnosti; dobila je svoj globinski prostor z izbranim pogledom na najlepšo fasado v plemenitem gradivu in je ves svoj čar reducirala zgolj na eno fasado. Da so to pravilo dejansko dosledno izvajali, nam dokazujejo sledeči primeri: V Rimu je izmed 255 cerkva enostransko vzdanih 41; dvostransko 96; tristransko 110 in štiristransko sta vzdani dve; samostojno stoječih je le 6, od teh dve moderni: anglikanska in evangelska, ostale štiri pa so postavljene h kraju trga. Še nazornejši primer nam nudijo cerkve v Veroni in Piacenzi, ki so vse brez izjeme vzdane. Današnja doba je izgubila pravi odnos in postavlja javna poslopja, posebej cerkve in spomenike na puščobno geometrično sredino trga, stare arhitekture, skromno blesteče v zaključnem okolju, pa razgalja z ustvaritvijo prostranih neglednih vedut.

Kako je v tem pogledu z mariborsko stolnico? Takoj na prvi pogled vidimo, da ji je narekovalo središčno lego pokopališče, ki se je razprostiralo okoli cerkve na severni, vzhodni in južni strani; bilo je višinsko dvignjeno in obdano z obzidjem, ki se je nadaljevalo v jugozahodni smeri in omejevalo župnijski vrt. Pa vkljub temu ni imela cerkev izrazite središčne lege, saj je stalo le 6 m od glavnega vhoda na zahodni strani dvonadstropno župnišče, na severozahodu cerkve pa je zapiralo pogled prvotno šolnikovo poslopje tako, da je bilo pričetek Dimnikarske, sedanje Miklošičeve ulice skoro pri škofijskem dvorcu. Prvotno okolje cerkve je bilo izrazito cerkveno, skupno z bolnišnico iz XIV. stoletja, ki je bila v tej dobi in še

mного pozneje v cerkveni upravi. S samostojnim župnijskim vodnjakom je še prav posebej podan v sebi zaključeni značaj cerkvenega trga, ki je bil tako izven vsakega tranzitnega vozovnega prometa.

Da ohranimo čim nazornejšo sliko oklepa hiš, ki so obdajale trg, naj jih po vrsti navedem; nekatere od njih so še v današnji čas ohranjene in so razvidne iz situacije trga v današnji obliki (sl. 2.).

- Št. 1. Drž. normalka, zgrajena l. 1811.; pred njo na istem mestu ustanova sv. Magdalene.
- Št. 2. Hiša A. Mallija, doktorja medicine, zgrajena l. 1816.; predstavlja primer ene izmed najbolj urejenih hiš.
- Št. 3. Hiša A. Temmla, učitelja, zgrajena l. 1715.; zvezana je bila s hišo št. 4 z obokom in hodnikom.
- Št. 4. Hiša F. Gurniga (Kurnika?), poprej od l. 1800. last inženirja Artnerja.
- Št. 5. Mežnarija, ena najstarejših mariborskih hiš; baje je bila na tem mestu okoli l. 1000. lovska kočja mejnega grofa, ko je bila še vsa bližnja okolica porastla z gozdom.
- Št. 6. Bolnišnica, enonadstropna dolga zgradba z dvanajstimi okni v vrsti. Poleg nje je bilo gledališče v bivši cerkvi sv. Duha.
- Št. 7. Hiša A. Huberjeve, poprej M. Blatla l. 1806.
- Št. 8. Hiša mizarja F. Vabiča. L. 1542. Schrattebachova.
- Št. 9. Hiša kolarja J. Kauba, l. 1800. čevljarja J. Wieseneggerja.
- Št. 10. Mestno župnišče, dvonadstropna zgradba; od nje je potekal zid vzdolž Bolnišnične in župni-

ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ IN BORIS KALIN, OSNUTEK ZA REGULACIJO
TRGA SVOBODE IN SPOMENIK KRALJA ALEKSANDRA I. ZEDINITELJA

ške ulice, za njim vrtovi in gospodarsko poslopje.

Št. 11. Hiša mizarja A. Vinkoviča, l. 1800. je bila v njej še normalka, a pred njo mestna šola.

Št. 12. Hiša K. Kocha, zgrajena l. 1835. Dvonadstropna hiša, svoječasno ena najlepših v mestu; nad portalom je relief, predstavljajoč roko, ki zasaja drevo, in napis: Hanc domum aedificari curavit Carolus Koch cum coniuge sua Francisca, nata Prinat, 1835. Poprej se je na tem mestu nahajal vrt in gospodarsko poslopje mestne lekarne pri Orлу.

Št. 13. Hiša mag. tajnika A. Nagyja, zgrajena pred letom 1800.

Št. 14. Hiša F. Pichlerja; od srede XVII. stoletja je bila dimnikarska hiša.

Št. 15. Hiša mestnega sla A. Prega, v zidu so bile krogle iz turških časov.

Št. 16. Hiša Francoza grofa pl. Jugnyja; zaradi trtnih brajd, ki so se tu nahajale, je bila poimenovana Trtna ulica.

Št. 17. Vojaško skladišče z botaničnim vrtom.

Št. 18. Hiša slikarja J. Reiterja 1833., pred njim zidarskega mojstra Zeisela 1800.

STOLNI TRG V MARIBORU

(Situacija sedanjega stanja.)

Z odstranitvijo župnišča in vsega njegovega okolja se je trg povečal proti zahodu. Z opustitvijo in prese-litvijo pokopališča na periferijo se je spremenila konfiguracija terena in cerkev se je znašla na planem

trgu, ki pada občutno v smeri sever—jug, in komaj zaznavno v smeri zahod—vzhod. Cerkev stoji sredi tranzitnega prometa na prometnem otoku, brez prave zveze z ostalimi cerkvenimi poslopji. Na mestu stare župnijske posesti je nastal trg, porastel z drevjem in grmičjem in s soho brez vsake umetniške vrednosti, ki akcentuira bližnjo fasado mestne hranilnice in jo pritegne k celotni kompoziciji. Tako je v novi Slomškov trg zašel v posvetni značaj, ki je v opreki s poprejšnjim, izrazito cerkvenim. Važna poslopja na novem trgu so (sl. 3.):

Št. 1. Uprava policije.

Št. 2. Hiša H. Krausa.

Št. 3. Glavna pošta.

Št. 4. Mestno knjigovodstvo.

Št. 5. Mestna hranilnica in dekl. meščanska šola.

Št. 6. Gledališče in študijska knjižnica.

Št. 7. Stolni kapitelj.

Št. 8. Škofijski dvorec.

Št. 9. Stolno župnišče.

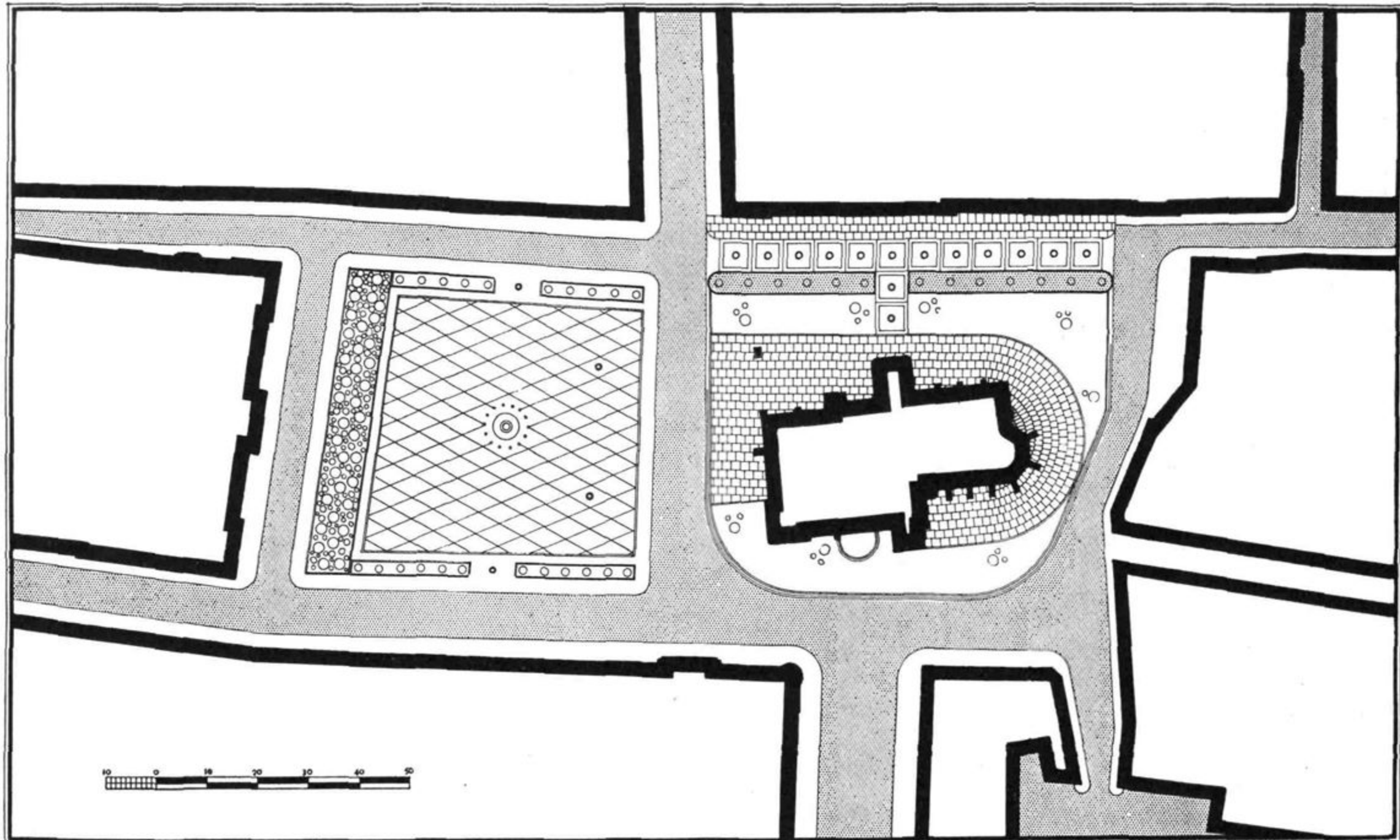
SLOMŠKOV TRG V MARIBORU

(Regulacijska slika bodoče ureditve trga, sl. 4.)

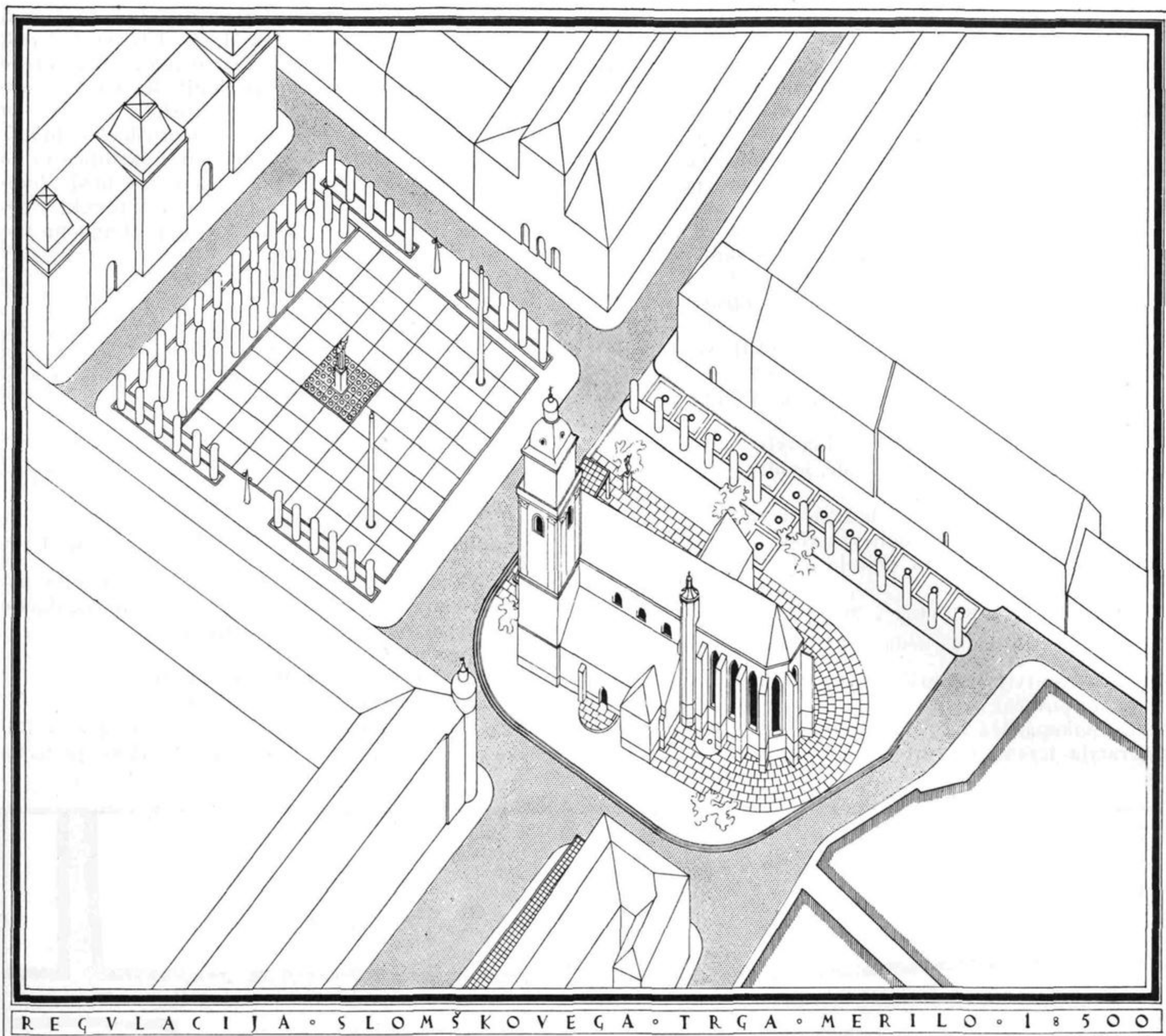
S pravkar začeto restavracijo stolnice je bilo potrebno kot prvo v principu rešiti vprašanje regulacije Slomškovega trga. Regulacija trga zavisi:

1. od prometne ureditve,
2. od škofijsko cerkvenih obredov in
3. od zgolj arhitektonske ureditve.

Glede na to, da ni mogoče usmeriti prometa v Gosposko ulico, odnosno v Barvarsko ulico, je treba

Sl. 4. Arh. Marjan Mušič, skica za regulacijo Slomškovega trga v Mariboru

Arh. Marjan Mušič, regulacija Slomškovega trga in okolice stolnice

iskati čim krajšo pot preko Slomškovega trga na plano. Ves promet, ki komunicira med Glavnim in Slomškovim trgom po projektirani razširjeni Stolni ulici, nadalje promet iz Orožnove in Miklošičeve ulice, je treba usmeriti po projektirani razširjeni Gledališki ulici v Slovensko ulico in od tod v vse smeri. Pri ureditvi dvosmernega prometa ob zahodni fasadi stolnice pride v poštev korektura gradbene linije Gledališke ulice, ki je sedaj od hiše do hiše 6 m široka, bila naj bi pa po razširitvi v celem 15 m široka (9, 2 × 3). Upoštevana je tudi ureditev in razširitev Stolne ulice z odstranitvijo hišnega bloka med Stolno in Lekarniško ulico in dozidava stilno enotnega niza trgovskih lokalov k zahodni fronti Lekarniške ulice; nadalje korektura linije pri vstopu na Rotovski trg, s pogledom na arkade in prehod v širini 5 m, ki veže Slomškov trg z Gosposko ulico.

Ker je cerkev stolnica lavantinske škofije in se v njeni neposredni soseski nahajajo cerkvena poslopja: škofijski dvorec, stolno župnišče in stolni kapitelj, je nujno potrebno upoštevati škofijske cerkvene obrede. S tem, da je urejen tranzitni promet, je zadobila cerkev svoje prvotno mirno okolje: povezana je s cerkvenimi poslopji v mirno celoto. Trg, ki nastane na zahodni strani, je namenjen cerkvenim obredom, s poudarkom na spomeniku škofa A. M. Slomška.

Arhitektoniko trga določuje že ureditev prometa. Cerkvena ploščad s tem ni več zgolj prometni otok, ampak postane zaključena celota, obdana od treh najlepših strani (presbiterialna vzhodna fasada!) z mirnim okoljem, brez vsakega tranzitnega prometa. Slomškov trg ni raven; visi občutno od severa proti jugu in komaj zaznavno od zahoda proti vzhodu. Izravnani s primernimi padci bo izkazoval na južni strani vi-

šinsko razliko 0,6 m. To višino bodo premostile monumentalne granitne stopnice, ki se lahko izgubljajo v terenu. S tem je podana tudi rahla navezanost na prvotno stanje trga, ko je obdajalo cerkev višinsko dvignjeno pokopališče. Na ta način je ustvarjen neposredni cerkveni trg, ki tvori podstavek cerkvi in ki veže cerkvena poslopja na severni strani cerkve v harmonično celoto. Tlak tega trga je predviden iz raznih materialov: neposredno ob cerkvi z zaokroženo linijo ob prezbiterialni cerkveni fasadi je mišljen neenakomerni tlak iz granitnih plošč; vmesno polje med tem tlakom in granitnim robnikom, ki zaključuje višinsko dvignjeno ploščad od prometnih ulic, izpolnjuje makadamski tlak. Pas ob cerkvenih zgradbah je predviden

iz mačjih glav v dekorativnih vzorcih, ki se zaključijo z redom piramidnih topolov.

Paradni trg zahodno cerkve je tlakovan z belim betonskim tlakom, ki je z diagonalnimi sivimi progami razdeljen v enaka romboidna polja. Na sredi trga je projektirano mesto za spomenik škofa A. M. Slomška. Arhitektonsko nezanimivo pročelje Mestne hranilnice je zakrito s pasom zelenja. Ob straneh je trg flankiran z redovi dreves; na prednjem delu trga sta nameščena dva visoka dekorativna zastavna droga, ki poudarjata delitev novega paradnega trga od prvotnega cerkvenega trga. Tako je rahlo obnovljena zamisel historignega trga, ki se spaja z novo tvorbo v harmonično celoto.

RAZVOJ LJUBLJANSKIH INDUSTRIJ MED 1859.—1869.

DR. RUDOLF ANDREJKA

V svoji lepi monografiji »Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe« govori dr. France Škerl¹ tudi o prizadevanjih prvih dveh slovenskih županov Ambroža in dr. Coste, privabiti v Ljubljano čim več industrije. V tem pogledu omenja ljubljansko plinarno, ki je bila ustanovljena l. 1861., in Tschinklovo tvornico cikoriije, ki je začela obratovati l. 1866. Napori obeh slovenskih županov, da se ustanovi velika državna tobačna tvornica v Ljubljani, niso imeli uspeha; to se je posrečilo šele nemški večini, ki je od l. 1870. zavladovala na ljubljanskem magistratu.

Dr. Škerlova knjiga mi daje povod, da sistematično prikažem prirastek ljubljanskih industrijskih podjetij v omenjenem desetletju. Pri tem sem samo glede ljubljanskega paromlina posegel za eno leto nazaj (1859.), to pa zato, ker je ta industrija nastala po osebni iniciativi poznejšega župana Ambroža, kar osvetljuje njegovo osebnost tudi z gospodarske strani.

V naslednjem so po časovnem redu navedene vse nove industrije, ki so v Ljubljani nastale v posameznih letih. Če leto ni omenjeno, pomeni to, da v tem letu ni bilo prirastka. Razvitek novo nastalih podjetij je na kratko opisan do prestanka podjetja, odnosno do današnjih dni, če se je podjetje tako dolgo držalo.

1859.

Ljubljanski paromlin.

Miha Ambrož, sin sodarja Mihe Ambroža iz Šentpeetrskega predmestja 82 (rod izvira iz Jarš pri Tomačevem) je naši politični zgodovini znan kot slovenski poslanec v 1. avstrijskem državnem zboru l. 1848. in kot prvi slovenski župan ljubljanski, ki pa po svoji izvolitvi l. 1851. ni dobil cesarjevega potrdila ter se je zadovoljil z mestom prvega magistratnega svetnika v Ljubljani. Šele po drugi izvolitvi l. 1861. je bil potrjen za ljubljanskega župana.

Manj znano je dejstvo, da je bil Ambrož tudi odlični gospodarstvenik in da se je z uspehom uveljavljal v trgovini in industriji. Oktobra l. 1855. je opustil mesto magistratnega svetnika; že prej se je začel pečati z žitno trgovino in se zvezal sprva s trgovcema Matijo Skazedonigom in Karlom Hausnerjem; s poslednjim je izvrševal na Dunajski cesti 72 (danes Tyrševa cesta 15) tudi spedijsko podjetje.²

Trgovina z žitom in moko je Ambroža najbrž napotila do ustanovitve prvega paromlina v Ljubljani in na Kranjskem sploh. Morda je bilo vmes tudi prizadevanje, poživiti industrijski razmah Ljubljane, ki je bila s propadom cukrarne na Poljanskem nasipu (1859.) izgubila močen vir dohodkov in priložnost za zaposlitev domačega delavstva.

Za ta obrat si je Ambrož izbral poslopje bivše tvornice vžigalic, katero je bil trgovec s špecerijskim blagom na Starem trgu, Ludvik Reddi, l. 1851. zgradil kot prvo te vrste v Ljubljani na njivah Štefana Stuparja v Šentpeetrskem predmestju (tam, kjer stoji danes Marijin dom v Slomškovi ulici 20). Ko je Reddi l. 1857. prenehal s svojim obratom, je Ambrož odkupil od njega stavbo in svet ter tam sezidal na vogalu današnje Slomškove in Kotnikove ulice paromlin ali kakor so ga ljubljanski mokaarji imenovali (v nasprotju z mlin na vodo) »suhi mlin« z obširnimi žitnimi skladišči.³

Paromlin, ki je bil oblastveno kolavdiran novembra 1858., je začel redno obratovati v začetku leta 1859. Imel je parni stroj 16 k. s., ki se je pozneje (1869.) zamenjal s parnim strojem 40 k. s., odnosno (1880.) 63 k. s. V mlinu je bilo 5 tečajev (1875.: 6, 1880.: 11), ki so mogli na dan zmleti sto starov ali 200 mernikov moke. Parni stroj je dal Ambrož kuriti s šoto z ljubljanskega barja in naročil v ta namen iz inozemstva posebne stroje. Za kurjavo se je porabilo okoli 10.000 q šote, pozneje (1870.) pa celo 30.000 q.

¹ Dr. Franc Škerl, Ljubljana v prvem desetletju ustavnobne dobe 1860.—1869., inavguralna disertacija, Ljubljana, 1938.

² Novice, 1855., s. 336. Obrtna knjiga mestnega magistrata, 1850.—1860.

³ Novice, 1858., s. 143., 367. in 383.

Ambrožev paromlin je bil v takrat še redko naseljeni ulici tako izrazita stavba, da je ulica zadobila po njej ime (Paromlinska ulica) ter se je šele l. 1900. preimenovala v Slomškovo ulico.

Konec 1859. je prepustil Ambrož vodstvo paromlina svojemu tastu *Ivanu Pothornu*, prejšnjemu lastniku papirnice v Radečah pri Zidanem mostu, ki je vodil paromlin do 1. decembra 1862. Takrat je to podjetje prevzela odprta trgovska družba »C. kr. privil. paromlin v Ljubljani«, katero so bili dne 29. novembra 1862. ustanovili ljubljanski trgovci Lambert Karl Luckmann, Karl Kanut Holzer in Vincenc Seunig. Kapaciteto paromlina je družba povečala na 40.000 q na leto.

Ti trije trgovci so l. 1869. v zvezi z dediči Karla barona Zoisa (Mihelangelo in Žiga baron Zois) ustanovili *Kranjsko industrijsko družbo* s sedežem v Ljubljani (vpis v trgovski register 18. septembra 1869.) ter prinesli vanjo kot ustanovno pridobitev Privil. ljubljanski paromlin, ki je bil torej prvo industrijsko podjetje K. I. D.

Kranjska industrijska družba je Ambrožev paromlin povečala in razširila, vpostavila l. 1869. nov parni stroj s 40 k. s., l. 1880. pa s 63. k. s. ter pomnožila tudi tečaje (1869. na 6, 1880. na 11). Moke so izmleli v paromlinu do 90.000 centov ter jo prodajali po Koroškem, Kranjskem, Primorskem in Dalmaciji, izvažali pa v Anglijo, Levanto in Aleksandrijo. V mlinu je bilo zaposlenih (1880.) razen strojnega osebja (3) še 15 mlinarjev, 6 skladiščnih delavcev, 6 nosačev in 2 hlapca, skupaj 32 oseb.⁴

V začetku 20. stoletja se je pojavila zaradi ogrske in hrvatske konkurence, pa tudi zaradi neugodnih tarifov južne železnice, ki je favorizirala ogrske mline na škodo kranjskih, huda kriza v kranjski mlinarski industriji in paromlin je deloval z izgubo. Zato je K. I. D. to podjetje, ki tudi sicer ni bilo več v pravi zvezi z njeno glavno panogo, železarstvom, opustila, poslopje s pripadajočim svetom pa dne 29. novembra 1901. prodala kongregaciji sv. Vincencija Pavelskega, ki je bivši paromlin preuredila v dom za usmiljene sestre (»Marijin dom«).

1861.

1. Sredi l. 1861. je uredil *Franc Mally*, roj. l. 1815. v Tržiču kot sin tamkajšnjega usnjarja Valentina Mallyja, prvo večjo *usnjarno na tvorniški način* v poslopih v Kolodvorski ulici 113 (danes št. 18), ki jih je bil z obsežnim vrtom vred kupil dne 16. marca 1861. od Avgust Dittlovih dedičev. Usnjarna je dobro uspevala tudi pod njegovo vdovo Antonijo, roj. Snaj (od l. 1881.) in pod njegovim sinom Francetom Mallyjem ml. (od l. 1896.) ter prenehala šele okoli l. 1910.

2. Dne 7. julija 1861. sta *Julij Zeschko* in *Julij Partl* odprla na Poljanski cesti 67 *tvornico za milo*, ki pa je obratovala samo 4 leta, ker sta poslopje prodala za 11.000 fl. Elizabetni otroški bolnišnici, ki se je ustanovila 11. novembra 1865. Ta bolnišnica se je l. 1889. preselila v novo stavbo v Streliški ulici 11, poslopje na Poljanski cesti 16 pa se je spremenilo v okrevališče »Josefinum«.

⁴ Letna poročila trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani v l. 1870.—1880.

3. V opuščnem Maličevem mlinu na Selu občine Moste pri Ljubljani, v katerem je bila v 18. stoletju slovita Desselbrunnerjeva sukarna, je 9. okt. 1860. Rezijan *Luigi Toniutti*, roj. l. 1822. v Montenarsu pri Huminu (Gemoni) v Beneški Sloveniji, namestil *tvornico salam*. Svoje izdelke je prodajal v rdeči baraki na Sadnem (= Pogačarjevem) trgu, ki jo je zgradil tik ob vodi pred šolskim drevoredom.

Toniuttijevo tvornico je prevzel l. 1868. *Rajmund Andretto*, roj. l. 1833. v Poiana Maggiore pri Lonigu (prov. Vincenza) v Italiji; prodajal je svoje izdelke tudi na Sv. Petra cesti 35. V drugi polovici 70 tih let je opustil tvornico na Selu in se zvezal z Ernestom Ločnikarjem, ki je začel l. 1876. izdelovati salame v svojem poslopiju na Viču 38 ob Gradaščici.

Ljubljanska plinarna.

4. Najvažnejše industrijsko podjetje tega leta pa je bila *nova plinarna*, katero je znameniti nemški podjetnik *Ludvik Avgust Riedinger* iz Augsburga kot osemtrideseto te vrste sezidal na nekdanjih Ivan Perlesovih njivah ob današnji Resljevi cesti,¹ ki je dobila prav po tej novi tvornici sprva ime *Tvorniška ulica* (Fabriksgasse).

Misel, uvesti v Ljubljano po vzgledu drugih mest plinsko razsvetljava, se je začela v Ljubljani razvijati nekaj let po otvoritvi južne železnice.

Prvi podnet za to je prišel od kleparskega mojstra Jurija Freybergerja na Sv. Petra cesti 8 (danes 12), ki je bil tudi zakupnik mestne cestne razsvetljave. Maja 1856. je namreč na Sv. Petra cesti za poizkušnjo prižgal »svetlejšo luč«, to je plinsko, in zbudil splošno »željo, naj bi bile vse ulice po mestu s to lučjo razsvetljene«. Zato je ljubljanski magistrat pod vodstvom županovega namestnika, magistratnega svetnika Ivana Guttmanna (župana tedaj v Ljubljani ni bilo), povabil meščane, naj se v čim večjem številu prijavijo za uvedbo plinske luči v njih stanovanja in lokale, »ker le potem, ako se bo zamoglo v vsem skupaj v Ljubljani prižgati kakih 1900 lučič, zamore na nogo priti (!) ta naprava, katera razsvetljuje veliko, veliko bolj kot vsaka druga svečava«.²

Na ta poziv se je prijavilo do sredi julija 1856. odjemalcev (brez kolodvora) za kakih 700 svetilk, dosti premalo, kakor pripomnijo Novice z dne 19. julija.³ Vseeno se je magistratni svetnik Guttmann z vnemo lotil priprav in stopil v stik z družbo Allgemeine österr. Gasgesellschaft, ki je takrat gradila plinarno v Trstu.

Konec leta 1857. je bilo na magistratu posvetovanje, pri katerem so bili razen mestnih odbornikov kot izvedenci povabljeni tudi profesor Mitteis, kleparski mojster Freyberger in dr. in kjer se je izdelal osnutek pogodbe, ki se ima skleniti. Po njej naj bi bilo mesto dobilo 250 plinskih svetilk. Razsvetljava bi bila veljala nekaj čez 7000 fl.⁴

⁵ Današnja Resljeva cesta je šla takrat od Ceste na južno železnico (današnje Masarykove ceste) samo do Paromlinske (danes Slomškove) ulice. Ostali del do Sv. Petra ceste se je odprl šele l. 1883., ko so podrli Urbasovo hišo na Sv. Petra cesti 39.

⁶ Novice, 1856., str. 172.

⁷ Novice, 1856., str. 234.

⁸ Novice, 1857., str. 408.

Leta 1858. so bili dogovori že dozoreli do podpisa, vendar se je akcija ustavila, ker je prišla družba Allgemeine österr. Gasgesellschaft v težave. Tedaj je stopil na plan August Ludvik Riedinger, s katerim je mesto v začetku 1860. sklenilo pogodbo, ki jo je ljubljanski mestni svet na seji dne 30. marca 1860. potrdil. Stroški za razsvetljavo mesta bi po tej pogodbi znašali za 241 plinskih svetilk 5000 fl. na leto.

Riedingerjeva plinarna je začela obratovati 9. novembra 1861. ter oskrbovala razen zasebnih lokalov (kavarn, gostiln, restavracij, trgovin itd.) tudi mestno razsvetljavo po glavnih ulicah in trgih. Vodstvo in last plinarne je bila sprva docela v rokah tvrde A. C. Riedinger (ravnatelj Karl Beyschlag).

Sredi l. 1863. se je osnovala na Riedingerjevo pobudo v Ljubljani posebna »Delniška družba za plinsko razsvetljavo« (»Aktiengesellschaft für Gasbeleuchtung«) s kapitalom 100.000 fl., v katero sta vstopila razen Riedingerja še trgovca Lambert Karl Luckmann (predsednik) in Vincenc Seunig (podpredsednik) ter zvonar Anton Samassa, hotelir in posestnik Andrej Malitsch in trgovec dr. Nikolaj Recher kot upravni svetniki. Ravnatelj je ostal Karl Beyschlag, ki je pozneje (1881.) prišel tudi v upravni svet. L. 1897. je postal namesto njega ravnatelj Jurij Burkhardt iz Augsburga.

Družbina pravila je državno ministrstvo potrdilo dne 23. julija 1863., na kar je družba prevzela od Riedingerja plinarno s stanovanjsko hišo in gospodarskimi poslopi v Tvorniški ulici 159 (od 1877.: št. 10; danes Resljeva cesta 28). Zemljknižni prepis se je izvršil dne 21. maja 1870.

Plin se je sprva izdeloval iz lesa. Plinske cevi so se polagale med l. 1861.—1863. po notranjem mestu, v Gradišču ter v glavnih ulicah Kapucinskega, Šentpetrskega in Poljanskega predmestja. Plinska luč je zagorela v Ljubljani prvič dne 9. novembra 1861. v zasebnih lokalih, dne 19. novembra 1861. pa po cestah in ulicah. Za mestno razsvetljavo se je uporabljajo vsega 241 svetilk. Cena plinu (6 fl. v srebru za 1000 kubičnih čevljev) se je zdela Ljubljančanom precej draga, a zaradi prvotnega majhnega konsuma ni mogla po Riedingerjevem zatrdilu biti nižja.¹⁰ Družba za plinsko razsvetljavo, ki se je ustanovila l. 1863., je izvrstno uspevala, ker je letni konzum hitro rasel in so morali že l. 1863. zgraditi drugi, l. 1885. pa tretji gazometer. Letni dobiček družbe je znašal okoli 18.000 fl. (pol milijona dinarjev v današnji valuti).

Po smrti nekaterih članov (Anton Samassa, dr. Nikolaj Recher, Andrej Malitsch) so bili v upravni svet izvoljeni bankir Emerik Mayer (1884.), zvonar Albert Samassa (1887.), finančnik Josip Luckmann (predsednik) in tiskarnar Otomar Bamberg (1892.).

Leta 1895. je mestna občina pod županom Ivanom Hribarjem odpovedala družbi »Aktiengesellschaft für Gasbeleuchtung« pogodbo. Začel se je dolgotrajni boj med mestno občino in družbo. Leta 1896. je bil župan Ivan Hribar kot zastopnik mestne občine kooptiran v upravni svet. Deset let pozneje (1906.) je ljubljanska mestna občina pokupila večino delnic ter je družba prešla v slovenske roke. Na občnem zboru dne 16. julija 1906. so bili po odstopu prejšnjih članov izvoljeni v upravni svet: župan Ivan Hribar (predsed-

nik), gimn. ravnatelj Andrej Senekovič (podpredsednik), dr. Danilo Majaron, dr. Karl Triller, ing. Jaromir Hanuš, M. dr. Ivan Oražen, Franc Kolmann in Franc Grošelj. Ravnatelj plinarne je postal Andrej Senekovič ter ostal na tem mestu do 1922.

Nova uprava je l. 1907. plinarno temeljito preuredila in povečala. K obstoječim 3 gazometrom se je zgradil četrti s kapaciteto 3000 m³, uvedle so se nove retortne peči in nove čistilne naprave. Sporedno raste tudi število zaposlenih delavskih moči (1901.: 10, 1908.: 14, 1922.: 18, 1928.: 40).

L. 1916. je stopila Družba za plinsko razsvetljavo po sklepu občnega zbora z dne 8. julija 1916. v likvidacijo. Na podlagi ustne kupne pogodbe z mestno občino ljubljansko (notarski zapisnik z dne 16. decembra 1916.), odobrene v seji mestnega sveta dne 6. februarja 1917., je prišla plinarna v last mestne občine ljubljanske (zemljknižni prepis 26. aprila 1917.). Izbris »Delniške družbe za plinsko razsvetljavo v Ljubljani« se je pa izvršil šele 2. oktobra 1919.

Tudi v tehničnem razvoju ljubljanske plinarne pomeni doba od 1918. dalje važno mejo. Do tedaj je plinarna v glavnem izdelovala plin za razsvetljavo, po evropski vojni pa se je njena produkcija na mah preokrenila. Potreba plina za razsvetljavo, javno in zasebno, pada pod vplivom nove električne luči čedalje bolj, nasprotno pa raste z uvedbo plinskih štedilnikov po kuhinjah in plinskih ogrevalnikov po kopalnicah itd. konzum plina z neverjetno naglico. Sporedno je naraslo tudi plinsko omrežje v mestu. Pričujoča tabela prikazuje zasebno uporabo v letih 1922. in 1939.:

Leto	Število odjemalcev	Plinskih svetilk	Plin. ogreval. in štedilnikov	Dolžina plin. omrežja v m
1922.	837	2011	265	23.000
1939.	2585	137	5228	52.000

Ljubljanska plinarna, ki je bila v zadnjih letih (1922., 1925. in zlasti 1933.) temeljito prenovljena, je danes ena najvažnejših ljubljanskih industrij.

1862.

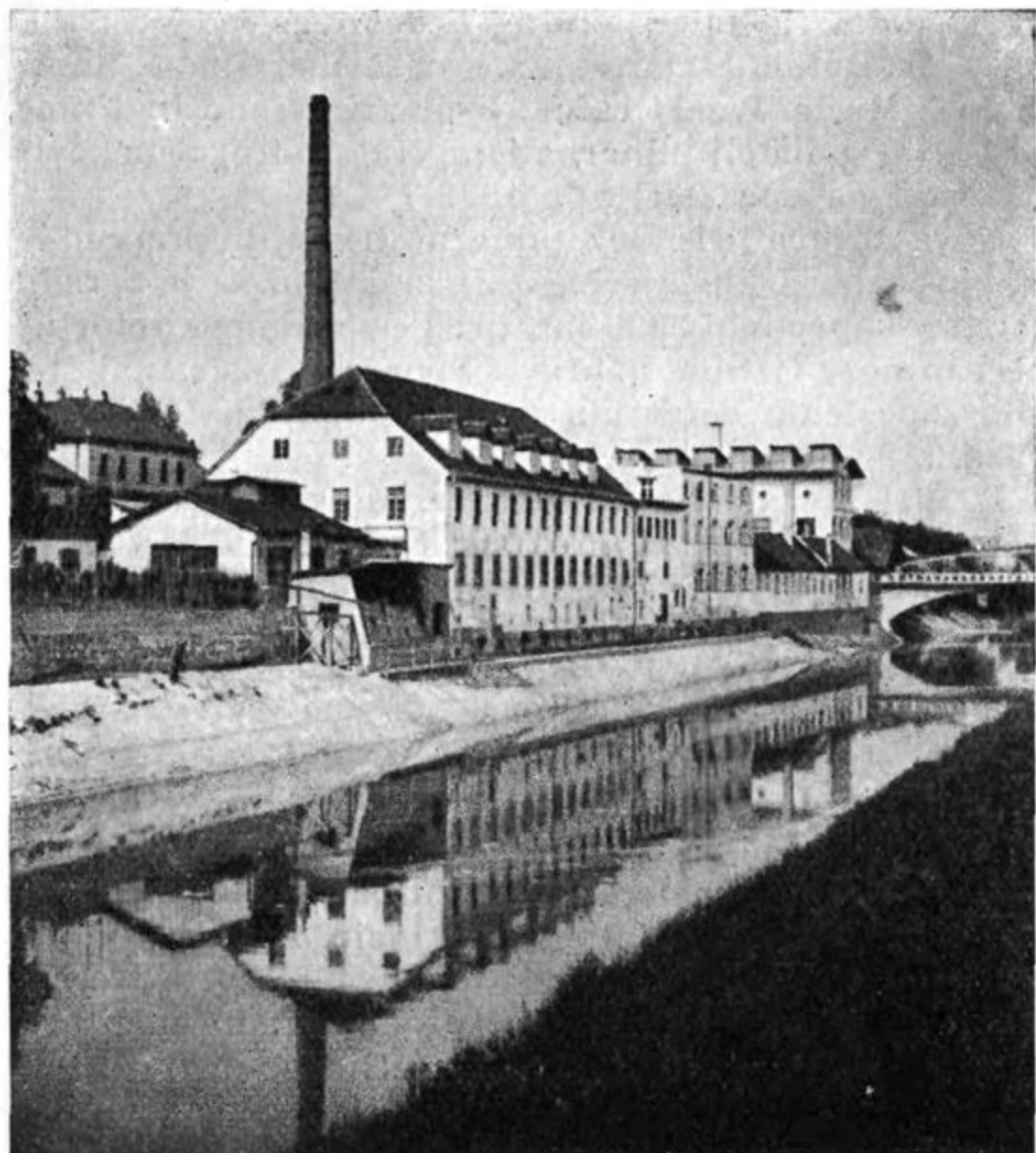
Fidelis Terpinč, graščak in industrialec na Fužinah pri Ljubljani, je bil l. 1861. odkupil velik kos pašnika na levem bregu Ljubljanice v Spodnjem Vodmatu in zaprosil za zgradbo jezu za mlin in žago. L. 1862. pa je tam sezidal, izpremenivši prvotni načrt, *tvornico za koce in sukno*. Podjetje je izborno delovalo in se l. 1867. razširilo, ko mu je pristopil kot družabnik Trpinčev svak Valentin Zeschko (*Tvrška Terpinč in Zeschko, tvornica sukna in kocev*).

V tvornici je bilo tedaj 700 vreten, 12 mehaničnih in 10 ročnih statev, 3 stroji za vato, 5 strojev za razcejanje in en stroj za sukanec. Podjetje je izdelovalo sukno in koce izvrstne kakovosti zlasti za vojaštvo, poleg tega še loden, velurje, klobučevino za papirnico, vato, plahte itd. Izdelki so se prodajali po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, Istri in Dalmaciji, Galiciji, Ogrski, Hrvaški in izvažali celo na Rusko. Zaposlenih je bilo do 130 delavcev.¹¹

Po smrti Fidelisa Terpinca (1875.) je vodil podjetje preostali družabnik Valentin Zeschko sam, ki je imel

¹⁰ Prim. Škerl, Ljubljana 1860.—1869., str. 68.—69.

¹¹ Prim. dr. Rudolf Andrejka, Fidelis Terpinč, Kronika 1934., str. 118.

Tvornica kocov Terpinc in Zeschko, sedaj Hribarjeva tvornica pletenin v današnjem stanju. Del tvornice, nad katerim se dviga dimnik, je v bistvu le malo spremenjen

mного težav zaradi tvorniškega jezua, katerega odstranitev so zahtevali barjani, zlasti posestniki iz Vnanjih in Notranjih goric in Plešivice. Ko je Valentin Zeschko (1885.) umrl, je prešlo podjetje na njegove sinove Julija, Ludvika in Valentina in tvrdka se je odslej glasila: »Terpinc in Zeschko nasledniki bratje Zeschko«; zemljepnjižni lastnik tvorniških naprav pa je bil od 1886. Ludvik Zeschko.

Ta je tvornico dne 20. maja 1891. prodal tvorničarju sukna Alojziju Krennerju iz Škofje Loke. Po Krennerjevi smrti (1896.) sta njegova sinova Viktor in Alojzij Krenner ml. podjetje držala še do l. 1903., ko je tvornico na Zaloški cesti 14 z vsemi napravami kupil Dragotin Hribar (kupna pogodba z dne 13. februarja 1903.) ter preselil vanjo l. 1910. svojo industrijo pletenin, katero je bil začel l. 1899. na Tržaški cesti 57.

1864.

1. Na njivah ob zgornji Poljanski cesti, v neposredni bližini živinozdravniške in podkavske šole je spomladi 1864. sezidal Karel Scheidler majhno tvornico vžigalic (koncesija z dne 24. junija 1864.), katero pa je že l. 1865. prodal Avgustu Griesheimu. Ta jo je že konec 1865. opustil ter se je poslopje v vojnem letu 1866. uporabljalo za nastanjenje častnikov.

Oktobra 1866. je Franc Bogomir Czap iz Iglave na Moravskem kupil opuščeno poslopje na Poljanah 102 in ponovno namestil v njem tvornico vžigalic (obrtni list z dne 19. januarja 1867.). Podjetje je izdelovalo z ročnim obratom in 15 vlagalnimi stroji navadne žveplenke (okoli 135.000 na leto) ter jih izvažalo po Balkanu in v Levanto. Zaposlovalo je okoli 50 delavcev, od teh 30 maloletnih.

L. 1872. je prešla tvornica na Bogomirjevega sina in dotedanjega prokurista Gustava Czapa (obrtni list 15. julija 1872.), ki pa je prišel 14. avgusta 1876. v konkurz.

Poslopje je izdražil l. 1878. trgovec z barvami Adolf Hauptmann, od katerega ga je kupil Kočevar Alojzij Tscherne, ki se je l. 1896. vnovič lotil izdelovanja vžigalic; toda tudi on je 23. marca 1900. zašel v konkurz. Od tedaj se v tem poslopiju (Poljanska cesta 65) vžigalice niso več izdelovale.

2. L. 1851. je Julij Avgust Vollmer, roj. l. 1825. v Eferdingu pri Stuttgartu, našel zaposlitev kot strojni ključavničar na ljubljanskem kolodvoru. Okoli 1857. je odprl samostojni ključavničarski obrt v Heimannovi hiši Mesto 234, l. 1864. pa je ustanovil »tvornico tehničnih strojev« (Technische Maschinenfabrik) na Sv. Petra cesti 82 (danes 51), v kateri je zaposloval do 40 delavcev (obrtni list z dne 26. novembra 1864.). Družabnik mu je bil zavarovalni agent Friderik Seyerkammer pl. Treuenstein, poznejši prosluli ravnatelj zavarovalne banke Slovenije. Vollmerjeva »tvornica« je že naslednje leto žalostno propadla.

1866.

V tem letu je dobila Ljubljana 2 industriji večjega obsega: Tschinklovo tvornico kavinih surogatov in veliko Koslerjevo pivovarno.

1. Onstran železniškega prehoda na Dunajski cesti št. 92 je stala slovita Lavševa restavracija z obširnimi vrtom, katero je bil okoli 1860. zgradil pivovarnar Andrej Nenig. To poslopje s pripadajočim svetom so kupili v imenu matične industrije Avgust Tschinklovih sinov v Lobosicah na češkem dne 13. septembra 1865. od Neniga bratje Anton in Rajmund Tschinkel ter tam sezidali tvornico kavinih surogatov (Surrogat-Caffefabrik), v kateri so izdelovali tudi kandite in sladkorčke. (Obrtni list, glaseč se na Rajmunda Tschinkla, z dne 3. marca 1866.). Obenem so nakupili pri Grosupljem obširna zemljišča za saditev sladkorne pese, katere se je porabilo do 50.000 q na leto.¹²

Tvornica, ki je poslovala kot odprta trgovska družba pod tvrdko »Avgusta Tschinkla sinovi«, je sprva dobro uspevala in Tschinklevi sinovi (pravilno vnuki) Teodor (ki je bil za prokurista), Reinhold in Oskar Tschinkel, vsi rojeni v Schönfeldu na češkem, so v ljubljanskem družabnem življenju (kot športniki, lovci itd.) igrali veliko vlogo. Podjetje je imelo okoli 10 uradnikov in 90 delavcev ter izdelovalo do 896.000 kilogramov smokvine in surogatne kave ter 14.000 kg kanditov na leto.

Pozneje je družba radi slabega vodstva zašla v težave in slednjič v konkurz (5. januarja 1885.). Na pomoč ji je tedaj priskočil Gustav Lässig iz Eichwalda na češkem, zet Reinholda Tschinkla, ki je vodil odslej podjetje na Dunajski cesti 27 kot komanditno družbo pod tvrdko »A. Tschinklov zet Gustav Lässig« ter postal maja 1899. njen popolni lastnik. Tvornica pa je delala čedalje manj, tudi ko je bila l. 1906. podeljena prokura Lässigovemu zetu Karlu Tauscherju; sredi l. 1907. je ustavila delovanje.

Dne 28. septembra 1907. je kupila Tschinklov svet in bivša tvorniška poslopja tvrdka »Laibacher Lagerhaus Krisper & Tomažič, G. m. b. H.« (lastniki Jožef

¹² Novice, 1866.

Krisper, Janez Krisper in Avgust Tomažič) ter preuredila stavbe v javna skladišča. Po izstopu Avgusta Tomažiča se je ta družba spremenila v tvrdko »A. Krisper Coloniale«, ki z raznimi lastniki (1914.—1917. Jožef Krisper in Alojzij Lileg, 1917.—1927. Alojzij Lileg sam, 1927.—1929. Alojzij Lileg in Jožef Verlič, 1929.—1938. Jožef Verlič sam) še danes obratuje (Tyrševa cesta 33).

Skladiščna poslopja s pripadajočim svetom so decembra 1925. prišla v zemljiškoknjižno last d. z o. z. Javna skladišča, ki jih finansira Jadransko-podunavska banka.

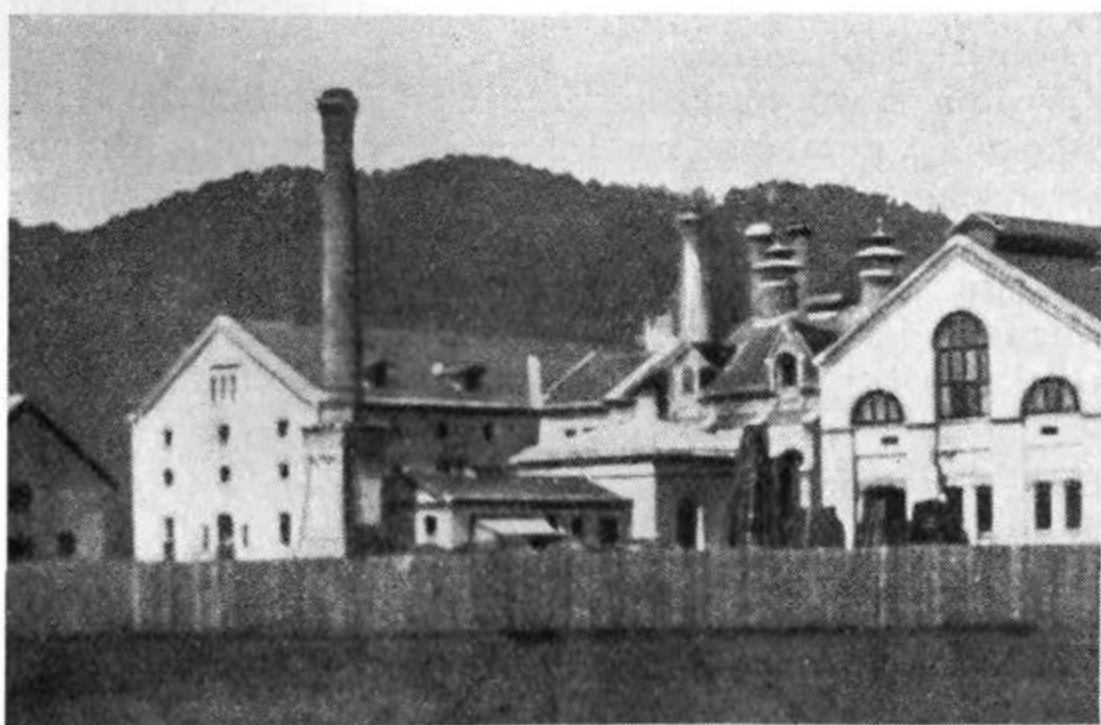
2. že l. 1866. so bili bratje Ivan, dr. Josip in Peter Kosler, da imobilizirajo pred možnostmi bodoče vojne veliko premoženje, katero so podedovali po očetu Ivanu Koslerju, trgovcu z južnim sadjem na Dunaju, osnovali s kapitalom 246.000 fl. tvrdko »Bratje Kosler«. Še istega leta je družba kupila od Petra vitez Pagliaruzzija posestvo Cekinov grad z obširnimi zemljiščem onstran ljubeljske državne ceste v Šiški, razen tega pa še od dedičev Antona Schreya, mlinarja na Viču, del zemljiških parcel njegovega posestva »Novi svet« onstran proge Južne železnice.

Na teh zemljiščih so začeli maja 1866. zidati *veliko pivovarno*, največjo na Kranjskem, ter jo marca 1867. dozidali po načrtih dunajskega arhitekta Titza s pomočjo stavbenikov Viljema Treota in Gustava Töniesia. Junija 1867. se je začel obrat; pozimi 1867. se je prvo pivo izvarilo, v začetku 1868. pa je prišlo v prodaj.

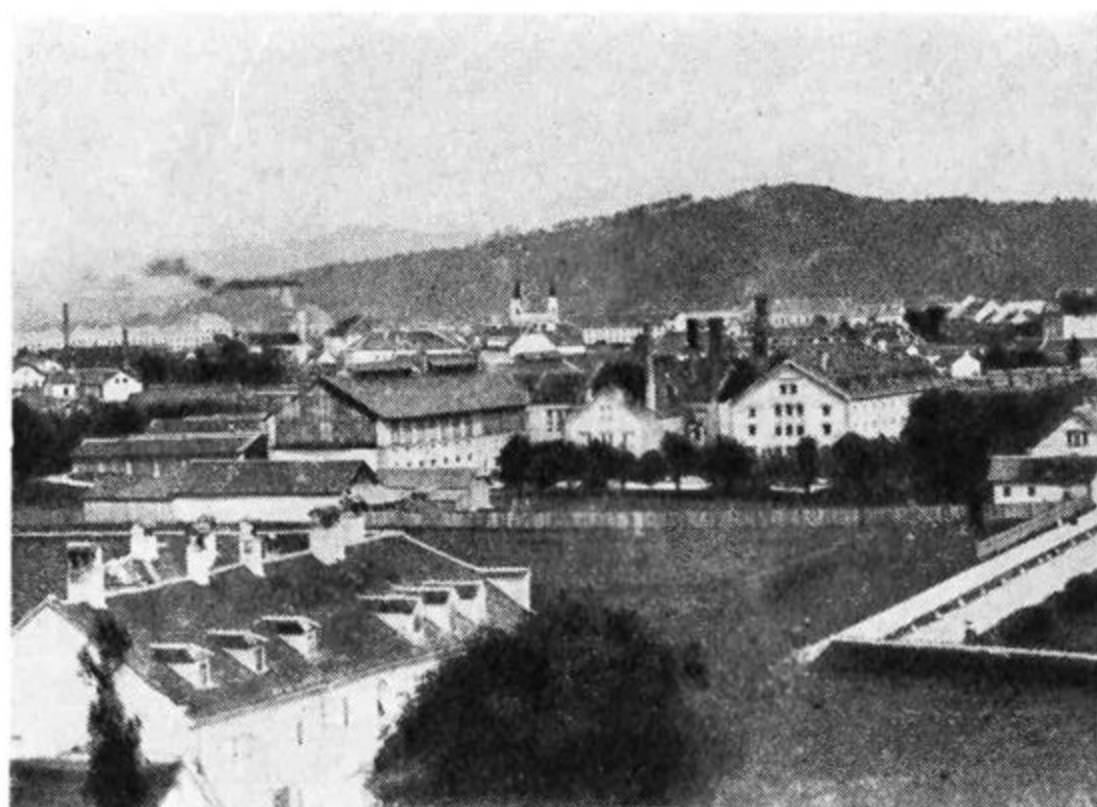
Prvotna kapaciteta pivovarne je bila 50.000 vedrov ali 27.500 hl na leto. V tvornici je bilo 16 drozgovnikov in 71 varilnih kadi, razen tega še sladarna, hladilnica in vložne kleti z ledenicami. Parni stroj s 24 k. s. in 2 kotla z napetostjo 4 atmosfer so se kurili s šoto. Sprva je bilo zaposlenih le 29 delavskih moči (brez hlapcev in voznikov). Pivo se je prodajalo razen po Kranjskem še v Trstu, po avstrijskem in hrvatskem Primorju in Dalmaciji, izvažalo pa tudi v severno Italijo (Udine), Smirno in Aleksandrijo. Trgovske posle so vodili Peter Kosler star., po njegovi smrti (1879.) pa njegova sinova Peter ml. in Ivan (Giovanin) Kosler.

Kmalu sta postali varilnica in vložna klet premajhni ter sta se morali l. 1872. povečati. Sezidalo se je tudi novo poslopje sladarne s 4 skednji.

L. 1898. se je pivovarna zopet izdatno povečala in temeljno prenovila. Namesto stare strojnice se je se-

Koslerjeva pivovarna v Ljubljani l. 1872./73.

Koslerjeva pivovarna okr. l. 1900. z zapada

zidala nova s parnim strojem 42 k. s.; postavil se je tudi nov kotel z napetostjo 7 atmosfer. Uvedel se je hladilni stroj za umetno hlajenje kleti in mali dinamo za proizvodnjo električnega toka in luči.

L. 1909. se je dosedanja Koslerjeva pivovarna (Celovška cesta 22) s sodelovanjem Avstrijskega kreditnega zavoda za trgovino in obrt in s pomočjo pivovarn Göss, Puntigam in Reininghaus preustrojila v »Delniško družbo Union«, v kateri pa so bili bratje Kosler še naprej zastopani. S povečanim kapitalom 1.453.400 kron je nova družba pokupila Aurovo in Perlesovo pivovarno v Ljubljani, Staretovo v Mengšu, Fröhlichovo na Vrhniki in Ferlesovo v Kočevju ter si na ta način ustvarila gospodujoče stališče na Kranjskem. Njena letna kapaciteta je poskočila na 50.000 hl, delavstvo pa na 150.

Po evropski vojni se je delniška družba Union leta 1919. s pristopom slovenskih delničarjev in upravnih svetnikov nacionalizirala, obenem se je delniška glavica postopoma zviševala: in sicer l. 1920. na 3 milijone kron, l. 1921. na 6 milijonov kron, l. 1922. na 12 milijonov kron, l. 1923. na 6 milijonov dinarjev, l. 1925. na 12 milijonov dinarjev in l. 1929. na 24 milijonov dinarjev.

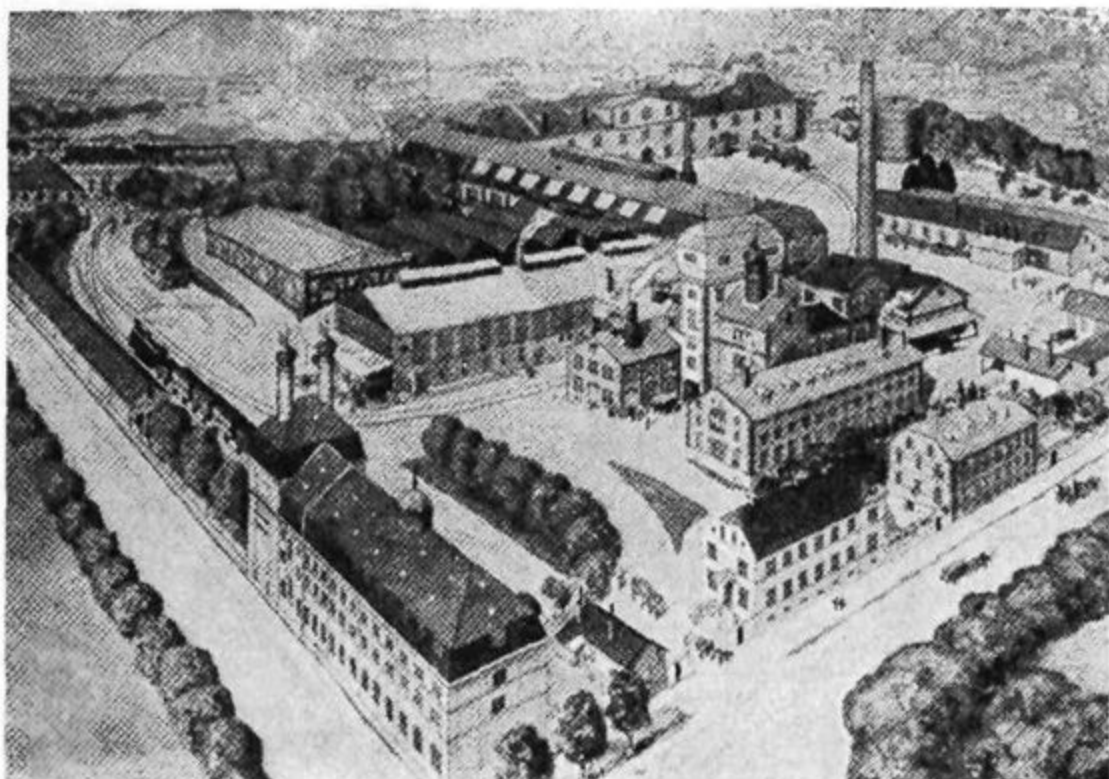
L. 1924. so prešle v last družbe še »Združene pivovarne Žalec in Laško« v Laškem, l. 1926. pa pivovarna Götz v Mariboru.

V teh letih se je začela pivovarna Union preurejati po modernih načelih. Leta 1922. se je zgradila nova strojnica s parnimi stroji 120 k. s. in nova kotlarna; na vogalu Celovške in Ruske ceste je zrasla l. 1923. velika trinadstropna avtomatska sladarna z najmodernejšimi stroji in dvigali. Povečali sta se tudi varilnica in vložna klet, poleg tega sta se uvedli še posebna smolarna in avtomatska čistilnica za sode.

L. 1923. je družba ustanovila v območju svojih pivovarniških stavb dve novi tvornici, prvo za špirit z letno kapaciteto 2100 hl, drugo za kvas s kapaciteto 1.800.000 kg na leto.

Proizvodnja piva, ki je l. 1910. znašala še 36.744 hl, l. 1915. pa 42.235 hl, je poskočila l. 1919. na 93.978 hl, l. 1925. na 116.150 hl. Takrat je bilo v pivovarni zaposlenih 26 uradnikov, 12 mojstrov in 225 delavcev.

Od l. 1930., ko se je pridelalo še 107.627 hl, pa je začela produkcija piva zaradi gospodarske krize in

Pivovarna Union leta 1923. (z jugozapada)

občutnih davščin, pa tudi zaradi pospeševanja vinske produkcije v državi, naglo padati in je izkazovala leta 1931. le 91.953 hl, l. 1932. celo samo še 45.006 hl, dokler ni leta 1933. dosegla svoje najnižje stanje s 24.863 hl. Od tedaj proizvodnja pive počasi zopet raste in se je dvignila l. 1937. na 32.900 hl, l. 1938. pa na 40.971 hl.

Današnja storitvenost pivovarne znaša 180.000 hl piva na leto. V tvorniških obratih je bilo l. 1938. zaposlenih 20 uradnikov, 8 mojstrov in 140 delovnih moči.

1867.

Že leta 1862. je ljubljanski trgovec in bankir *Emerik J. Mayer* star. odprl v Dobrunjah pri Ljubljani manjšo tvornico za žico in žičnike. V začetku l. 1867. (obrti list z dne 2. januarja 1867.) pa jo je preselil v Ljubljano, Poljska ulica 165 (danes Komenskega ulica 3), kjer je na dvorišču za Mallyjeve usnjarne sezidal večje prostore za svojo razširjeno industrijo. To tvornico sta prevzela l. 1874. (obrti list z dne 16. okt. 1874.) Mayerjeva svaka Henrik in Viktor Gallé, ki sta jo pod tvrdko »Brata Gallé« vodila do konca l. 1882.

V tvornici je bilo 20 strojev za izdelovanje žičnikov, 8 za rezanje, 10 za čiščenje in 2 za vrtanje; zaposlenih je bilo v njej vsega 33 delovnih moči.

Od Galletovih je kupil podjetje fužinar *Ivan Globočnik* iz Železnikov 103 in ga začel izvrševati l. 1882. (obrti list z dne 31. januarja 1882.). Leta 1885. pa je opustil dotedanje obratovališče ter sezidal na Metelkovi ulici 15 novo, večjo tvornico za žice, žičnike in žične mreže, ki je po njegovi smrti (12. oktobra 1901.) prešla na njegovo hčerko *Marijo Globočnik*, poročeno v prvem zakonu (6. oktobra 1901.) z ravnateljem Avgustom Novakom, v drugem (18. novembra 1907.) pa z g. Gustavom Egrom. Od novembra 1921. vodi tvornico pod tvrdko J. Globotschnigg, tovarna

žic in žičnikov, industrialec in veleposestnik g. *Gustav Eger* v železnikih.

Tvornica zaposluje danes poleg 3 uradnikov še 44 delovnih moči in izdeluje na leto lahko 400 vagonov žic in žičnikov.

Poslopje prvotne tvornice v Komenskega ulici 3 (danes je glavni dohod s Čopove ulice 10) še stoji in je prilično dobro ohranjeno. Preurejeno je v mala stanovanja, na južnem koncu tudi v obrtne delavnice.

Sklep.

Po izgubi velike sladkorne industrije na Poljanskem nasipu, nastale zaradi požara cukrarne v l. 1858. in propada njenih lastnikov (Arnstein & Eskeles) leta 1859., je Ljubljani v naslednjih letih vendarle priraslo dosti novih tvornic, ki sicer niso bile tako velike kakor nekdanja cukrarna, a so obogatele mesto za razne specialne industrijske panoge, katerih prej ni imela (kemična, prehranjevalna, tekstilna, kovinska industrija). Tvorniško izdelovanje vžigalic, sukna in koecev, usnja, kavinih surogatov, moke, salam itd., ustanovljeno v teh letih, se je v Ljubljani držalo skoraj do konca 19. stoletja; plinarna, Koslerjeva pivovarna in Mayerjeva, potem Galletova, slednjič Globočnik-Egerjeva tvornica žic in žičnikov pa so se razvile do prav pomembnih industrij, ki obratujejo še danes.

Po navedenem se ne more reči, da bi v prvih desetih letih ustavne dobe (1860.—1870.) v Ljubljani vladalo mrtvilo glede osnovanja novih industrij. Zlasti leti 1861. in 1866. sta bili v tem pogledu tako plodoviti in pomembni, da bi si Ljubljana takih želela še danes.

Skoraj vsa ta tvorniška podjetja je ustvarila privatna iniciativa. Tudi nagibi za njih ustanovitev so bili iz večine zasebnega značaja, n. pr. plodonosna ali varnejša naložba odvišnega kapitala (Emerik Mayer, bratje Kosler) ali stremljenje po ekstenziji glavnega podjetja (Bogomir Czap, A. Tschinkla sinovi). Kolikor so te industrije ustanavljali Slovenci (Ambrož, Kosler, Terpinč), je bilo morda vmes tudi domoljubno prizadevanje, da se domača obrtnost pomnoži in odprejo delavskim slojem novi viri zaslužka.

Mestna občina ljubljanska, odnosno njeni zastopniki pri osnovanju teh industrij, niso bili udeleženi, ako izvzamemo Riedingerjevo plinarno, ki je nastala s sodelovanjem občine in njenega župana Ambroža, ker je ustanovitelj moral računati razen z napeljavo plinovodov po mestnem svetu pač tudi z odjemom plina za mestno razsvetljava kot pomembno postavko v dohodkih plinarne.

Večina novo nastalih ljubljanskih industrij se je osnovala z domačim kapitalom, le pri družbi »Aktien-gesellschaft für Gasbeleuchtung« je bil poleg domačega udeležen tudi tuji kapital (L. A. Riedinger), do čim sta se Czapova tvornica vžigalic in Tschinklova tvornica kavinih surogatov ustanovila in vodila izključno s tujim (izvenkranjskim) kapitalom.

VOLBENK POLŽ,

LJUBLJANSKI VELIKI TRGOVEC, DENARSTVENIK IN ŽUPAN V ZAČETKU 16. STOL.

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

(Nadaljevanje.)

Napis in grb nad vrati Polževe hiše

V. P. se je izvijal, z besedo pa ni hotel na dan. Dejal je le, da mu sestrina trditev o tolikem premoženju lahko prinese hudo pogubo pri davkih.

Fol. 86. Dus. Pojavi se nov reflektant na Polževe zaklade, namreč meščan *Lenart Grueber* kot zastopnik svoje žene *Magdalene*. *Magdalena Grueber* je hči rajnke *Ane*, žene pok. *Jurija Polža*, iz njenega prvega zakona. Če gospa *Ana Per* iztoži od svojega brata 10.000 ogr. gld. materine zapuščine, se mora tudi njej priznati enak delež.

L. 1529. Torek, 26. jan., fol. 103.

Ana Per je bila lastnica hiše, vinograda in vrta v okolici *Gradca*. Vse to si je kupila z lastnim denarjem.

Četrtek, 28. jan., fol. 104.

Perovka trdi, da ji je oče

Jurij Polž zapustil za doto 1000 funtov vinarjev (t. j. 1000 dukatov). »Ko pa jo je brat proti njeni volji odpeljal iz *Ljubljane* v *Bistrico* (*Veystritz*) in jo proti njeni volji omožil z *Janezom Perom*,« je dal njenemu možu 600 funtov vinarjev, ta pa mu je podpisal obveznico za 700 funtov vinarjev. Sestavila sta ženitno pismo, o katerem ni ona od 17. do 19. (t. j. 1519.) leta ničesar vedela in ga je brat skrival celih 7 let. V ženitnem pismu je sicer stalo, da bo ona, *Ana*, za 1800 funtov vinarjev uživala *Perovo* imetje, toda šele po njegovi smrti. »Toda *Janez Per* ima 10 živih otrok, med katerimi je tudi žena njenega brata *V. Polža*.« Ti pa zahtevajo od svojega očeta, njenega moža, svoje deleže po materi v znesku 2000 gld., ki so baje bili last *Perove* prve žene, in pobijajo *Anino* (mačehino) ženitno pismo pred graškim mestnim sodiščem. Povrh ima *Per* celo vrsto upnikov, ki ga neprestano tožijo. Zato je njeno ženitno volilo v veliki nevarnosti. To je potrdil sam njen brat... 600 funtov vinarjev njene dote, ki jih je *Per* prejel od *V. Polža*, je vrnil temu nazaj kot doto za svojo hčer, ki je poročila *Polža*. Kam je šlo drugih 200 funtov? Ona ni dobila niti vinarja. Tako je izginila ženitnina, ki ji jo je bil določil pokojni oče.

Volbenk Polž: Marsikom, ki je bil tedaj v *Ljubljani*, je znano, da se je o poroki z *Ano* dogovoril *Per* s pokojnim *Jurijem Polžem*, ko je ta še živel. Posredoval pa je nekdanji *ljubljski mestni pisar Jakob Payrsdorffer* iz *Gradca*. Sestra je ubogala očetov ukaz.

Perovka: Odločno ugovarja, da bi bila prostovoljno vzela *Janeza Pera* za moža. »Njen brat ji je nastavil

bodalo na prsa in jo je prisilil k možitvi. Imel jo je priklenjeno na verigi.« Zapisnikar imenuje to trditev »storijo, ki jo zavoljo dolgovnosti izpušča iz zapisnika«.

Polž: Sestra trdi, »da ji je vpricho očeta nastavil golo bodalo na srce in jo primoral, da vzame *Pera* za moža...« Na vse večne čase ne bo nikdar mogla dokazati te težke obdolžitve, ki zadevajo njegovo čast, telo in imetje. Tega si nikdar ne bi drznil proti rodni sestri. To je izmišljeno. Ona je tista, ki bi ga rada spravila ob življenje (»vmb sein leib vnd leben«). Pridržuje si, da jo za to kleveto pokliče na odgovornost. Sodišču predloži dogovor (»die obredt Zedl«), ki sta ga napravila njun oče in *Janez Per*. Dogovor se prečita in iz njega sledi, da je oče kot principal sklenil njeno možitve s *Perom*...

Gospa sama prizna, da so njeno doto prešteli v *Bistrici Baltazar* (*Walthasar*) in drugi. Zato se sme sklepati, da je bil z njenim znanjem in voljo izročen denar njenemu možu. »Povrh tudi ni navada v deželi, če oče omoži hčer in ji določi doto, da bi jo dajal njej, marveč jo da ženinu, ki se mora zato zavezati in (doto) zavarovati, kakor je običaj. In celo, če bi *V. Polž* na očetov ukaz dal denar *Janezu Peru* proti izročitvi ženitne pogodbe in potrdila brez vednosti tožnice, ne bi bil ravnal nepravilno in ne bi prevzel nobene odgovornosti napram sestri. Tudi ni navada, da bi morala oče ali brat jamčiti za sestrično premoženje in ji ga vrniti, ako ga mož zapravi.«

Sodniki so bili drugačnega mnenja. Pismena potrdila (*Janeza Pera* in rajn. *Jurija Polža*) jim niso zadostovala, pa so izrekli v sodbi, »da bi se pač spodobilo« dobiti tudi njen pristanek. Zato je *Volbenk Polž* dolžan sestri nadoknaditi, če bi se kaj izgubilo od njene ženitnine, ter to doto zavarovati. — *Polž* je napovedal zoper sodbo priziv na vicedoma.

Vicedom je potrdil sodbo, ki jo je izrekel mestni svet. Nato je *Polž* apeliral na nižje-avstrijsko vlado. Ta ga je dokončno zavrnila. Pač pa je zmagal pri vicedomu za ostale tri tožbe (zastran dediščine po očetu in materi). *Perovkin* pravni zastopnik *Janez Castner* se je pritožil proti temu na kraljevo vlado (fol. 114. in 115., zapisnik od 14. maja 1529.) in dosegel, da se je *Perovki* dovolil dokaz resnice (fol. 127, zapisnik z dne 8. okt. 1529.).

L. 1530. Petek, 9. januarja, fol. 132.

Na *Polževo* zahtevo predloži namestnik *Perovkinega* pravnega zastopnika (*After Anwaldt*) *Janez Vierekh* seznam prič. Za priče, ki ne prebivajo v *ljubljskem* mestnem sodnem področju, se izdado pozivnice (*Compassbriefe*).

Dalje zahteva *P.*, da se določi dan, ko bo napravil s sestro nov obračun, kot je ukazala kraljevska deklaracija. *Ana* pa mora prinesiti s seboj vse pobotnice, pisma in druge spise o sporu.

S tem se zaključujejo poročila o procesu med *V. Polžem* in njegovo sestro v l. 1530. Mestni sejni zapisniki, v katerih se je gotovo še razpravljalo o za-

devi, manjkajo do leta 1537. V tem času je Volbenk Polž umrl, najbrž v drugi polovici l. 1536. (gl. str. 26). Na pozornici se poleg sestre Ane pojavijo še ostale sestre in njihovi možje ter Volbenkov sin Janez Krstnik Polž.

L. 1537. Poned., 14. maja, fol. 72. Pred mestni svet je prišel Janez Per iz Gradca z ženo Ano, sestro rajnkega Volbenka Polža. Ta dan naj bi se prijavili vsi, ki imajo kake terjatve iz zapuščine rajnkega Polža. Ana »ima še svoje zahteve napram Polževemu premoženju zaradi očetove in materine dediščine«. Njen prokurator je med potjo v Ljubljano zbolel, drugega odvetnika pa ni mogla dobiti. Upata, da bo kdo drugi iz odvetniškega kroga (»aus dem Ring«) prevzel njuno zastopstvo. Če ne, pa naj se jima določi drug dan, da ne bosta prikrajšana... Ker se tudi sedaj »iz kroga« nihče ne oglasi in tudi ne izven njega, ki bi prevzel njuno stvar, je mestni svet predložil strankam, naj se pogode zlepa.

Tako je prišlo do kompromisa.

Poned., 28. maja, fol. 89. »Danes se je vršilo zopetno zasliševanje, pri katerem so bili navzoči gg. župan (Viljem Praunspurger), sodnik (Vid Kysl), svetniki Pizsholin (Pičolin), Hunger, Schwarz, Frankobiz (Frankovič), Severin (Hoff) in Tifarer... Po dolgi razpravi je častiti svet pripravil stranke do tega, da so prostovoljno z ročno zaobljubo in s prijemom za sodniško žezlo (mit handtgelobten treuen vnd agreyffung an gericht's stab) prepustile vse spore in zahtevke, ki jih imajo druga do druge, (v odločitev) častitemu svetu. Nato so gospa Ana Peer, za njo pa oba svaka, Janez Wasserman in Janez Dorn²³ ter oba varuha Janez Tischler²⁴ in Erazem Naglič, enako tudi Janez Peer... prijeli za sodniško žezlo.

Nato je č. svet odločil: Gospa Ana Peer naj odzame pooblastilo, ki ga je bila dala doktorju Juriju von kuenbergerju²⁵ in ga pošlje č. svetu. Varuhi pa naj gospe dajo in nalože zanjo 500 renskih goldinarjev in sicer 300 ren. gld. v kako imenje (guldt, poststvo) v smislu oporoke njenega brata rajn. Volbenka Polža, 100 ren. gld. naj se da za ženitnino njeni hčeri, 100 gld. pa ostane razpoložljivo gospe, ki (naj izjavi, da) v celoti sprejme oporoko svojega rajnkega očeta in se odreče vsem drugim zahtevam napram Polževim dedičem.

Tako se je zaključil desetletni zapuščinski spor med Volbenkom Polžem in njegovo sestro Ano.

Polžev zet Wasserman.

Volbenkov sin Janez Krstnik Polž.

L. 1537. Poned., 8. jan., fol. 3. Vicedom Volk pl. Lamberg zu Schenberg razsodi v prizivni tožbi med Adamom Suchorjem z ene in Janezom Wassermanom, meščanom iz Beljaka, ter Erazmom Nagličem²⁶ kot jeroboma Janeza Krstnika (Zwan baptista) Polža, sinu rajn. Volbenka Polža. Predmet spora ni naznačen.

²³ Janez Dorn je bil mestni sodnik v letih 1542./43. 1543./44., ter 1545./46. in 1546./47., župan v letih 1548./49., 1550./51. in 1551./52.

²⁴ Sin Janeza Tischlerja, ki je bil sodnik l. 1524./25. in l. 1531./32., in brat Mihe Tischlerja, ki je bil sodnik v letih 1536./37. ter 1537./38.

²⁵ Glej »Kronika« VI, str. 13.!

²⁶ Ljubljanski mestni zunanji svetnik.

12. jan., fol. 18. Janez Wasserman se pravda z Zwan marijo Bonicelijem.

16. jan., fol. 21. Janez Wasserman toži ljublj. meščana Marxa Stettnerja za 600 dukatov po 5 %, za katere se je zadolžil pri njem skupaj s svojim družabnikom, rajn. Lenartom Grueberjem dne 14. marca 1534. l.

12. jan. 1537., fol. 16., in 14. maja, fol. 73. Wasserman je bil v prvič poročen z Marjeto, hčerko rajnkega ljubljanskega meščana Jurija Schererja. — Sedaj toži Schererjevo vdovo Dorotejo, vnovič poročeno z ljubljanskim meščanom Jakobom Kaysererjem, za 100 ren. gld. njegovi prvi ženi Marjeti obljubljenega, a neizplačane dote. Zahteva denar ali pa vdovino hišo.

Petek, 1. junija, fol. 94. V glavni razpravi obdolži Kayserer Wassermana, da je po Schererjevi smrti izročila njegova vdova vse moževne spise in tudi pečat zetu Janezu Wassermanu, ki je vsa zanj nepovoljna pisma raztrgal ali pa pridržal zase, pustil pa le taka, ki vdovi niso mogli služiti proti njemu. Kar pa se dote tiče, pravi, da je Margareta dobila dobre dragulje, srebrne kupe, srebrne pasove in še drugo. Vse to je bila Schererčina dedna last po očetovi materi. Po smrti svoje žene Margarete je Wasserman zadržal zase vse te dragocenosti, ki so vredne več kot 100 renskih goldinarjev.

Poned., 3. sept., fol. 115. Janez Tischler in Erazem Naglič želita biti razrešena skrbništva Polževe zapuščine, ker nočeta sodelovati z Janezom Wassermanom.

J. Wasserman (po svojem zastopniku Suchorju) zahteva izločitev sodnika, župana in njihovih sorodnikov (der selben freundschaft).

Župan (Kysl): W. je razvpit človek in ga po krivici žali ter mu jemlje čast. Doslej je že tolikokrat odkrito in pošteno pospeševal pravico (namreč Kysl).

Sodnik (Miha Tischler): Tudi njega W. krivično žali. Prisegel je sveto prisego, da bo delil pravico revnemu kot bogatemu. Tako misli, ako Bog hoče, tudi v bodoče delati in pri nikomer delati razlike.

Svèt sklene, da oba ostaneta in poleg drugih pomogeta pravici do veljave, s pridržkom, da pozneje za to (žalitev) prime Wassermana. Svoj sklep je utemeljil s tem, da se zadeva ne tiče župana in sodnika in tudi ne njunega imetja, marveč le zapuščine in varuštva po rajn. Volbenku Polžu.

W. se proti sklepu pritoži na vicedoma. Pritožbo svet dopusti. V nadaljnjih razpravah je bil Wasserman obdolžen raznih poneverb in prevar. Te so najboljše iznesene na petkovi seji dne 5. okt. 1537. l., ki se je je udeležil sam vicedom (fol. 123—129):

»Ker je Janez Wasserman brez vsakega vzroka obdolžil častitljivi svet sumljivega obnašanja napram njemu, so (mestni svetniki) sporočili gospodu vicedomu žigi,²⁷ da so pripravljene trpeti, da jih več pride gledat in poslušat, kaj se razpravlja z Wassermanom. Nato je g. vicedom določil dva iz Kranja, dva iz Kamnika in dva z Vrhnike, ki so danes prišli in so zabeleženi, kot sledi: Predvsem je prišel gospod vicedom sam, ki je s seboj naprosil Janeza Peygershamerja, rim. kr. Vel. nakladničarja (»ein nemer der auff'sleg«) na Kranjskem in vojnega računovodjo (»Zallmayster des kriegsvolchs«), iz Kranja sodnika Janeza Kreytzerja in Henrika Strobelspergerja, iz Kamnika An-

²⁷ Sigmund von der Dürr (Valvasor IX, s. 81).

dreja Petschacherja in Krištofa Sana, z *Vrhniške* deželskega sodnika Jurija Galliza in Adama Sršena (Serschann).

Preden se je razprava pričela, je izjavil župan: »Da je prišel gospod vicedom z drugimi gospodi in sosedi, prav radi dopuščamo, vendar (s pridržkom), da to ostane brez posega v svoboščine in privilegije slavnega mesta in brez škode zanje za v bodoče in tudi za sedaj.«

Wassermanovi grehi.

V imenu Janeza Tischlerja in Erazma Nagliča je izvajal njun odvetnik (procurator) Lovrenc Sengsen-schmid:

1. Wasserman je naprosil Nagliča, naj skrije neke spise pok. V. Polža, tičoče se njegovega spora s sl. mestom, in o tem nikomur ne pravi. Naglič pa je to namero izdal Tischlerju, ki se pritoži proti temu, da bi ostala dva jeroba kaj delala brez njega. Kam so ti spisi izginili, Tischler ne ve.

2. Ko so šli varuhi v zadnjo sobano, da bi pregledali oblačila, je rekel W., da se morajo (prej) postelje postlati. V tem je prišla W.-ova žena, vzela nekaj iz postelje in s tistim odšla. O tem je bil obveščen župan Hans Weylhamer,²⁸ ki naj bi se prepričal, ali so spisi tu, da bi se le-ti tudi inventirali. Ko je župan prišel k njim, je vprašal Wassermana, kaj je vzela iz postelje. Ta pa je tajila, češ da ni ničesar odnesla. Potem je župan prigovarjal njeni hišni (»Irer diernen ainer Natterin«), naj pove, kaj sta odnesli z gospo iz izbe.²⁹ Ta pa je odgovorila, da je odnesla njena gospa nekaj v belem svežnju pod predpasnikom (»in Einem weyssen pindtelin vnder dem furthuch«), ne va pa, kaj je to bilo. Nato je Wassermana priznala, da je nesla ven gospodovo »ain alte Pfaydten«.

3. Wasserman se je predrznil, da je *prodal zagrebškemu škofu štiri tovore* (Sam) *solitra* in mu dal pisati pismo, kjer je podpisal z imenom in priimkom tudi oba ostala jeroba, pa jima o vsem ni ničesar povedal. Soliter je prodal po 15 dukatov, v račun(sko knjigo) pa je vpisal samo 13 dukatov. Predlagajo v dokaz to zanimivo korespondenco:

Prvo pismo iz Ljubljane z dne 6. marca 1537. l. se začinja: »Jaz Janez Wasserman, meščan v Beljaku, jaz Janez Tischler in Erazem Naglič, oba meščana v Ljubljani, priznavamo, da smo danes prodali plemenitemu in častitemu gospodu *Jeronimu, kaplanu zagrebškega škofa*, štiri tovore solitra, ki tehtajo po ljubljanski mestni tehtnici z lesom vred, kot sledi partikularno, po 141, 152, 153, 145, 146, 149, 147, 154 funtov,³⁰ skupaj 1187 funtov, od tega odbito, kakor je to običajno, za vsak sodček (»lagl«) po 16 funtov; odbitek za les znaša torej skupaj 128 funtov. Odšteto od gornje vsote ostane čistega 1059 funtov. Od tega smo prodali v Ljubljani cent³¹ po 14 dukatov.

²⁸ Župan l. 1536./37. Po vsem tem je verjetno, da je V. Polž umrl v drugi polovici l. 1536.

²⁹ Čudno je, da se ves čas govori o »das hintere Gewelb« in »Gewelb«, kar pomenja obok ali prodajalno. Vendar gre tu za neko spalnico. Morda je ta bila zadaj v »oboku«.

³⁰ Vsak tovor je imel po 2 soda, kolikor je konj nesel, namreč po en sod z vsake strani.

³¹ Cent je imel pač 100 funtov.

Soliter mu bomo izročili v *Samoboru*, ne odgovarjamo pa za nezgode, nasilje, ogenj ali vodne valove (»wasserwellen«),³² vendar se priporočamo v varstvo in zaščito Našemu Gospodu in Izveličarju. Ta soliter stane v zlatih dukatih 148 in 20 krajcarjev. Od tega denarja je omenjeni gospod Jeronim plačal v gotovini 42 dukatov na račun — dukat računan po 80 krajcarjev, ostanek 106 dukatov in 20 kr. naj izroči meni, Janezu Wassermanu ali pa mojemu služabniku s tem, da Prečastitemu vestno dostavim od jutri v osmih dneh, to je do 14. marca, omenjene tovore solitra v Samobor in jih izročim omenjenemu gospodu Jeronimu proti (plačilu) ostanka 106 dukatov in 20 kr. Če bi Prečastiti moral čakati name ali jaz nanj, morava drug drugemu plačati njegove stroške. V dokazilo sem jaz, Janez Wasserman, opremil to priznalnico ali kupni list s svojim lastnim pečatom ter podpisal z lastno roko. Storjeno v Ljubljani 6. dan marca v 1537. letu.

Moj, Janeza Wassermana, meščana v Beljaku, lastni podpis in pečat.«

Drugo pismo zagrebškemu škofu je datirano iz Ljubljane 10. aprila 1537. Podpisani so »jerobi po rajn. V. Polžu«: Janez Wasserman, Janez Tischler in Erazem Naglič. V tem pismu ponuja W. še 3 tovore solitra, ki ga je prejel te dni, po 16 dukatov. Če ga škof namerava kupiti, kot je izrazil željo njegov kaplan, ko je v Ljubljani nedavno kupil prvo pošiljatev, in kot so škofovi služabniki pri prejemu te pošiljatve v Samoboru to prošnjo z vsem poudarkom ponovili, naj pošlje ponj v Ljubljano z denarjem. Polževi jerobi hočejo čakati 14 dni po odhodu pisma. Potem pa smejo soliter prodati drugam.

V Wassermanovi računski knjigi je bilo zapisano, da je bil prvi soliter prodan po 13 dukatov. Sojeroba sta zato obdolžila Wassermana »goljufije«, ki jo je prizadel svojemu varovancu in svaku, in da ju je brez vednosti del v kupno pismo in z njima kril svojo prevaro. Proti temu ravnanju se na vso moč pritožita, ker sta prepobožna in tudi ne bi hotela doživeti ure, ko bi s svojim varovancem ravnala tako nezvesto in goljufivo.«

Nato se prečita uradna izjava mestnega sodnika Mihaela Tischlerja, da sta mu 27. avg. 1537. predložila oba jeroba Wassermanova pisma zagrebškemu škofu (ki se še enkrat navajajo v celoti) in izjavila, da sta postala jeroba na ukaz mestnega sveta ter po želji rajn. V. Polža in *njegove žene Apolonije*, enako kakor J. Wasserman, meščan iz Beljaka, v mnenju, da bodo ravnali zvesto po prisegi in delali točne račune. Ker pa ju je W. v svojem pismu zagrebškemu škofu sam podpisal, se zavarujeta proti morebitnim drugim Wassermanovim ponaredbam in priznavata kot veljaven samo svoj lastnoročni podpis s pečatom.

4. *Četrta obtožba*. Ključ, ki odpira sobo, kjer je shranjena večina draguljev, Polževih spisov in dolžnih pisem, sta imela Tischler in Naglič vedno zapečaten. Naenkrat pa se je našel v izbi ključ, ki odpira isto sobo od znotraj. Kdo ga uporablja, jima ni znano. S to prijavo se zavarujeta proti primeru, da bi kaj zmanjkalo.

³² Vozili so torej po Savi.

(Konec prih.)

POTOVANJA SKOZI LJUBLJANO

MED LETI 1580. DO 1618. IN PODPORE NA LJUBLJANSKEM MAGISTRATU

(Nadaljevanje.)

F R A N C S O J E R

Zelo močno skupino potnikov skozi Ljubljano so tvorili *romarji*. Romanje k raznim znamenitim božjim potom je bilo že od nekdanj zelo razširjeno. Zelo močno so zastopani romarji v Rim, Loreto, Campostello in Köln.

Prvo skupino med romarji tvorijo *romarji-laiki*.

16. sept. 1605. l. je potoval skozi Ljubljano romar, čigar prošnja pravi, da je »Paullen Stainhauers armen Ellenden, vnd an leyb gebrëghafftigen Christenmenschen, durch Gott, vnderthänig, gehorsambes anbringen vnd bitten«. Ta tekst je na zunanji strani prošnje. Pod glavnim tekstom prošnje same je pa navedel, da je »gebürttig von Waßldorf, bey Hollenburg,²⁷ in Khärndten gelegen.« Bil je romar in je potoval iz Koroške na božjo pot v Rim. Ustavil se je v Ljubljani ter vložil na mestni magistrat prošnjo, v kateri ne navaja nobenih posebnih argumentov za podporo. Omenja, da je tudi že po mestnem pisarju vložil prošnjo. Župan mu je nakazal podporo 30 kr.²⁸

Štiri dni kasneje zopet beremo v knjigi o izdatkih »Den 20. tag Septembris Zwayen armen Pilgramen²⁹ inhalt rhatschlag geben kr 40«. Prosilca sta bila »Max Grapusich (Grapužič) vnd Sebastian Barbelli bayde arme allterlëbte Pylgramb«. Od kod sta, nič ne povesta. V prošnji je navedeno, da sta namenjena »Zu lob vnd Ehre Gottes, gegen Romb vnd Sanct Jacob, auch andere Heÿlligen Orthen zubesuechen«. Prošnji je bilo priloženo dovoljenje deželnega kneza. Na koncu zagotavljata mestne očete, da se jih bosta spominjala v svojih vsakdanjih molitvah.³⁰

Pod rubriko »Außgaben den Armen Leüten« je zabeležen 16. jan. 1606. izdatek 40 kr. »ainem armen Pilger Jacoben Khettnen«. Ta pravi v svoji prošnji, da je doma iz Gradca. Sam pripoveduje takole: »Nach dem Ich Laider vor etlich Jaren . für Erlä³¹ in ober Vnngern . durch den Erbfeindt Christliches nammens den Türckhen gefangen worden, vnd nach vil außgestandner Martter endtlich hoch geschätzt, Welche hohe schätzung Ich nun (Gott lob.) völlig erlegt, darauf Ich mich dann Versprochen auf Rom ein walfart Zuthuen, wie E : E : F : W : auß beigelegeter Khundtschafft merrers : gl : Zuerstehen haben, die Ich auch also nach Gottes willen Verricht . Weillen Ich dann fürhabens bin, mich widerumb anheimbs gegen meinem Vatterlandt in Pilgersnamen Zubeggeben. Mich aber dermassen abgezört, das Ich ausserhalb guetter fromer . Eüffriger . Catholischen Christen hilff nicht gelangen möcht«. Sledi še priporočanje. Jakob Kettner je bil torej pri kraju Erla na gornjem Ogrskem od Turkov ujet in nato za drago odkupnino odkupljen. V zahvalo za rešitev je romal v Rim. Na povratku mu je zmanjkalo sredstev, zato se je oglasil v Ljubljani in prosil za podporo.³²

V knjigi o mestnih izdatkih za l. 1607., fol. 32., No. 17., se bere: »Item einem Armen Supplicanten . . . 1 gld.« Iz ohranjene pobotnice je razvidno, da je bil

prejemnik tega daru neki »Walthasar Schnendnerus in Steÿer gepürtig«. Ta je namreč potoval k lavretanski materi božji in v Rim (»nach Lauretanam vnd Rom«). Za to potovanje je imel »offenen Patent — Erzherzogen Ferdinandi Zu Össter Reich vnsers genedigsten Herren vnd Landtsfürsten«. Med potovanjem se mu je zgodila nesreča, da je bil oropan. Sam takole pripoveduje: »Vnnd Ich des meinigen, was Ich bey mir gehabt, ganz vnd gar beraubt worden, daher Ich armer Mann Zu öfftern mallen des lieben Brots vermanglen muess, vnd der Zeit mit kainem Zerpfening versehen bin.« Poleg tega se ga je lotila še bolezen.

L. 1608. 11. jan., sta romala skozi Ljubljano 2 romarja. Podpisala sta se »Humillimi Seruitores DEVM exorandum semper paratissimi Stanislaus Zagorsky—Georgius Marci infirmus—Peregrini«. Obiskati sta hotela »partim deuotionis partim studiorum gratia sacra principum Apostolorum urbis limina nec non ad sepulchrum Diui Iacobi inuisere«. Pravita, da bo dar poplačal »fons omnium bonorum et largitor DEVS«. Po rodu sta bila bržkone Poljaka.³³

21. marca 1608. l. je zabeležil mestni blagajnik izdatek 1 gld. »einem armen Pillgramb«. Iz pobotnice je razvidno, da je bil ta romar »Johannes Khösting(er)«. Od kje je prišel, ni razvidno iz prošnje. Sam o sebi pravi, da je »Eüffer Perogrinus«. Namenjen pa je obiskati »di Begrebuns der heilligen Apostl Pettri . vnd Paull Zu Rom«. Nadalje pravi, da hoče obiskati tudi »andere heillige Ordtnen In Aller Andacht . vnd Emsigen gebett«. Mestni svet prosi, naj podpre njegovo romanje »auß Cristlicher Lieb . . . mit Einem Viadicum«. ³⁴

Zadnjega aprila 1610. l. je bila zopet podeljena podpora 2 gld. »einem Armen Pilgram«. Ta romar se je podpisal »Wilhelm Pobrardt auß Schelten«. Pravi, da se je v neki pravkar minili vojski zaobljubil, da bo romal v Italijo, v Rim. To je tudi storil. Ko se je vračal s svojega romanja, se mu je prigodila nesreča »an diser Lanndsgränzen« (sc. Kranjske). Na ledu je namreč padel in si zlomil roko. Nato je bil prisiljen ostati v Ljubljani 14 dni »in der Cur gelegen«. Blagajna se mu je popolnoma posušila, zato prosi podporo.³⁵

7. jun. 1610. l. sta se oglasila na ljubljanskem magistratu romarja Adamus Geirig in Christoff Cristalnig. Obiskala sta že »die heilige Statt Cölln am Rain, darin die heiligen dreÿ Khönig Ruen, Vnd die heilige Statt Rom darin St. Petter Vnnd Paul Ruen auch den Tempel der Gottes gebererin Maria Zu Loreta«. Sedaj se vračata v svojo domovino. Nič ne povesta kam.³⁶

23. avg. istega leta so potovali skozi Ljubljano 4 romarji - dijaki. Podpisali so se »Generosor. atque Amplis:^{mor.} Consulum ac Senatorum Subiectissimi et deuotissimi studiosi et Musici. Colomannus Schubernickh / Fridericus Uberus / Joannes Pämer / Casparus Wismaÿ. Od kod romajo, ne povedo v prošnji.

Imajo pa namen iti »ad limina sanctor. Petri et Pauli aliaque quam plurima loca sancta«. Pravijo, da se zatekajo k ljubljanskim mestnim svetovalcem za pomoč kakor »in propitiae fortunae sinum«. ³⁷

24. sept. istega leta sta se zopet oglasila dva romarja, najbrž Poljaka. V prošnji pravita »... habemus iter ad sepulchrum Diui s. Jacobi ad Compostella«. Podpisala sta se »Humillimi seruitores Paulus Ziranski / Hadamus Harwañ«. Od kod sta potovala, nista navedla. ³⁸

3. jan. 1611. l. so šli skozi Ljubljano 3 romarji. Bila sta to Vitus Zeller / Caspar Röhl / Bauari — torej z Bavarskega — tretji je pa bil Christophorus Schreyer / Boemus — Čeh po rodu. — V prošnji pravijo: »Demnach wir arme Pilgram Gott dem Allmechtigen vnd seiner Hochgelobten Him̄els Königin Mariae ain Kirch : vnd walfahrth nach Rom Vnd Laureta (Laut vnser habendten Testimonien .) Verlobt Vnd Versprochen haben«. Imeli so torej dovoljenje, da smejo romati. ³⁹

9. maja 1611. l. sta se oglasila Colomannus Schubernickh in Joannes Riner ... studiosi ac Musici. Starši so jima zgodaj pomrli. Zato sta morala zapustiti »natale solum«. Kje je bil njun rojstni kraj, ne povesta. Namenjena sta »ad limina SS. Apostolor. Petri et Pauli ... aliaque Sacra loca«. Dobila sta podporo 1 gld. ⁴⁰

28. junija 1612. l. so se oglasili trije Dunajčani. Podpisali so se »Humillimi peregrini / Bernardus Krone / Joann: Philippus Weber / Johann Jacob Reusch / Viennenses«. Namenjeni so bili v Rim, in sicer »Propter peccatorum obsequium, et ex innumerabilibus periculis, angustijs, atque morbis, liberationem Deo omnipotenti, beatissimaeque mariae uirgini uotum fecimus nos pia animi deuotione Romam aliaque loca sancta iusitatuos, ut ex literis testimonialibus plenius uideret. ⁴¹

6. avg. istega leta je dobil neki češki romar 40 kr. Bil je to »Wolfgangus Hillarius Pragensis Boemus«. Vračal se je proti domu s svoje romarske poti v Rim in Loreto. Sam pravi: »Die weil ich Gott lob mein Raiß Auf Rom vnnnd Loretam verricht. ⁴²

Istega dne je dobil še neki drug romar 40 kr. Bil je to »Thadeus Galgor aús Hýbernya. ⁴³ Šel je »auf Rom, Loreta, vnnndt Andere heilige Örter in Italia«. Važno je, da je imel s seboj tudi potrdilo glede vere (»Testimonium der Religion«), kar dokazuje, v kako versko razgibanih časih je potoval. ⁴⁴

3. dec. 1612. leta sta prišla 2 romarja »Inoc(enc) Weiz« in »Joseph Volln«. Imela sta s seboj tudi potrdilo avstrijskega nadvojvode Ferdinanda in drugih imenitnikov. Za seboj sta imela že »Khirschfahrt nach Rom vnd Loreta«. Ko sta dospela na svojem povratku do laške meje, ju je napadla v Gorici mrzlica (»an der Wälschen Gräniz Zu Görz in ain hizigs Fieber gefallen«). Bila sta priklenjena tam 3 mesece na bolniško posteljo. ⁴⁵

10. jan. 1614. l. je dobil podporo neki »Peter Vadez . auß Schlesien«. Obiskal je že več svetih krajev in ima še dolgo pot pred seboj. ⁴⁶

30. maja 1614. l. je dobil romar Mihäel Präzini podpore 30 kr. Šel je na romanje, da bi dosegel »Verzeihung aller begangner Sünde«. Bil je v Loretu in Assisiju. ⁴⁷

20. jun. istega leta je romal skozi Ljubljano »Georgius Charnuskij / peregrinus polonus«. Pravi, da bi rad obiskal »Beati Jacobi limina Compostella« in tudi še »Romam Beator. Apo: limina Petri et Pauli, aliorū sanctorum«. Prosi potnine in pravi, da bo vse povrnjeno »centuplum, tum in hac vita, tum in altera caelesti patria«. ⁴⁸

V septembru l. 1614. se je oglasila večja skupina romarjev. Prošnje niso nič vložili, ampak je župan sam napisal blagajniku kratek nalog za izplačilo.

Zadnjega aprila 1615. l. je prišel romar, ki se je podpisal »pauper peregrinus semperque obedientissimus famulus Laurentius Cretzimerus Allensteinensis / Prutenus«. Romal je v Rim »deuotionis causa«. ⁴⁹

13. febr. 1615. l. je dobil podporo »Pangraz Correth / Peregrinus«. Pripoveduje, da ima že za seboj romanje »auf St. Jacob ins Gallieciam, dieselbige Verglübte peregrination. Ima pa še v načrtih romanje »auf ... Cölln am Rein, Vnnnd Aach(en)«. Prosi, naj mu pomagajo, da bo mogel svoj načrt izvesti. ⁵⁰

23. nov. istega leta je magistrat dal podporo »einem walfarter«. Bil je to »Johann Grisell Von Würtzburg«. Vrača se v svojo domovino z romarske poti v Rim. ⁵¹

27. nov. istega leta se je oglasil »Gabriel Perger von Grätz«. Šel je na božjo pot v Loreto in Rim »auß gelübñus vnd Andacht halber«. Na povratku je bil zadržan, in sicer »durch langwürige Khrankheit vnd andern difficultatibus«. Zato ga sedaj tare pomanjkanje obleke in potnine. V ponižni prošnji se obrača na magistrat, naj mu pomaga »damit ich reuerendo ein Par schuech oder strimpff ankauffen möchte. ⁵²

11. okt. 1618. l. se je oglasil »Wolfgang Pachmair von Salzburg«. Romal je po raznih krajih, med drugim tudi na Hrvaškem. ⁵³

Duhovniki - romarji so se oglasili naslednji:

29. jul. 1605. l. je prosil za podporo »Per Humilis in Chro clericus Nicolaus Dominicus, subditus uester ex opido Umagi«. ⁵⁴ V prošnji pripoveduje, da potuje »sub umbra alarum Domini ... ad mariam lauretanam«. Dobil je 1 gld. ⁵⁵

23. sept. 1611. l. je bila dana podpora 1 gld. »einem Priester«. Iz latinsko pisane prošnje je razvidno, da sta se oglasila 2 Poljaka, eden duhovnik, drugi vojak. Podpisana sta »Bartholomeus Stuzewski sacerdos« in »Simon Malinowski miles / Poloni«. Šla sta na romarsko pot v Rim (»venientes Romam ad limina Beatorum Apostolorum Petri et Pauli«). ⁵⁶

30. avg. 1613. l. je romal skozi Ljubljano »Servus promptissimus Petrus Radicius Artium et philosophiae studiosus«. V knjigi o izdatkih je pa naveden izdatek »ainem Geistlichen«. Romal je v Rim, ni pa navedeno, od kod. ⁵⁷

V Außgab Buech 1609. beremo na fol. 29, No. 33, naslednje: »Item einem Armen Priester Vermüg Rathschlag No. 33 geben 1 gld.« Pobotnica je kratka in zanimiva. Zunaj se glasi: »Humillimus libellus / Honorabiles viri senatores, humiliter petimus responsū statim volumus discedere, X«. Znotraj piše: »Honorabiles viri senatores Dñi Dñi fautoresque ofiū Pauperū praestantissimi / Nos pauperes Religiosi ordinis fr̄m Carmelitarū, Beatae Mariae Virginis, Romā pegim̄, humiliter petimus, In nomine Jesu Elemosinā sacrā, Nos in precibus suis indignis Comendamus Deo omnipotenti, Deus opti: Maxi : omniū bonorū Cumulantissimus retributor ... X / Humillimi Exora-

tores / P̄ Vincentius actu presbiter / Cū fr̄ Bertholdo Accolitho / ordinis fr̄m Carmelitarū Beatae Mariae Virginis de / monte Carmeli × / Et iterū humiliter petimus, literas sanitatis a Ciuitate«.

Oglasila sta se torej meniha iz reda karmelitov, ki ga je ustanovil vojak, križar Bertold iz Kalabrije na gori Karmel v Palestini. Menihi so se imenovali bratje Marije Device Karmelske. Ker so tedaj razsajale po naših krajih razne kužne bolezni, sta imela s seboj »literas sanitatis«, da sta se lahko izkazala, da sta zdrava.

Skozi Ljubljano so torej vodila razna romarska pota, ki so v glavnem peljala k znamenitim romarskim krajem v Italiji. Največ so romali skozi naše kraje v Rim. Pa tudi precej je bilo romarjev v Loreto, kjer je bila znana Marijina božja pot. V Loreto pa niso romali samo iz verskih ozirrov, ampak so jih vodili tja tudi gospodarski interesi. »Blizu sloveče božje poti Loreto je bilo nekdanj cvetoče trgovsko mesto Sinigalija, čigar letni semnji za lan in konopljo so bili posebno znameniti. Tjakaj so hodili tudi kranjski kmetje kupovat surovine za izdelovanje platna in razpečavat svoje pridelke. Kako zelo so bili ti sejmi znani med našim ljudstvom, priča še sedaj slovenski pregovor: „Živo je, kakor na sejmu v Sinigaliji“.⁵⁸

Važen romarski kraj, kamor je romalo mnogo ljudi skozi naše dežele, je tudi Santiago de Campostela⁵⁹ v španski Galiciji. Sem je bilo baje preneseno truplo sv. Jakoba starejšega, ki ga je dal judovski kralj Herod usmrtiti. Nad apostolovim truplom so zgradili veličastno cerkev s petimi ladjami in tremi zvoniki. Campostela je bila nekdanj za Jeruzalemom in Rimom tretja največja božja pot, ko so po suhem in po morju romali tja. Tudi mnogo Slovencev je romalo v slavno Campostelo.

Važna je bila tudi romarska pot v »Nemški Rim« Köln ob Renu ali kakor so ta kraj naši predniki imenovali »Kelmorajn«. Romanje v Köln k svetim Trem kraljem se je začelo l. 1348. in 1349., ko je razsajala po Evropi strašna kuga. Vršilo se je do l. 1775., ko ga je dunajska vlada prepovedala, ker se »denar razsipava izven dežele«. Romanje se je vršilo vsakih sedem let. Mesta po Nemškem so naše romarje gostoljubno sprejemala in preskrbovala nekaj časa z vsem potrebnim. Hodili so na pot spomladi in si z miloščino gladili pot. Slovesen vhod v Köln so imeli navadno 18. majnika. V prvih časih tega romanja je prišlo tudi 400—500 romarjev hkrati, kasneje pa manj, le 150 do 200. Obiskovali so obenem tudi druga božja pota na Nemškem kakor Speyer (Spira) ob Renu in Aachen (Cahe).⁶⁰

O kakem takem skupnem romanju v ljubljanskem mestnem arhivu nisem našel, kar je pač razumljivo, ker tukaj še ni moglo biti toliko ljudi skupaj in na začetku romanja so lahko shajali še s svojim denarjem.

Četrta skupina bi bili *duhovniki in menihi*, ki niso potovali z romarskimi nameni.

V knjigi o izdatkih za l. 1595., fol. 38, beremo: »Den 18 dito (sept.) Ainem grichischen (pravoslaven?) Pristern laut Ratschlag geben 1 gld.« Pobotnica ni ohranjena.

20. febr. naslednjega leta je dal magistrat podporo »Zwaien Geistlichen Perschonen auß Sibenbürgen.«⁶¹ Tudi v tem primeru ni ohranjena pobotnica, ki bi nam

kaj natančnejšega povedala o potovanju teh dveh duhovnikov s Sedmograškega.

8. dec. 1602. so poklonili »einem Polnischen Jesuiter«, ki je potoval v Rim, »einen Zer Phening«. Dario je izplačal blagajnik »Innhalt des h. Burgermeister amts Verwalter⁶² rhatschlag«. Ohranjeno je samo nakazilo upravnika mesta mestnemu blagajniku za izplačilo.⁶³

20. jul. 1609. l. se je oglasil na ljubljanskem magistratu »Rñdus . . . ac Venerabilis in C̄hro Pater Venceslaus Claudes, artium Philosophiaeque Magister, sacrosanctae Theologiae Baccalaureus«. Pravi, da želi obiskati »Almam Academiam Parysiensem studiorum grā«. ⁶⁴

26. jun. 1617. l. je ljubljansko mesto podarilo 2 gld. »Zwaien abgesandten ordens brüedern des St. Georg Spitals Im Laufenthal⁶⁵ so den khrankhaußwartten«. Prošnja ni ohranjena.⁶⁶

Posebno skupino tvori potujoč *učiteljski stan*. V knjigi o izdatkih za leto 1596., fol. 28, No. 49, beremo: »Den 12. dito (sept.) ainem frembden Schuelmaister auf seine Supplicirn laut Ratschlag Zu hilf seiner Zerung geben K 13^{1/3}«. Iz prošnje, ki je ohranjena, je razvidno, da je bil to »Adam Ebner auß der Herrschafttlichen osterwiz in Khärndten«. Bil je najprej nekaj let »ein Armer Teütscher schuelmaister«, pozneje pa je pustil svojo službo in bil pisar na Koroškem. Toda tudi s tem poslom se ni mogel zadovoljiti, zato se je napotil z ženo in otrokom po svetu iskat si boljšega zaslužka. Na poti je prišel tudi v Ljubljano, kjer je prosil na mestnem magistratu za podporo. Magistrat mu je dal razmeroma nizko podporo 13^{1/3} kr.

Adam Ebner ni hotel oditi iz Ljubljane. Večkrat je potem še moledoval na magistratu. Do leta 1618. moremo še petkrat brati njegove prošnje. Podpisal se je pa vedno, da je s Koroškega.

Posebna zanimivost je prošnja, ki je bila sestavljena 10. dec. 1599. v Olomucu. Tu prosi »Wolffganus Grecelius Teutscher Schreiber daselbst« (v Olomucu), naj mu ljubljanski magistrat podeli podporo. Svojo prošnjo motivira s tem, ker nima rok »Auß Vrsach grosses Mångels meiner Gliedmaß beyder Händ«. Prošnja je *tiskana*, kar je še precejšnja redkost za tedanje čase. Le podpis in zunanja naslovna stran, kjer se obrača prosilec na ljubljanskega mestnega župana, sodnika in svet, je pisana. To nam dokazuje, da je dal prosilec svojo prošnjo v več izvodih natisniti in da je le naslovno stran dal po posebnem pisarju spisati z naslovom mesta, kamor je prošnjo poslal. Prošnja je bila rešena 7. febr. 1600. l. Naslednjega dne je mestni blagajnik izplačal »auf bewilligung aines E. Mag. ainem Potten wegen offerirung ainer Lutrischen Shr.« 1 gld. 20 kr. Torej prosilec ni bil sam osebno navzoč, ampak je imel posebne sle, ki so raznašali njegove prošnje.⁶⁷

18. avg. 1611. sta zopet prišla 2 popotnika v Ljubljano. Sama pravita v nemško pisani prošnji, ki sta jo vložila na magistrat, »wir Zwen Arme peregrinanten (Johannes Anich, artium et Philosophiae Magister, et Iuris utriusque Candidatus : et Jacob Abraham seiner Kunst ein schreiber)«. Nič ne povesta, od kod gresta, ampak samo pravita, da sta naredila že dolgo pot (»welcher massen wir schon ain lange reiß ver-

bracht haben«) in da imata še tudi dolgo pot pred sabo. Ker pa sta »mit gelt vnd Zehrung ganz vnd gar außkommen«, zato prosita podpore.⁶⁸

9. sept. istega leta so zopet podarili 30 kr. »einem Schuelmaister«. Iz prošnje je razvidno, da je bil to »Hannß Weidner von Stainparch«, ki leži v »Wirtzburgu«. Pripoveduje, da je brez posla, hodi okoli, je povrhu še bolan in prosi za potnino (»viaticum«).⁶⁹

9. dec. 1613. l. je dobil 25 gld. neki Blaž Thurnfelder »Schuel, Vnd Rechenmaister, auch burger Zu Steyer : wegen des durch Ime Einem Er : Mag : praesentirten Calendarij perpetui«. Magistratu je torej poklonil koledarje. Vložiti mu ni bilo treba nič posebne prošnje, ampak je kar župan poslal nakazilo blagajniku. Prejemnik je nato prejem denarja na posebnem listu potrdil.⁷⁰

11. jun. 1614. l. je prišel neki učitelj s Koroškega, ki je dobil 2 gld. (razmeroma mnogo). Njegova zgodba je razložena v prošnji in je naslednja. Pripoveduje, da je bil »die Mehrer Zeit ein geringer Lehrer vnd schuelmaister«. Sedaj pa je prišla nadenj starost in lice mu je razorano tako, da ne more več vršiti svoje učiteljske službe. Kake druge primerne službe pa tudi ne more dobiti, ker je že 79 let star. Nastanil se je v Wiendorfu⁷¹ (»in dorff wiendorf genant«). Tam je imel »Wohnung, vnd Hörberg«. Toda to mu je vse popolnoma pogorelo (»ganz vnd gar abprunnen«). Bil je pahnjen v največjo revščino. Da je vse to res, pravi, da pričajo priložena pisma. Podpisal se je »Adam Khabaß bürttig bej Eberstain⁷² in Kharndten«. ⁷³ Isti prosilec se je oglasil še enkrat in sicer zadnjega aprila leta 1615.

Naslednjo skupino tvorijo zbiralci za cerkve (Kirchensambler).

3. aprila 1615. leta je bilo dano 40 kr. »Einem Khirchen Sambler«. Pobotnice ni, ampak samo županovo nakazilo mestnemu blagajniku Adamu Eppichu, ki naj izplača podporo »diesem Sambler Gregorn Dienstman«; kot svrha darila pa je »Allmosen Zu St Michaels Kirchen Zu Präsparg«. ^{74 75}

13. jul. 1615. l. je bila dana podpora 2 gld. »herrn Veiten Goloschighk armen Priester«. Vsa storija je zelo zanimiva. Ta duhovnik — sam se je podpisal »fr. Vitus Golossih prior B. Mariae Virginis supra chori(us) (?) — je bil »Vor Zwey Jarren Vnwierdiger Caplan bey S. Nicola alda Zu Laybach«. Pozneje pa je zapustil kaplansko službo v Ljubljani in vstopil v red »Paulý Primi Eremite«, ki je imel svoj samostan v Istri (»Ein Closter in Istria an der Venedischen Granizen, nahent bey Mitterburg⁷⁶ gelegen«). Samostan je bil združen s cerkvijo. Oboje pa je bilo zaradi vojske (»durch Khriegslauff«)⁷⁷ uničeno in porušeno. Toda menihi so samostan in cerkev ponovno postavili, seveda s pomočjo milodarov. Tudi on je žrtvoval za cerkev in samostan vse, kar si je prej med svetom prihranil (»in der Welt Ersparten Vncosten«). Pozneje se je pokazalo, da manjka predvsem dragocene posode, ki se potrebuje pri opravljanju službe božje. Poslali so njega prosit (»beuelich meines gl : herrn patris generalis Vnd dan des ganzen Erwierdigen Capitels des H : Ordens Paulý Primi Eremite«). Prišel je pri svojem pobiranju milodarov tudi v Ljubljano. Oglasil se je na mestnem magistratu in tu vložil svojo prošnjo, v kateri omenja tudi svoje nekdanje službovanje v tem mestu, kjer je moral »auf beuelich Ihr .

fürs : gl : herrn herrn byschouen Zu Laybach, in dem Burgerlichen Spital alhie . . . nit allein Meß vnd Predig, sondern auch Zu gewendlichen Zeiten die Vescher Verricht«. Vendar pa za vse to ni dobil nobene plače (»biß auf diese Stundt Vom herrn Spitalmaister meines gethreuen Verrichten diensts nicht befridigt khan werden«). Zato prosi magistrat, naj ukaže oskrbniku meščanskega špitala, da mu izplača dolžni znesek in ne samo to, prosi tudi, naj mu podele še kako miloščino za njegov samostan. Mestni očetje so se izkazali velikodušne. Ukazali so tedanjemu oskrbniku meščanskega špitala, Janezu Krstniku Verbez-u, naj poravna račune s tem duhovnikom, da bo zadovoljen.⁷⁸

Decembra 1616. leta je dal blagajnik Eppich 1 gld. »Ainem Khirchensambler Namens Simon Khoderman Zu erbauung des Spitals an der Raab«. ⁷⁹ V tem primeru je blagajnik dal podporo sam na svojo roko, ne da bi dobil od župana kako pismeno nakazilo. To se je zgodilo zelo redkokdaj. Tedanji blagajnik Eppich je bil pač ugleden Ljubljčan, član notranjega sveta — kar je moral biti vsak višji blagajnik — in pozneje celo trikrat izvoljen za župana.

21. jul. 1617. l. so podarili mestni očetje 1 gld. »dem Mathesen Terpin welicher dem St. Barbara Spittal Zu Judenburg Samblen thuet«. Ohranjeno je samo županovo nakazilo.⁸⁰

12. okt. istega leta so podarili »Einem Pater Augustiner Ordens : Zu wider Renouirung Ires Closters In Khärndten« 1 gld.⁸¹

9. marca 1618. leta se je oglasil na ljubljanskem magistratu neki gvardian v imenu »der ganzen Gefraternitet minoris ordinis S. Francisci strictioris obseruantiae Zu Clagenfurth«. Pravi, da so že l. 1616. začeli graditi v Celovcu frančiškanski samostan. Zaradi pomanjkanja denarnih sredstev ga niso mogli dovršiti. Pripoveduje, da lahko spoznamo »so woll aus den alten Testament, als neuen historýs genugsamb«, kako so včasih ljudje skrbeli za lepoto božjih hiš. Naj se spomnimo »Vndter andern allein an den khöniglichen Propheta Salomon, als Fundator Vnnd Erbauer des Hauß Gottes Zu Hierusalem« ali pa naj se spomnimo samo »an den in Gott Selligsten heiligsten Khaiser Henrico,⁸² wellicher mit seiner auch in Gott selligsten kheischen Vnnd Jungfreulichen Ehegemahlh Khaiserin Khunigundt in Römischen Reich Vill Bistumb Closster, Gottsheüser Vnnd Spittal, gestüfft, erhebt Vnnd mit Freyheiten, gülden . . . reichlich begabt«. Zato se naj tudi Ljubljana spomni frančiškanskega samostana v Celovcu in naj da podporo, kar bo Bog povrnil »auf fürbith des S. Francisci Vnnd des ganzen himlischen Heers«. Vsi frančiškani pa se bodo spominjali Ljubljane »in Vnsern täglichen Vnnd nächtlischen oficýs«. Dobili so za tedanje razmere precej veliko vsoto 20 gld.⁸³

20. avg. 1618. l. je podaril ljubljanski mestni svet 1 gld. 30 kr. »dem Fr. Hieronimo ordinis s. Augustini Eremitarum«. V svoji prošnji pripoveduje ta menih, da je prišel iz Judenburga. S seboj ima »Patent« in »Prioris Khundschaft«. Menihi njegovega reda grade nov samostan »an stat des Pauffelligen Closters SS^{ae} Trinitatis Zu Judenburg.⁸⁴

Zadnjega avgusta l. 1618. sta se oglasila 2 meniha, »FF : Georgius Faio vnd Antonius Nisselio«. Pravita, da je razvidno »auß beygefüegten vnser glaubwier-

digen Testimoniis, waß maßen Ihre frl. G. herr Bischoff Zu Lauant, vnnß armen brudern, ordinis Beati Iannis cognominati DEI Lusitani in dero Statt S. Andree in Laenthal ein Closter Zu exercirung vnserer Regel (: welche vnter andern Geistlichen Vbungen auch die Khrankhen vnd bresthafften leutt zu curirn innhelt) auf zubauen«. Dobila sta 2 gld.⁸⁵

3. dec. istega leta se je oglasil »Pater Meletius ord. Sti Basilij Magni ac Monasterij Diuae Catharinae Montis Sinaj ablegatus«. Prošnjje ni napisal lastnoročno, ker je pisava enaka nekaterim drugim prošnjam. Prošnjjo je moral torej napisati kak ljubljanski pisar, kar dokazuje tudi slog, ki je zelo sličen slogu drugih prošenj. Pater se je samo podpisal in priporočil. Tudi je podpis napisan z drugačnim črnilom kot ostala prošnja. Pravi, da je iz priloženih potrdil razvidno, koliko so morali menihi pretrpeti pred Turki (»wir arme Vnd betrüebtn Conuentualen, in Christlichen Gottshauß vnd Closter bey : S : Catharina am heiligen Perg Synai ligent, wonhafftig, von dem bluet dürstigen hunden Erz : Vnd Erbfeindt Christliches namens, denn Arabischen Türggen, gemartert Vnd geplagt werden«. Če se hočejo ubraniti pred Turki, jim morajo plačati »Rantion« 10.000 dukatov v zlatu. On pobira okrog prispevke za odkupnino. Sedaj je na poti proti Sinajski gori, kjer je njegova ljubljena domovina. Tam hoče »meine lieben brüeder Vnnd Conuentualen Zuersuechen, Vnnd das Jhenig, Was Ich Von frumen leüthen bekhommen, daselbst Zuüberlifern«. Zato prosi milodarov. Dobil je 3 gld.⁸⁶

²⁷ Hollenburg leži pri Celovcu in se sedaj imenuje Humpriški Grad ali Humpreg. — ²⁸ Außgab Buech 1605., fol. 154, No. 5. — ²⁹ Beseda Pilgram (največkrat pisano »Pilgramb«) pomeni romarja in popotnega reveža (Iv. Vrhovec, Meščanski špital, LSM 1878., str. 52). — ³⁰ Außgab

Buech 1605., fol. 154, No. 7. — ³¹ Erlä = Erlau = Eger je kraj ob istoimenski reki na sev. Ogrskem. — ³² Außgaben 1606., fol. 154, No. 1. — ³³ Außgab 1608., fol. 30, No. 2. — ³⁴ Ibid. fol. 31, No. 24. — ³⁵ Außgab Buech 1610., fol. 29, No. 25. — ³⁶ Ibid. No. 28. — ³⁷ Außgab Buech 1610., fol. 30, No. 45. — ³⁸ Ibid. No. 48. — ³⁹ Außgab Buech 1611., fol. 28, No. 1. — ⁴⁰ Ibid. fol. 30, No. 42. — ⁴¹ Außgab Buech 1612., fol. 26, No. 51. — ⁴² Ibid. fol. 27, No. 58. — ⁴³ Irska. — ⁴⁴ Außgab Buech 1612., fol. 27, No. 59. — ⁴⁵ Außgab Buech 1612., fol. 28, No. 77. — ⁴⁶ Außgab Buech 1614., fol. 23, No. 22. — ⁴⁷ Ibid. fol. 24, No. 42. — ⁴⁸ Außgab Buech 1614., fol. 25, No. 50. — ⁴⁹ Außgab Buech 1615., fol. 24, No. 36. — ⁵⁰ Ibid., fol. 24, No. 25. — ⁵¹ Außgab Buech 1615., fol. 27, No. 69. — ⁵² Ibid., No. 70. — ⁵³ Außgab Buech 1618., fol. 39, No. 84. — ⁵⁴ Umago je mesto v Istri v okraju Poreč. — ⁵⁵ Außgab Buech 1605., fol. 154, No. 4. — ⁵⁶ Außgab Buech 1611., fol. 31, No. 74. — ⁵⁷ Außgab Buech 1613., fol. 26, No. 61. — ⁵⁸ Gruden, Zgodovina slov. naroda, str. 414. — ⁵⁹ Campostela je nastala iz latinskega »Campus stellae«. — ⁶⁰ Karlin, V Kelmorajn, str. 147—149. — ⁶¹ Außgab 1596., fol. 27, No. 13. — ⁶² Če je bil župan zadržan, je opravljal njegove posle Amtsverwalter. — ⁶³ Außgaben 1602., fol. 31, No. 18^{1/2}. — ⁶⁴ Außgab Buech 1609., fol. 29, No. 26. — ⁶⁵ Lavantinska dolina. — ⁶⁶ Außgab Buech 1617., fol. 26, No. 45. — ⁶⁷ Außgaben 1600., fol. 112, No. 1. — ⁶⁸ Außgab Buech 1611., fol. 31, No. 63. — ⁶⁹ Ibid., fol. 31, No. 71. — ⁷⁰ Außgab Buech 1613., fol. 27, No. 79. — ⁷¹ Wiendorf leži na Koroškem v bližini št. Vida. — ⁷² Eberstain leži tudi na Koroškem v okolici št. Vida. — ⁷³ Außgab Buech 1614., fol. 24, No. 45. — ⁷⁴ Mozirje na Štajerskem. — ⁷⁵ Außgab Buech 1615., fol. 24, No. 32. — ⁷⁶ Mitterburg = Pazin v Istri. — ⁷⁷ Mišljene so najbrž uskoške vojske z Benečani (1615.—1617.). — ⁷⁸ Außgab Buech 1615., fol. 27, No. 54. — ⁷⁹ Außgab Buech 1616., fol. 28, No. 74. — ⁸⁰ Außgab Buech 1617., fol. 26, No. 51. — ⁸¹ Ibid., fol. 27, No. 63. — ⁸² Misli na nemškega cesarja Henrika II. Svetega (1002. do 1024.) in njegovo ženo sv. Kunigundo. — ⁸³ Außgab Buech 1618., fol. 36, No. 34. — ⁸⁴ Außgab Buech 1618., fol. 38, No. 71. — ⁸⁵ Ibid., fol. 38, No. 72. — ⁸⁶ Außgab Buech 1618., fol. 39, No. 91.

(Dalje prihodnjič)

KLIMA LJUBLJANE

(Konec.)

M A N O H I N V I T A L I J

Oktober: Okrog 3., 8., 10., 12., 15., 19. ter v dobi med 21.—31. nastopajo padavine najpogosteje. Največja verjetnost snega obstoja okrog 15. in 27.

November: V prvi dekadi je nastopanje padavin zelo nepravilno. V tem intervalu nastopa večja nagnjenost k padavinam okrog 1., 5. in 9., v drugi dekadi pa okrog 12. in 17. V tretji dekadi med 22. in 25., ter okrog 29. Največja verjetnost snega je okrog 1., 5., 12., 26.

December: Najfrekventnejše so padavine okrog 5., med 7. in 9., med 13.—17., ter okrog 29. V ostalih intervalih je nastop padavin jako nepravilen. Tudi navedeni datumi veljajo seveda le kot najbolj verjetni. Vobče je reči, da je potek padavin pozimi mnogo nepravilnejši kot poleti. Največja verjetnost snega obstoja v decembru okrog 6., 9., 13., 29.

V dobi od 1851.—1936. je dobila Ljubljana najzgodnejši sneg l. 1936., in sicer dne 6. oktobra. Najpoznejše pa v isti dobi snežila še 12. maja l. 1895.

Važna opomba: Za dobo 1851.—1936. so datumi značilni za padavine le malo drugačne kot za dobo

1920.—1936. Tako je n. pr. mesto 12. I., ki je značilen za dobo 1920.—1936. imamo za dobo 1851.—1936. 11. I. Verjetnost tudi se razlikuje le za kakih 2 % in nikdar ne presega 5 % (gl. diagram za dobo 1851. do 1936.).

Nevihta in toča.

V Ljubljani razlikujemo kot povsod termične in depresijske nevihte. Prve se javljajo v popoldanskih urah, kadar je barični gradient zelo majhen (oblaki zelo počasi potujejo) in je zračni tlak okrog normale. Te nevihte so v Ljubljani v menjavanju pozicije akcijskih središč,⁴⁰ ker prinaša zelo pogosto majhen barični gradient in razen tega še v tem, da so v maju vse Slovenske Alpe še jako zasnežene, dočim vlada v nižinah visoka temperatura. Ko dvigajoči se zrak pride v kraljestvo snega, se za račun topljenja snežne odeje shladi mnogo več kot prosto ozračje v okolici. Posle-

⁴⁰ Hann - Süring, »Lehrbuch...«. Hann, »Handbuch der Klimatologie«. Smauss, »Das Problem der Wettervorhersage« l. 1937.

dica tega je ojačenje vzpenjanja zraka v prostem ozračju,⁴¹ kar prinaša zgostitev oblakov in nevihto. Kot opoldanske nevihte lahko služijo lepo razviti kumuli na Kamniškem gorovju (in sploh na vseh Slov. Alpah) še zjutraj. Pozneje se pojavljajo kumuli tudi nad Krimskim govorjem. Oba ta sistema oblakov še naprej naraščata in v opoldanskih urah se oblaki spreminjajo v cu-ni, ki se razširjajo tudi do Ljubljane.

njega dela cu-ni peresasti odrastki.⁴³ Opazil sem, da se javijo nekaj ur pred točo tu pa tam majhni ciri, ki imajo sledečo obliko: glava je nepravilno omejena, toda v glavnem ima obliko trikotnika. Od enega kotov take glave izhaja klinasti rep. Ti oblaki se nikdar ne pojavljajo v veliki množini, ampak le posamič. Naslednje Fesslerjeve tabele⁴⁴ kažejo razporedbo toče tekom leta.

Nevihte in toča za dobo 1896.—1911. (Povp. št. dni.)⁴⁵

Meseci:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	L.
Nevihte	—	0,1	0,3	1,3	2,6	4,1	4,6	4,1	2,3	0,5	0,4	0,1	20,4
Toča	—	—	—	0,2	0,3	0,1	0,2	0,3	—	0,1	0,1	—	1,3

Seidl
1851.—1890.

Toča v številu dni.

Meseci:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
	2	1	1	11	10	18	24	12	8	2	2	—

1851.—1890.

Število ur z nevihto. (Prohaska.)⁴⁶

Meseci:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
	79	43	958	3705	18503	37420	47080	38986	12221	2624	825	212

Opomba: Dejansko toča in nevihta sta možna tudi pozimi, o čemer priča januar l. 1936. (večkrat je nastopala nevihta) in februar istega leta (20. II. 1936. je bila nevihta s hudo točo).

Vzrok temu, da se oblaki prej pojavljajo v gorah kot v dolinah, obstoja v tem, ker je vsako gorovje kondenzator oblakov, in sicer vsled dolinskih vetrov, ki se vzpenjajo ob pobočju. Čim višje je gorovje, tem večja je njegova kondenzacijska sposobnost. Če je pri tem gorovje zasneženo, je ta sposobnost tem večja. Depresijske nevihte lahko dobimo ne samo poleti, ampak tudi pozimi. Te se razlikujejo od toplotnih po tem, da niso vezane na dnevni čas. Pozimi nevihte nastopajo le tedaj, če se uveljavi ekvatorialni zračni tok, in sicer takrat, ko ta vdre v relativno mrzlo ozračje. V tem primeru je tak klin ekvatorialnega oz. tropičnega zraka prisiljen, da se hitro dvigne, kar sproži nevihto, ker je ta proces docela sličen onemu, ki nastopa poleti pri opoldanskih nevihtah. V topli polovici leta so depresijske nevihte najbolj pogoste pri docela nasprotni situaciji, ko namreč vdre mrzel zrak, kar povzroča naglo dviganje prejšnjega toplejšega zraka. Tretji tip neviht je oni, ki nastopa v topli polovici leta, in sicer ob času, ko se javljajo »Gewitter-Säcke« (zaliv nizkega tlaka nad S. Jadranom). Vreme pri taki situaciji spominja na toplotne opoldanske nevihte in se razlikuje od teh le v tem, da nastopa ves dan nevihta za nevihto. Vmes pa povečini sije sonce. Nebo je pri tem sivomodre barve, ker je prekrito z rahlo meglo. Ozračje je zelo vlažno. Oblaki plovejo počasi z juga.

Pojav toče opazamo pri depresijskih nevihtah le tedaj, če vdre v višinah jako mrzel zrak.⁴² Pri toplotnih nevihtah nastopa to takrat, kadar je intenziteta te nevihte jako velika. Kot predznak toče se v tem primeru javlja pojav, da se zgornji del cu-ni razširi tako, da spominja na gobo, ali pa izhajajo od zgor-

Vetrovi.⁴⁷

Najbolj pogosti⁴⁸ so vetrovi iz vzh. kvadranta, predvsem od V. J. V. in iz jugozah. kvadranta, posebno od j. z. Od vzhoda prihaja predvsem mrzlo ozračje. Ti vetrovi se uveljavljajo, ko v Evropi piha ali S. Z. ali S. V. ali V. Barična situacija pri tem je taka, da se nad mediteranom nahaja depresija, nad Evropo anticiklon (bodisi nad vzh. Evropo, bodisi nad centralno ali nad zahodno Evropo). Če je barična situacija taka, da se uveljavi v sr. Evropi zračni tok čisto od severa ali vsaj taka smer vetra, ki oklepa za alpskim bokom zelo velik kot (nad 70°), potem Ljubljana dobi severni fen. Ta piha ali s kamniških planin, ali s Karavank (od SSZ) in redkeje z Julijskih Alp (od SZ). Vreme pri tem se hitro zjasni, temperatura se dvigne, ozračje postaja zelo prozorno. Pozimi se pri tem dvigne temperatura normalno do 6° (kot pri južnem vremenu). V tem času je po navadi preplavljena sr. Evropa z atlantskim zrakom, ki je čez zimo razmeroma topel. Če fen prinaša pozimi arktični zrak, ali zrak iz Rusije, tedaj je njegova temperatura kljub procesu »fenizacije« še dovolj nizka. Tak fen je redek (n. pr. 10. II. 1936., temperatura zjutraj + 1°, opoldne — 6°, ob 21^h — 7°. Močni sev. vzhod.). En primer tega fena smo imeli 30. III. 1935.: temperatura zjutraj

⁴³ Hann - Süring, »Lehrbuch der Meteorologie«.

⁴⁴ Fessler, str. 76.

⁴⁵ Lastne zanesljive tabele se ne da dobiti vsled jako dvomljivega in nepopolnega opazovanja neviht za dobo od l. 1914.—1932.

⁴⁶ Seidl, »Klima von Krain«.

⁴⁷ Oskar Reya, »Smer vetrov na Slovenskem in njih letni tok«, Geografski vestnik, VII. l. 1931.

⁴⁸ Točnih podatkov o številu dni z gotovo smerjo vetra še nimamo zaradi pomanjkanja rednega opazovanja (ni anemografa).

⁴¹ Toplejši zrak v prostem ozračju se dviga, obkoljen od mrzlejšega planinskega zraka, ker je specifično lažji (Arhimed).

⁴² Hann - Süring, »Lehrbuch...«. Defant, »Wetter und Wettervorhersage«

okrog ničle, podnevi 7°, rel. vlažnost le 20 %. Normalni severni fen je pa precej pogost pojav, nastopa namreč v teku zime nekako 3 do 4 krat (za dobo 1851.—1936.). Čez poletje je nastop severnega fena redek.⁴⁹ J. z. vetrovi so povzročeni vedno od izlanskega minimuma. Ti prinašajo pozimi južno in deževno vreme s temperaturo nekako okrog 8°, čez poletje razmeroma mrzlo in deževno vreme z jutranjo temperaturo okrog 15° do 17°. Za poletje je značilno, da pri j. z. vetrovih ni trajnega dežja, ki nastopa v tem času le pri vzhodnih oziroma severovzhodnih vetrovih.

⁴⁹ Kondenzacijski nivo čez poletje je tako visok, da fenizacijo vobče lahko povzročajo le gorske verige nad 2500 m. Gl. »Bjerknes Festband« 1932.

O možnosti praktične uporabe klimatografskih izsledkov.

Vpliv datuma na vreme je nedvomen, o tem priča statistika za dobo od l. 1851. do 1936. Iz tega sledi, da je mogoče sestaviti kartoteke, ki bi služile kot osnova za vremenske napovedi. Najlaže je izvršiti to stvar za kratkodobne napovedi, to pomeni — na naslednji dan. O zelo velikem uspehu take napovedi nam a priori priča dejstvo, da so za Dunaj napravili take kartoteke za vremensko napoved brez ozira na datum, ampak le na podlagi gotovega vremenskega stanja (gl. o tem Defant »Wetter und Wettervorhersage«). Kljub temu je ta napoved veljavna za padavine za 75 %, za oblačnost pa celo za 90 %. Če napravimo kartoteke specialno za vsak datum, potem dobimo mnogo boljši rezultat.

Diagramске tabele.

Povprečna dnevna temperatura za dobo 1851.—1936.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1.	—1,3	—1,2	2,2	7,2	12,0	17,1	19,2	20,2	16,8	13,6	6,9	1,9
2.	—1,6	—0,5	2,3	7,5	11,9	17,4	19,6	20,3	16,8	13,0	6,5	1,6
3.	—1,5	—0,9	2,4	7,8	12,4	17,3	19,2	20,0	16,8	12,9	6,5	0,5
4.	—1,7	—0,7	2,5	8,3	13,0	17,7	19,5	19,7	16,7	12,1	6,2	0,6
5.	—1,9	—1,1	2,6	8,3	11,9	17,8	19,6	19,3	16,4	12,3	6,1	1,0
6.	—1,5	—1,1	3,0	8,5	12,4	17,1	19,8	19,5	16,5	12,4	6,3	0,7
7.	—1,5	—1,1	3,4	8,5	12,7	17,4	19,6	19,4	16,5	11,9	6,0	1,2
8.	—1,8	—0,6	3,6	8,5	13,0	17,7	19,7	19,5	16,5	11,7	6,1	0,2
9.	—2,1	—0,8	3,9	8,4	13,1	17,5	20,0	19,4	16,0	11,7	5,9	0,1
10.	—1,2	—1,2	3,9	8,3	13,5	17,3	19,9	19,5	15,7	11,0	5,4	0,2
11.	—1,3	—0,6	3,8	8,8	13,5	17,4	19,5	19,1	15,7	10,8	4,6	—0,3
12.	—1,6	—0,3	4,1	9,2	13,6	17,4	19,7	18,8	15,3	10,4	4,3	—0,3
13.	—1,9	—0,7	3,7	9,1	14,0	17,3	20,1	19,1	14,8	10,6	4,2	—0,4
14.	—2,5	—0,9	3,5	9,1	14,0	17,2	20,0	18,9	14,9	10,9	4,4	—0,3
15.	—3,1	—1,0	4,2	9,5	14,3	17,2	20,1	19,6	14,7	10,7	4,2	—0,1
16.	—3,0	—0,5	4,9	9,4	14,8	17,0	20,1	19,0	14,9	9,8	4,0	—0,2
17.	—2,6	+0,1	5,0	9,5	14,5	17,1	20,4	18,9	14,6	9,4	3,6	—0,2
18.	—2,3	0,1	5,0	9,5	14,6	17,3	20,1	18,5	14,5	9,4	3,0	+0,1
19.	—2,0	0,3	5,3	9,6	15,5	17,4	20,1	18,3	14,5	9,1	2,4	0,1
20.	—1,9	0,6	5,3	10,3	15,1	18,2	20,1	18,8	14,2	9,5	2,5	—0,1
21.	—2,0	0,8	5,6	10,5	14,9	18,0	19,9	18,4	13,8	8,8	2,2	—1,3
22.	—2,3	0,8	5,2	10,4	15,7	18,0	20,3	18,4	13,4	8,9	1,9	—1,6
23.	—2,3	0,8	5,0	10,6	15,5	18,1	20,2	18,1	13,2	8,8	2,0	—1,5
24.	—2,7	1,1	5,2	10,5	15,6	18,6	20,0	18,4	13,2	8,4	2,2	—1,5
25.	—2,2	1,1	5,8	10,9	16,0	18,4	19,9	18,1	13,6	8,3	2,2	—1,6
26.	—2,5	1,6	6,0	11,4	15,8	18,6	20,1	18,0	13,1	8,5	1,9	—1,4
27.	—2,2	1,5	6,4	11,2	15,7	18,6	19,9	17,6	13,6	7,8	1,7	—1,2
28.	—2,2	2,4	6,7	11,0	16,4	19,2	19,5	17,8	13,6	7,6	2,0	—0,7
29.	—2,2	(1,0)	6,9	11,8	16,7	19,5	19,8	17,7	13,0	7,4	1,9	—1,0
30.	—1,9		7,1	12,1	17,2	19,5	19,8	17,9	13,3	6,9	1,7	—0,7
31.	—1,2		6,9		17,2		20,0	17,3		7,1		—1,2

Povprečna dnevna temperatura za dobo 1881.—1936.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1.	—0,94	—1,36	2,31	7,36	12,37	17,33	19,26	20,21	16,79	13,47	7,01	1,79
2.	—1,66	—0,58	2,48	7,59	12,33	17,72	19,76	20,30	16,73	12,98	6,67	1,49
3.	—1,25	—0,53	2,51	7,81	13,13	17,38	19,63	20,14	16,96	13,11	6,98	0,74
4.	—1,60	—0,38	2,38	8,08	13,95	17,72	19,70	19,89	16,83	12,13	6,89	0,79
5.	—1,74	—1,19	2,77	8,04	12,08	17,97	19,87	19,40	16,38	12,43	6,77	1,54
6.	—1,31	—1,24	3,29	8,22	12,72	17,74	19,98	19,37	16,34	12,29	7,12	1,19
7.	—0,78	—0,98	3,66	8,27	12,85	17,34	19,54	19,36	16,41	11,99	6,72	1,75
8.	—1,22	—0,43	3,73	8,26	13,44	17,52	19,87	19,56	16,66	11,78	6,71	0,59

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
9.	— 1,80	— 0,64	4,10	8,16	13,22	17,27	20,25	19,67	16,27	11,80	6,30	0,68
10.	— 0,87	— 1,37	4,18	8,21	13,42	17,21	20,08	19,78	15,72	11,17	5,90	0,72
11.	— 1,21	— 0,82	3,99	8,70	13,33	17,26	19,78	19,41	15,87	10,81	5,08	0,60
12.	— 1,70	— 0,19	4,49	8,86	13,54	17,10	20,02	18,86	15,44	10,18	5,04	0,32
13.	— 1,65	— 0,65	4,14	8,92	14,15	17,09	20,36	19,05	14,98	10,55	4,91	— 0,03
14.	— 2,09	— 0,75	4,12	9,07	14,34	16,87	19,92	19,25	15,07	10,77	4,62	0,22
15.	— 2,88	— 0,92	4,77	9,67	14,60	17,38	20,17	19,46	14,78	10,46	4,16	0,41
16.	— 3,16	— 0,47	5,58	9,77	14,97	16,89	19,97	18,59	15,14	9,58	3,96	0,36
17.	— 2,52	— 0,08	5,49	9,85	14,42	17,11	20,48	18,69	14,83	9,13	3,39	0,08
18.	— 1,98	— 0,21	5,54	9,47	14,85	17,31	20,31	18,61	14,63	8,85	2,99	0,41
19.	— 1,63	0,41	6,11	9,45	15,71	17,37	20,25	18,62	14,35	8,51	2,29	0,79
20.	— 1,53	0,83	5,86	10,18	15,62	18,16	20,12	19,04	14,20	8,93	2,59	0,49
21.	— 2,16	0,99	6,21	10,21	15,21	17,90	19,91	18,42	13,69	8,42	2,67	— 0,26
22.	— 2,62	1,03	5,71	10,31	16,02	18,01	20,46	18,32	13,17	8,57	2,07	— 0,82
23.	— 2,55	0,96	5,28	10,39	15,46	18,15	20,22	18,02	13,36	8,49	1,72	— 0,57
24.	— 2,90	1,09	5,79	10,67	15,73	18,79	19,76	18,46	13,20	8,12	1,72	— 0,73
25.	— 2,88	1,03	6,29	11,26	16,39	18,78	19,79	18,36	13,48	8,25	1,48	— 0,98
26.	— 2,76	1,43	6,55	11,60	16,11	18,92	20,19	18,10	13,04	8,48	1,42	— 0,86
27.	— 2,22	1,17	6,77	10,95	16,04	18,73	20,02	17,54	13,27	7,66	1,23	— 0,73
28.	— 2,24	2,52	6,88	10,95	16,44	19,41	19,50	17,86	13,38	7,54	1,45	— 0,17
29.	— 2,07	(0,35)	7,13	11,94	16,87	19,68	19,81	17,82	13,49	7,46	1,46	— 0,57
30.	— 2,13		7,25	12,68	17,36	19,81	19,73	17,98	13,33	7,23	1,45	0,03
31.	— 1,59		7,11		17,48		20,14	17,21		7,41		— 0,45

Povprečna množina padavin v mm.

(1851.—1936.)

a) Skupna množina. b) Samo v obliki snega.

	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		XI.		XII.	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1.	3,0	2,5	2,2	1,9	3,4	0,6	2,3	0,4	4,5	0,0	4,0	0,0	5,7	0,0	1,1	0,0	5,5	0,0	3,8	0,0	4,1	0,4	5,2	2,0
2.	3,6	0,8	1,2	0,1	3,8	0,4	3,0	0,8	3,0	0,0	3,6	.	3,2	.	2,5	.	3,2	.	3,4	0,0	3,9	0,4	3,6	0,4
3.	2,2	1,1	2,1	1,1	4,7	0,5	3,9	1,5	4,3	0,0	5,8	.	1,9	.	7,0	.	4,5	.	6,3	0,0	12,5	0,1	5,0	0,2
4.	5,3	1,4	1,6	1,1	1,6	0,1	5,8	2,0	8,9	0,0	10,4	.	2,3	.	1,3	.	5,1	.	1,8	0,0	7,9	3,8	1,9	1,1
5.	5,5	1,9	1,0	0,7	2,7	1,6	3,6	1,7	4,5	0,0	8,9	.	1,1	.	2,7	.	3,9	.	7,1	0,0	5,3	3,4	5,6	4,9
6.	2,2	0,1	1,8	0,8	3,2	1,1	3,6	0,6	1,3	0,0	6,4	.	0,8	.	4,9	.	5,1	.	5,3	0,5	9,7	1,5	4,7	2,9
7.	2,2	1,1	1,3	1,2	4,2	2,4	2,8	0,6	3,6	0,0	5,5	.	2,7	.	2,7	.	5,1	.	5,4	0,9	6,0	0,1	3,9	2,7
8.	5,1	2,5	0,6	0,3	3,2	1,2	7,8	1,2	4,3	0,0	1,4	.	6,0	.	7,8	.	3,1	.	4,2	0,0	6,5	0,3	3,1	0,5
9.	3,2	0,6	1,8	1,7	5,1	3,8	6,5	0,01	2,8	0,0	2,9	.	4,4	.	1,9	.	2,1	.	10,0	1,2	5,1	0,05	1,2	1,0
10.	1,2	0,4	2,3	1,5	3,2	2,5	4,6	0,01	4,1	0,0	1,4	.	4,9	.	4,0	.	3,3	.	6,7	0,1	8,4	0,03	4,3	3,2
11.	3,5	1,8	4,5	2,4	6,4	2,7	4,8	1,3	3,9	0,0	2,1	.	4,0	.	1,2	.	4,6	.	1,9	0,0	12,1	2,3	4,9	2,9
12.	2,0	1,9	2,5	0,9	1,9	0,3	2,9	0,6	1,4	0,05	6,7	.	5,4	.	6,1	.	8,6	.	3,8	0,0	4,8	0,7	2,5	1,4
13.	3,7	1,8	5,2	2,9	5,0	0,2	4,3	0,3	2,8	0,01	3,7	.	4,6	.	11,7	.	4,6	.	7,8	0,0	6,5	3,7	4,7	1,3
14.	3,7	1,8	0,7	0,6	3,7	0,3	7,6	0,01	2,4	0,0	4,2	.	2,0	.	6,5	.	3,8	.	2,9	0,0	4,9	1,3	4,1	2,9
15.	6,1	4,6	0,6	0,5	2,0	0,01	5,1	0,01	4,2	0,0	3,3	.	3,6	.	4,7	.	5,8	.	5,1	0,0	3,7	0,9	2,9	2,4
16.	7,4	6,7	1,3	0,2	1,6	0,01	6,9	4,2	1,3	0,0	3,3	.	4,4	.	8,6	.	3,6	.	2,6	0,5	2,3	0,9	3,9	1,1
17.	2,4	0,9	2,0	1,3	1,5	0,6	2,3	0,5	5,8	0,0	3,9	.	0,4	.	1,4	.	1,7	.	2,9	0,1	2,0	0,4	1,8	0,9
18.	2,1	1,9	2,7	1,4	3,0	0,9	6,8	0,8	2,6	0,0	12,1	.	2,6	.	0,7	.	2,5	.	4,4	0,1	2,0	0,2	1,8	1,4
19.	1,4	1,0	5,3	5,1	1,6	0,01	9,4	1,2	1,5	0,0	5,4	.	6,2	.	3,8	.	4,5	.	7,0	0,1	1,9	0,1	3,6	1,8
20.	2,4	0,9	1,2	0,8	5,4	1,1	3,0	0,01	2,7	0,0	2,7	.	5,7	.	3,7	.	6,4	.	3,5	0,1	1,2	0,6	2,9	0,3
21.	2,8	0,3	1,2	0,5	5,8	2,0	2,4	0,01	2,5	0,0	3,3	.	3,0	.	6,5	.	10,9	.	5,2	0,1	4,8	0,2	2,3	2,0
22.	0,5	0,1	1,2	0,7	5,6	1,7	5,9	2,1	3,0	0,0	5,3	.	1,4	.	6,5	.	8,4	.	5,1	0,1	3,9	0,6	1,5	0,4
23.	1,8	0,8	3,3	0,5	1,6	0,9	3,5	1,4	6,0	0,0	8,5	.	4,7	.	5,2	.	10,1	.	6,9	1,6	1,9	0,2	1,5	0,4
24.	1,9	1,1	1,6	0,1	4,5	2,0	5,3	0,01	5,7	0,0	2,6	.	4,9	.	9,4	.	5,2	.	6,4	0,3	4,6	2,6	1,9	1,0
25.	1,8	0,9	1,1	0,1	1,5	0,8	4,8	1,2	2,9	0,0	4,7	.	3,3	.	3,5	.	3,3	.	8,6	0,1	6,7	3,3	2,0	1,0
26.	0,9	0,7	2,4	0,4	3,6	0,5	5,1	0,05	9,5	0,0	9,9	.	4,2	.	2,8	.	5,3	.	9,3	0,4	2,8	1,9	4,3	2,1
27.	2,9	1,9	3,4	1,4	2,5	0,6	5,8	0,3	4,0	0,0	6,7	.	5,0	.	7,8	.	10,8	.	6,7	0,1	3,5	0,3	2,9	1,7
28.	3,5	1,2	4,5	0,2	5,4	1,3	2,6	0,01	0,8	0,0	2,6	.	4,7	.	1,6	.	6,5	.	6,9	0,1	3,2	2,5	4,0	0,9
29.	1,2	1,0	5,1	0,1	0,7	0,1	3,4	0,01	3,8	0,0	0,7	.	3,6	.	2,0	.	4,3	.	6,0	0,1	1,5	0,9	3,9	2,8
30.	2,6	2,4			1,8	0,2	2,6	0,01	4,5	0,0	5,7	0,0	4,7	.	4,9	.	3,3	0,0	6,5	0,1	1,1	0,6	1,3	0,5
31.	1,6	1,0			3,8	1,3			3,9	0,05			2,0	0,0	1,4	0,0			2,7	0,1			1,8	0,9

Povprečna frekvenca v procentih za dobo 1851.—1936.

a) Frekvenca skupnih padavin. b) Frekvenca snega.

	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.		VIII.		IX.		X.		XI.		XII.	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
1.	45	15	40	25	45	20	60	5	45	0,0	50	0,0	55	0,0	30	0,0	45	0,0	30	0,0	45	5	70	20
2.	45	10	30	10	55	10	40	5	55	0,0	45	.	70	.	40	.	45	0,0	40	1,0	60	5	80	20
3.	65	25	35	20	55	15	50	5	75	0,0	65	.	50	.	55	.	45	0,0	50	0,0	60	1,3	45	15
4.	60	25	30	2,0	55	15	35	10	65	0,0	60	.	55	.	45	.	45	0,0	35	0,0	60	10	50	30
5.	65	35	40	20	40	20	65	10	60	0,0	40	.	30	.	55	.	40	0,0	45	0,0	60	10	45	20
6.	25	5	35	15	55	15	60	5	60	0,0	35	.	30	.	45	.	20	0,0	40	1,3	75	5	55	30
7.	50	25	35	30	85	30	60	5	50	0,0	60	.	50	.	25	.	35	0,0	40	1,3	80	1,5	60	15
8.	50	25	30	25	70	15	70	5	45	0,0	30	.	30	.	25	.	30	0,0	40	1,0	65	5	50	20
9.	45	10	40	35	55	30	55	2	55	0,0	35	.	60	.	35	.	20	0,0	60	0,5	75	5	45	20
10.	35	20	40	25	45	25	55	2	50	0,0	20	.	35	.	25	.	45	0,0	60	1,3	70	5	60	35
11.	80	25	50	30	35	20	50	5	50	0,0	45	.	60	.	30	.	45	.	30	0,1	65	1,5	50	30
12.	30	30	45	30	35	15	40	5	35	1,3	65	.	55	.	45	.	60	.	35	0,0	60	5	60	30
13.	60	40	30	25	45	10	65	5	55	0,1	50	.	25	.	50	.	45	.	45	0,0	55	15	45	10
14.	50	20	40	30	40	10	70	2	45	0,0	60	.	35	.	35	.	40	.	40	0,0	65	15	55	25
15.	60	35	25	20	45	0,3	55	2	50	0,0	40	.	55	.	50	.	20	.	25	0,0	45	10	50	25
16.	55	40	30	15	30	0,2	65	5	55	0,0	40	.	50	.	55	.	35	.	40	1,5	35	5	45	20
17.	60	30	35	15	40	15	55	5	50	0,0	40	.	35	.	20	.	30	.	30	0,5	40	5	40	20
18.	55	40	40	25	35	15	65	5	65	0,0	40	.	50	.	20	.	40	.	40	0,5	50	10	35	10
19.	45	30	55	45	20	10	70	5	55	0,0	50	.	30	.	35	.	35	.	50	0,5	35	1,5	45	15
20.	30	15	40	20	50	10	45	1	40	0,0	60	.	40	.	40	.	40	.	60	0,5	15	5	35	20
21.	25	15	40	20	45	20	60	5	35	0,0	65	.	35	.	45	.	40	.	55	0,5	35	5	35	20
22.	5	0,3	40	10	50	20	85	20	50	0,0	65	.	25	.	55	.	40	.	55	0,5	30	5	30	15
23.	15	10	40	10	50	10	65	5	50	0,0	60	.	50	.	45	.	35	.	70	5	45	5	45	20
24.	25	15	30	5	50	5	50	1	55	0,0	40	.	30	.	65	.	35	.	80	5	35	15	30	15
25.	45	25	40	5	40	10	65	5	65	0,0	55	.	35	.	55	.	35	.	60	5	50	15	35	20
26.	40	20	50	10	50	5	50	5	65	0,0	60	.	35	.	45	.	45	.	45	5	50	10	40	20
27.	60	40	60	15	40	10	70	5	55	0,0	60	.	60	.	35	.	55	.	50	1	45	20	50	15
28.	40	30	55	15	45	5	50	1	20	0,0	40	.	50	.	25	.	50	.	60	1	35	25	65	20
29.	45	30	20	0,5	45	5	60	1	65	0,0	55	.	35	.	30	.	55	.	60	1	40	10	60	30
30.	55	50			45	5	60	1	40	0,0	40	0,0	30	.	60	.	60	0,0	50	1	30	10	30	15
31.	40	35			55	5			50	1,3			30	0,0	35	0,0			45	1			30	15

KRONIKA MESTA LJUBLJANE V ŠTEVILKAH

D R. A D O L F V O G E L N I K

(Nadaljevanje.)

I. METEOROLOŠKE PRILIKE.

1. Zračni tlak v mm.

Leto	Maksim.	Dat.	Minim.	Dat.	Povprečje
1918.	752'9	15./I.	717'2	8./I.	736'9
1919.	748'7	19./X.	720'6	22./III.	736'7
1920.	754'0	7./II.	723'4	2./I.	738'4
1921.	750'3	27./II.	722'0	16./IV.	737'1
1922.	749'0	22./XI.	716'9	4./XI.	734'5
1923.	748'9	26./I.	718'5	4./III.	734'5
1924.	749'3	20./XII.	718'4	11./II.	736'0
1925.	755'6	20./I.	711'4	8./XI.	735'5
1926.	749'0	26./XII.	713'6	24./X.	735'1
1927.	751'0	26./XI.	715'0	10./XI.	735'1
1928.	752'0	25./II.	714'0	26./XI.	735'7
1929.	755'7	9./I.	718'3	2./IV.	736'2
1930.	750'4	18./I.	717'0	26./XI.	734'6
1931.	752'8	23./XII.	713'0	1./III.	735'0
1932.	757'4	22./I.	722'8	2./I.	736'6
1933.	750'5	4./XII.	718'8	29./X.	735'4
1934.	752'7	14./II.	716'0	15./X.	735'5
1935.	748'0	10./III.	711'0	23./II.	734'5
1936.	749'6	20./XII.	712'9	28./II.	734'3
1937.	748'8	1./I.	712'4	29./I.	733'9
1938.	750'0	25./II.	714'1	22./XI.	736'2

2. Relativna vlaga v %

3. Padavine v mm

Leto	Povprečje	Maksim.	Datum	Leto	Letna vsota	Dnevni maksim.	Datum
1918.	79	27	22./V.	1918.	1098	48	1./X.
1919.	82	27	24./VI.	1919.	1614	70	26./VI.
1920.	78	18	25./VI.	1920.	850	54	28./VII.
1921.	75	10	28./VII.	1921.	931	84	16./IV.
1922.	81	19	16./IV.	1922.	1761	57	29./IX.
1923.	83	24	25./XII.	1923.	1683	57	18./XI.
1924.	84	39	21./V.	1924.	1316	51	13./XII.
1925.	83	24	18./III.	1925.	1791	88	18./VI.
1926.	84	26	15./IV.	1926.	1833	153	27./IX.
1927.	83	28	24./V.	1927.	1593	55	22./V.
1928.	79	30	14./VIII.	1928.	1400	49	24./XI.
1929.	79	25	24. 25./IV.	1929.	1330	66	25./VI.
1930.	78	31	28./X.	1930.	1666	74	10./X.
1931.	80	29	13./VII.	1931.	1503	60	26./X.
1932.	76	31	16./VIII.	1932.	1301	96	13./IX.
1933.	79	28	21./III.	1933.	2003	121	22./IX.
1934.	80	29	13./II.	1934.	1783	67	30./VI.
1935.	79	27	27./III.	1935.	1526	65	10./VIII.
1936.	84	38	5./II.	1936.	1570	50	4./VI.
1937.	83	35	8./V.	1937.	2376	107	11./IX.
1938.	82	28	17./III.	1938.	1174	48	21./V.

4. Temperatura zraka v C°

Leto	Maksim.	Dat.	Minim.	Dat.	Povprečje
1918.	32°0	17./VII.	-19°1	5./I.	9°6
1919.	30°0	15./VIII.	-13°3	12./II.	9°7
1920.	31°6	19./VII.	-6°8	27./XII.	10°8
1921.	36°2	29./VII.	-10°6	25./XI.	8°9
1922.	34°0	14./VIII.	-24°6	9./II.	8°4
1923.	35°2	11./VIII.	-16°8	31./XII.	9°4
1924.	31°6	6./VII.	-17°7	1./I.	8°8
1925.	31°4	23./VII.	-19°2	5. 6./XII.	9°0
1926.	29°8	16./VIII.	-13°7	25./I.	9°7
1927.	33°2	17./VI.	-20°1	20./XII.	9°4
1928.	34°9	27./VII.	-8°9	26./II.	9°7
1929.	34°5	24./VII.	-25°6	3./II.	8°7
1930.	31°8	6./VII.	-11°2	10./II.	10°2
1931.	34°4	6./VIII.	-11°9	24./XII.	9°0
1932.	33°3	17./VIII.	-23°5	14./II.	9°0
1933.	35°0	12./VIII.	-14°7	20./XII.	8°6
1934.	30°7	19./VI.	-13°6	5./II.	10°5
1935.	38°0	28./VI.	-17°6	12./II.	9°6
1936.	32°2	28./VII.	-13°8	11./II.	10°1
1937.	30°6	9./VIII.	-11°6	23./XII.	9°6
1938.	32°6	28./VI.	-20°2	27./XII.	9°3

5. Splošne vremenske prilike

Leto	Število dni v letu					
	s pada- vino ≥ 0,1	z dežjem ≥ 0,1	s sne- gom ≥ 0,1	s točo	z meglo	z nevihto
1918.	142	122	20	0	82	25
1919.	165	130	35	1	96	22
1920.	140	112	28	1	110	15
1921.	122	93	29	2	132	37
1922.	181	144	37	1	109	39
1923.	153	129	24	4	90	38
1924.	153	126	27	4	109	29
1925.	175	153	22	3	120	42
1926.	201	181	200	5	178	43
1927.	170	146	24	2	152	37
1928.	171	141	30	2	138	30
1929.	145	115	30	3	165	18
1930.	176	157	19	3	123	37
1931.	167	123	44	5	157	34
1932.	163	132	31	2	156	36
1933.	183	131	48	2	110	30
1934.	178	120	13	2	136	44
1935.	167	117	44	0	99	15
1936.	189	141	13	5	122	47
1937.	197	153	33	3	156	50
1938.	137	106	25	0	122	37

6. Porazdelitev vetra

Leto	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Tišina	Število opazovanj
1918.	24	173	61	175	135	238	50	113	126	1095
1919.	35	117	36	170	106	188	20	77	346	1095
1920.	47	152	78	124	79	155	58	90	315	1098
1921.	57	125	105	152	96	153	20	96	291	1095
1922.	98	165	70	133	67	102	28	129	303	1095
1923.	99	181	101	131	89	67	32	112	293	1105
1924.	86	182	156	137	61	107	39	81	249	1098
1925.	133	142	93	106	82	85	44	129	281	1095

Leto	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Tišina	Število opazovanj
1926.	95	305	53	78	124	236	55	47	102	1095
1927.	75	163	158	62	104	156	152	29	196	1095
1928.	75	155	187	99	81	130	75	26	264	1092
1929.	50	104	145	47	97	122	166	23	341	1095
1930.	33	61	68	19	91	96	142	15	570	1095
1931.	50	126	47	48	48	161	49	44	522	1095
1932.	38	125	122	22	110	149	195	32	303	1096
1933.	68	104	153	40	134	166	128	26	296	1115
1934.	31	57	83	53	65	85	72	12	637	1095
1935.	63	52	108	65	95	96	74	13	529	1095
1936.	66	83	129	53	103	137	80	22	425	1098
1937.	76	81	89	64	94	109	76	8	498	1095
1938.	87	83	109	62	97	90	91	25	451	1095

7. Porazdelitev vetra. V % letnih opazovanj

Leto	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Tišina	Skupaj
1918.	2,2	15,8	5,6	16,0	12,3	21,7	4,6	10,3	11,5	100,0
1919.	3,2	10,7	3,3	15,5	9,7	17,2	1,8	7,0	31,6	100,0
1920.	4,3	13,8	7,1	11,3	7,2	14,1	5,3	8,2	28,7	100,0
1921.	5,2	11,4	9,6	13,9	8,8	14,0	1,8	8,8	26,5	100,0
1922.	8,9	15,1	6,4	12,1	6,1	9,3	2,6	11,8	27,7	100,0
1923.	9,0	16,4	9,1	11,9	8,1	6,1	2,9	10,1	26,4	100,0
1924.	7,8	16,6	14,2	12,5	5,6	9,7	3,6	7,4	22,6	100,0
1925.	12,1	13,0	8,5	9,7	7,5	7,8	4,0	11,8	25,6	100,0
1926.	8,7	27,9	4,8	7,1	11,3	21,6	5,0	4,3	9,3	100,0
1927.	6,8	14,9	14,5	5,7	9,5	14,2	13,9	2,6	17,9	100,0
1928.	6,9	14,2	17,1	9,1	7,4	11,9	6,9	2,4	24,1	100,0
1929.	4,6	9,5	13,2	4,3	8,9	11,1	15,2	2,1	31,1	100,0
1930.	3,0	5,6	6,2	1,7	8,3	8,8	13,0	1,4	52,0	100,0
1931.	4,6	11,5	4,3	4,4	4,4	14,7	4,5	4,0	47,6	100,0
1932.	3,5	11,4	11,1	2,0	10,0	13,6	17,8	2,9	27,7	100,0
1933.	6,1	9,3	13,7	3,6	12,1	14,9	11,5	2,3	26,5	100,0
1934.	2,8	5,2	7,6	4,8	5,9	7,8	6,6	1,1	58,2	100,0
1935.	5,8	4,7	9,9	5,9	8,7	8,8	6,8	1,2	48,2	100,0
1936.	6,0	7,6	11,7	4,8	9,4	12,5	7,3	2,0	38,7	100,0
1937.	6,9	7,4	8,1	5,8	8,6	10,0	6,9	0,7	45,6	100,0
1938.	7,9	7,6	10,0	5,7	8,9	8,2	8,3	2,3	41,1	100,0

2. Površina Velike Ljubljane

Stanje koncem 1938.

Tek. štev.	Kat. občina	ha	a	m²
1.	Gradišče	108	50	23
2.	Kapucinsko predmestje	210	49	87
3.	Karlovško predmestje .	1016	07	67
4.	Krakovsko predmestje	22	70	15
5.	Ljubljana mesto	36	20	56
6.	Poljansko predmestje .	93	60	40
7.	Spodnja Šiška	264	84	48
8.	Sv. Petra I.	332	90	58
9.	Sv. Petra II.	47	01	34
10.	Trnovsko predmestje .	1697	56	05
11.	Brinje	169	63	89
12.	Udmat	88	71	17
13.	Štepanja vas	218	19	21
14.	Dravljje	486	57	61
15.	Zgornja Šiška	693	06	04
16.	Moste	395	81	97
17.	Vič	656	27	83
	Skupaj	6538	19	05

II. POVRŠINA

1. Površina mesta Ljubljane po kulturah

Stanje koncem 1933.

Katastrska občina	Skupaj	Stavbišča	Vrtovi	Javni nasadi	Ceste, ulice, trgi	Travniki	Njive	Gozdovi	Hmeljniki, pašniki	Vode	Dvorišča	Pokopališča
Gradisce predmestje	Skupaj	14.29.32	48.62.45	—	11.92.47	26.15.10	1.89.15	70.63	—	15.00	4.76.43	—
	od tega mestni svet	16.55	3.29.93	—	10.67.20	2.41.62	—	70.63	—	15.00	—	—
	v %	1.16	6.79	—	89.49	9.24	—	100.00	—	100.00	—	—
Kapucinsko predmestje	Skupaj	22.63.56	43.26.65	2.87.22	22.90.86	42.48.90	35.75.27	30.36.77	2.66.12	—	7.54.52	—
	od tega mestni svet	2.73.74	5.32.74	2.87.22	22.90.86	34.74.40	4.74.83	30.36.77	—	—	—	—
	v %	12.09	12.31	100.00	100.00	81.77	13.28	100.00	—	—	—	—
Karloško predmestje	Skupaj	11.88.92	30.83.07	—	37.34.58	771.16.14	41.25.54	102.15.74	17.30	17.30.08	3.96.30	—
	od tega mestni svet	35.23	77.08	—	36.77.82	9.18.34	53.45	3.29.03	—	—	—	—
	v %	2.96	2.50	—	98.48	1.19	1.30	3.22	—	—	—	—
Krakovsko predmestje	Skupaj	4.05.26	9.83.73	—	5.41.60	1.49.51	54.97	—	—	—	1.35.08	—
	od tega mestni svet	28.53	19.96	—	5.30.29	33.93	—	—	—	—	—	—
	v %	7.04	2.03	—	97.91	22.69	—	—	—	—	—	—
Ljubljana mesto	Skupaj	9.05.89	4.85.46	—	7.71.97	4.18.71	—	1.28.54	11.02	4.63.68	3.35.29	—
	od tega mestni svet	1.39.76	74.56	—	7.71.97	2.04.28	—	82.53	—	—	—	—
	v %	15.43	15.36	—	100.00	48.79	—	64.21	—	—	—	—
Poljansko predmestje	Skupaj	15.33.01	24.47.33	22.16	10.48.88	10.56.34	15.24.81	37.33	—	11.79.54	5.11.00	—
	od tega mestni svet	2.50.11	1.51.81	22.16	10.48.88	50.78	6.58.07	—	—	—	—	—
	v %	16.31	6.20	100.00	100.00	4.81	43.16	—	—	—	—	—
Spodnja Šiška	Skupaj	20.71.33	44.60.51	—	19.40.16	28.32.28	66.42.48	74.89.11	2.91.69	6.48	7.50.44	—
	od tega mestni svet	2.13.88	14.27	—	17.20.08	16.27	49.19	2.00.59	—	—	—	—
	v %	10.33	0.32	—	88.66	0.57	0.74	2.68	—	—	—	—
Sv. Peter I.	Skupaj	35.17.21	50.21.84	56.51	25.80.88	24.86.24	154.79.62	—	6.23.32	—	11.16.49	24.08.47
	od tega mestni svet	2.13.88	16.36.89	56.51	25.21.56	3.74.30	17.65.39	—	—	—	—	24.08.47
	v %	6.08	32.60	100.00	97.70	15.05	11.40	—	—	—	—	100.00
Sv. Peter II.	Skupaj	9.20.44	19.59.78	—	6.17.04	1.43.69	6.29.82	—	1.23.75	—	3.06.82	—
	od tega mestni svet	95.26	73.18	—	6.11.46	5.04	13.01	—	—	—	—	—
	v %	10.35	3.73	—	99.10	3.51	2.07	—	—	—	—	—
Trnovsko predmestje	Skupaj	15.82.80	38.54.73	—	37.04.95	1353.16.86	177.10.52	2.93.49	16.11.14	51.53.96	5.27.60	—
	od tega mestni svet	1.05.85	65.54	—	36.32.73	64.08.00	6.73.93	—	—	—	—	—
	v %	6.69	1.70	—	98.05	4.74	3.81	—	—	—	—	—
Skupaj	Skupaj	159.17.74	314.85.55	3.65.89	184.23.39	2263.83.77	499.32.18	212.71.61	29.44.34	85.48.74	53.09.97	24.08.47
	od tega mestni svet	13.26.93	29.75.96	3.65.89	178.72.85	117.26.96	36.87.87	37.19.55	—	15.00	—	24.08.47
	v %	8.34	9.45	100.00	97.01	5.18	7.39	17.49	—	0.18	—	100.00

III. PREBIVALSTVO

1. Prebivalstvo Ljubljane po starosti, spolu in stanu Popis prebivalstva od 31. marca 1931. Samo civilno prebivalstvo

m o š k i					
starostne skupine	skupaj	samski	poročeni	vdoveli ločeni	
0—4	1393	1393	—	—	—
5—9	2007	2007	—	—	—
10—14	1880	1880	—	—	—
15—19	2766	2758	8	—	—
20—24	3148	3015	131	—	2
25—29	2896	2229	653	8	6
30—34	2381	1062	1265	15	39
35—39	1890	464	1373	15	38
40—44	1772	337	1371	27	37
45—49	1671	241	1354	45	31
50—54	1346	177	1087	39	43
55—59	1066	138	840	72	16
60—64	774	85	594	75	20
65—69	641	87	460	82	12
70—74	326	35	206	80	5
75—79	234	31	119	81	3
80—84	106	14	50	42	—
85—89	33	3	8	22	—
90—94	7	2	1	4	—
95—99	1	—	—	1	—
Skupaj . . .	26.338	15.958	9520	608	252

ž e n s k e					
starostne skupine	skupaj	samske	poročene	vdovele ločene	
0—4	1382	1382	—	—	—
5—9	1951	1951	—	—	—
10—14	1877	1876	1	—	—
15—19	2826	2807	18	—	1
20—24	3706	3357	342	4	3
25—29	3359	2223	1096	17	23
30—34	2919	1322	1491	64	42
35—39	2527	892	1485	101	49
40—44	2238	708	1313	181	36
45—49	2041	611	1109	290	31
50—54	1805	505	954	321	25
55—59	1371	424	575	355	17
60—64	1111	298	427	378	8
65—69	891	252	262	371	6
70—74	671	189	146	331	5
75—79	393	111	48	234	—
80—84	190	51	23	116	—
85—89	80	21	5	54	—
90—94	18	6	—	12	—
95—99	1	1	—	—	—
Skupaj . . .	31.357	18.987	9295	2829	246

2. Prebivalstvo Ljubljane po starosti in spolu.

Popis prebivalstva od 31. marca 1931. Samo civilno prebivalstvo

Izpopolnjenost leto	Skupaj	Moški	Ženske	Izpopolnjenost leto	Skupaj	Moški	Ženske
0	530	271	259	50	642	280	362
1	433	198	235	51	690	301	389
2	603	306	297	52	616	246	370
3	580	302	278	53	605	257	348
4	629	316	313	54	598	262	336
5	651	337	314	55	538	228	390
6	788	394	394	56	587	252	315
7	815	397	418	57	482	224	258
8	810	413	397	58	407	179	228
9	894	466	428	59	423	163	260
10	877	450	427	60	392	172	220
11	861	426	435	61	396	161	235
12	783	392	391	62	382	157	225
13	615	296	319	63	380	158	222
14	621	316	305	64	335	126	209
15	695	329	366	65	345	154	191
16	894	458	436	66	353	164	189
17	1260	635	625	67	286	108	178
18	1340	654	686	68	306	118	188
19	1403	690	713	69	242	97	145
20	1360	587	773	70	232	82	150
21	1410	666	744	71	212	67	145
22	1333	590	743	72	205	70	135
23	1424	663	761	73	180	56	124
24	1327	642	685	74	168	51	117
25	1364	639	725	75	149	56	93
26	1216	556	660	76	118	46	72
27	1247	581	666	77	116	44	72
28	1229	552	677	78	134	47	87
29	1199	568	631	79	110	41	69
30	1093	516	577	80	73	28	45
31	1116	472	644	81	84	26	58
32	1039	482	557	82	55	20	35
33	1068	481	587	83	50	16	34
34	984	430	554	84	34	16	18
35	953	410	543	85	37	10	27
36	931	400	531	86	32	8	24
37	825	344	481	87	15	4	11
38	808	373	435	88	17	5	12
39	900	363	537	89	12	6	6
40	808	364	444	90	9	3	6
41	756	329	427	91	8	2	6
42	867	372	495	92	3	2	1
43	817	358	459	93	1	—	1
44	762	349	413	94	4	—	4
45	764	322	442	95	1	—	1
46	737	341	396	96	1	1	—
47	763	333	430	97	—	—	—
48	727	344	383	98	—	—	—
49	721	331	390				
				Skupaj	57.695	26.338	31.357

3. Prebivalstvo Ljubljane po rojstnem kraju in poklicu.

Popis prebivalstva od 31. marca 1931.

Samo civilno prebivalstvo.

Absolutne številke.

Rojstni kraj odn. banovina, država	Kmetijstvo, gospodar. in lov	Obrt in industrija	Trgovina in promet	Javna služba, svobodni poklici	Ostali poklici, brez poklica	Skupaj prebival- cev	V %
Brežice	8	143	187	135	219	692	1'20
Celje, mesto in okraj	5	303	304	201	341	1.154	2'—
Črnomelj	—	79	85	119	191	474	0'82
Dravograd	—	51	30	28	53	162	0'28
Gornji Grad	—	26	40	26	64	156	0'27
Kamnik	31	696	462	388	648	2.225	3'86
Kočevje	10	305	301	330	463	1.409	2'44
Kranj	8	522	429	404	620	1.983	3'44
Krško	16	490	453	425	532	1.916	3'32
Laško	—	138	142	105	175	560	0'97
Dolnja Lendava	—	20	17	10	68	115	0'20
Litija	49	492	469	372	499	1.881	3'26
Logatec	26	249	297	271	427	1.270	2'20
Ljubljana mesto	1006	6.702	5.333	4.098	2.780	19.919	34'53
Ljubljana okolica	275	1.849	1.174	731	1.310	5.339	9'25
Ljutomer	2	67	53	44	122	288	0'50
Maribor, desni breg	3	57	70	56	80	266	0'46
Maribor, levi breg	—	30	23	40	40	133	0'23
Maribor, mesto	—	79	66	63	75	283	0'49
Murska Sobota	—	18	20	19	70	127	0'22
Novo mesto	18	527	452	417	594	2.008	3'48
Ptuj, mesto in okraj	3	126	113	96	186	524	0'91
Radovljica	5	413	429	340	446	1.633	2'83
Slovenj Gradec	2	44	55	44	74	219	0'38
Slovenske Konjice	5	36	36	26	76	179	0'31
Škofja Loka	5	210	192	141	248	796	1'38
Šmarje	2	94	102	93	159	450	0'78
Dravska banovina	1479	13.766	11.334	9.022	10.560	46.161	80'01
Savska banovina	7	269	210	175	199	860	1'49
Vrbaska banovina	—	18	11	7	50	86	0'15
Primorska banovina	3	128	69	36	98	334	0'58
Drinska banovina	—	44	30	36	69	179	0'31
Zetska banovina	—	16	16	26	46	104	0'18
Donavska banovina	—	28	37	49	36	150	0'26
Moravska banovina	—	5	9	10	33	57	0'10
Vardarska banovina	—	28	4	5	15	52	0'09
Beograd	—	18	9	17	8	52	0'09
Ostala Jugoslavija	10	554	395	361	554	1.874	3'25

Rojstni kraj odn. banovina, država	Kmetijstvo, gospodar. in lov	Obrt in industrija	Trgovina in promet	Javna služba, svobodni poklici	Ostali poklici, brez poklica	Skupaj prebival- cev	V %
Italija	46	1.322	1.911	1.498	1.749	6.526	11'31
Avstrija	5	386	402	396	508	1.697	2'94
Češkoslovaška	5	108	135	144	122	514	0'89
Rusija	—	69	37	88	72	266	0'46
Nemčija	—	82	42	38	57	219	0'38
Ostale države	5	116	92	71	154	438	0'76
Zamejstvo	61	2.083	2.619	2.235	2.662	9.660	16'74
Skupaj	1550	16.403	14.348	11.618	13.776	57.695	100'00

(Dalje prih.)

S M R T N A Ž E T E V

PRELAT DR. FRAN KOVAČIČ

† Dr. Fr. Kovačič

19. marca 1939. preminuli zgodovinar in organizator znanstvenih ustanov v Mariboru, prelat dr. Fran Kovačič, po svoji naravi, miselnosti in družabni povezanosti ni bil meščanska osebnost. V vsem svojem osebnem življenju se je držal navad iz časov, ko je zapustil rodni Veržej in odšel v varaždinske šole. Instrukcije in znanstveno delo, katerega je začel kot srednješolec, mu niso dopuščali časa za ožje stike z meščanstvom, pozneje v Zagrebu, Rimu in v Mariboru pa je živel s knjigami in v knjigah ter z osebami, s katerimi ga je prosvetno in znanstveno delo neposredno vezalo. Bil je osebnost, ki je živela sama s seboj, ki zato družabnih stikov ni iskala razen z neposrednimi delovnimi tovariši in ki je ostala skoro nezaupna do mnogih, ki so iskali stikov z njo. Kovačič je visoko cenil prijateljstvo, ga iskreno ter dostojanstveno vzdrževal, pri tem pa je jasno ločil prijateljstvo od znanstva. Posledica tega je bila, da je Kovačič ostal vse svoje življenje ločen od mariborskega meščanstva in vzvišen nad njim ter da je živel z njim, kadar mu je govoril v ustni ali pisani besedi na društvenih sejah, občnih zborih in predavanjih, v dnevnem časopisju ali v znanstvenih revijah. Ni pa doživljal meščanskega razvoja zadnjih desetletij. Živel je poleg njega v tradicijah verženjske mladosti. Tako n. pr. ni načelno nikdar kupil konfekcijske obleke ali

v industriji izdelanih čevljev in je nosil samo ročno izdelane; to je podobno izvajal povsod in bil med zadnjimi Mariborčani, ki je cenil in uporabljal domače platno. Kot osebnost s trdno in ostro izklesanimi nazorji ni bil Kovačič odporen samo proti po reklami in modi vplivanem toku kulturnega življenja med sodobnim meščanstvom, temveč je odločno odklanjal tudi tehnično racionalizacijo sodobnega meščanskega gospodarstva, z njo pa tudi v precejšni meri industrializacijo. Od sodobnih tehničnih pridobitev je vzljubil menda samo pisalni stroj.

To Kovačičevo gledanje na razvoj sodobnega meščanstva je izhajalo tudi iz njegovih nazorov o življenju sploh. Poudarek narodnostnega in vsakega življenja je bila Kovačiču *duševna kultura*, katero pa mora sodobna racionalizacija gospodarstva potisniti v ozadje s tem, ko mehanizira tudi duševno delo posameznika in s tem širokih ljudskih plasti. Posledica tega je bila po Kovačiču nova morala, ki je baš z mehanizacijo meščanskega gospodarstva iz dežele v mesto priseljenega deželana vodila v tuji narodnostni tabor, ga na deželi iztrgala iz našega narodnostnega telesa ter vključila v štajercijanstvo, povsod pa ga moralno zlomila ter izročila alkoholizmu ali pa golemu kriticističnemu negativizmu, ki je najožje zvezan z grobim uživanjem in s tem z nujnim propadanjem duševne kulture. Proti temu je Kovačič nastopal kot publicist in organizator. Kot publicist z urejevanjem in pisanjem »Našega doma«, katerega je usmeril posebno proti štajercijanstvu, ter kot dolgoletni sotrudnik »Slov. gospodarja« in »Straže«, kot organizator pa kot začetnik in dolgoletni voditelj mariborskega treznostnega gibanja. Manj do izraza je prišlo Kovačičevo politično in prosvetno organizacijsko delo. Za kratko dobo je 1907. prevzel organizacijo Slovenske kmečke zveze v ljutomerskem okraju, drugače pa je agitiral samo za časa volitev zlasti po Dravski do-

† KMETIJSKI STROKOVNJAK VILJEM ROHRMAN

Kmetijski strokovnjak Viljem Rohrman

Rojen je bil v Novem mestu kot sin pisarniškega uradnika dne 11. maja 1862., kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo. Veselje za kmetijstvo se mu je vzbudilo pri stricu Matiji Rohrmanu, posestniku in znanemu sadjarju v Dobroški vasi pri Škocjanu na Dolenjskem, kamor je zahajal o počitnicah. Po končani VI. gimnaziji se mu je posrečilo dobiti državno štipendijo za obisk višje kmetijske šole v Tetschen-Liebwerdu na Češkem, katero je s prvo odliko dovršil leta 1883. Že med šolskim letom se mu je nudila prilika priti za 1 mesec v prakso na veleposestvo kneza Thuna v Perucu, kjer se je bliže seznanil tudi s sladkorno industrijo. Po dovršeni šoli je bil sprejet za kmetijskega praktikanta na bivšem cesarskem veleposestvu v Črvenem Avjezdu pri Pragi, kjer je ostal do maja 1884. in se seznanil z raznimi panogami obširnega veleposestva. Leta 1884. je bil imenovan za adjunkta Vinarske in sadjarske šole na Slapu pri Vipavi. Leta 1886. se je s šolo iz Slapa preselil na Grm pri Novem mestu. Leta 1907. je bil imenovan za rav-

lini. Prosvetno pa se je Kovačič uveljavljal kot odbornik Tiskarne sv. Cirila v Mariboru, Narodne odbrane in Jadranske straže ter kot podpredsednik Ljudske univerze v Mariboru, kar je v zvezi s Kovačičevim delom na popularizaciji Slomška, v katerem je gledal slovenskega Grundtwiga.

Kovačičevo delo na popularizaciji in beatifikaciji A. M. Slomška zavzema zadnjih 10 let njegovega življenja in je izraz njegove *konceptije narodnosti*. Mali narod je sposoben, da ohrani svojo bodočnost samo, ako za svoje področje razvije v kvalitetah vse panoge duševne kulture, katere gojijo veliki narodi. Iz teh razlogov je Kovačič deloval v Mariboru na ustanovitvi zgodovinskih znanstvenih organizacij in na njih rasti. Enako kakor je potrebno, da mali narod sam živi lastno znanstveno življenje, pa mora sodelovati z drugimi narodi tudi v svetniškem življenju; in narod postane popolen in enakovreden drugim šele takrat, ko dokaže, da je rodil in dal svetu tudi svetnike. V tem pojmovanju narodnosti je Kovačič povezal zgodovino Slomškove dobe s proučevanjem Slomškove osebnosti ter pomagal s tem svojim delom na prvih početkih poti, da postane Maribor tudi Slomškovo mesto. Delo na Slomšku in vse narodnostno, znanstveno in prosvetno Kovačičevo delo je obsegalo zlasti Podravje in Pomurje in predvsem preko tega vključevalo vanj tudi Maribor; posebno poglavje v življenju Kovačiča-meščana pa zavzema delo za *priključitev Maribora Jugoslaviji*.

O Mariboru smo ob prevratu imeli edino Žerjavove statistične študije, edini, ki pa je poznal podrobne krajevne prilike, je bil Kovačič. Kaj je to pomenilo l. 1918., naj ilustrira dejstvo, da ni imel o Božiču 1918. — za časa Kovačičeve odsotnosti — Maribor niti enega človeka, ki bi znal kartografsko vrisati v skico 1 : 25.000 narodnostno mejo na severu od Ostrega vrha in je bilo treba radi tega poslati sla k domačemu župniku na Sv. Duh! Kot član Narodnega sveta za Štajersko je Kovačič že pred koncem oktobra 1918. izpopolnil svoje podatke o narodnostni meji ter bil z njimi pri roki generalu Maistru, ki je po njih usmeril svoje akcije na Muri in na Kobanskem. Kovačič je osebno videl v tem rešitev Maribora za Jugoslavijo, katero je mirovna konferenca legalizirala za državno mejo s koncem l. 1918. upravno in vojaško Jugoslaviji priključeno slovensko zemljo z narodnostno mejo na severu. Istočasno je podal sliko zgodovinske, narodnostne in geografske povezanosti Maribora s Slovenci in Jugoslovani in iz tega izhajajočo zgodovinsko, narodnostno in zemljepisno pravico Jugoslavije do Maribora.

Na tradiciji mladosti, s svojim vrednotenjem duševne kulture za javno življenje in s svojim pojmovanjem narodnosti se je Kovačič dvignil nad vsakdanjega mariborskega meščana. Z narodnim znanstvenim in organizatoričnim delom je soustvarjal današnji kulturni in ustvaril današnji znanstveni Maribor, katerega pred Kovačičem ni bilo in s katerim bo Kovačič trajno živel. Ne samo z Mariborom, z vso Slovenijo in Jugoslavijo pa bo živel s svojim ustmenim izročilom pred smrtjo, da mora nam vsem biti pred očmi vedno in povsod to, kar *Jugoslovane druži* in ne kar smo izpovedovali prvih 20 let Jugoslavije — kar nas loči.

Franjo Baš.

† VELETRGOVEC VIKTOR ROHRMAN

natelja Kmetijske šole na Grmu, kjer je plodonosno in neumorno delal celih 33 let do leta 1919. — Iz dvoletne šole, ki je bila premalo obiskana, sta nastali po njegovem prizadevanju dve šoli, *letna* šola in *dvoletna* zimska šola, ki sta skupaj v kratkem dosegli do 60 učencev. Ravno tako je izpopolnil zavodu prilike za praktični pouk učencev in gospodarjev. Na šoli je vpeljal številne tečaje za najvažnejše gospodarske stroke, katere je opremil z vsemi potrebnimi učnimi pripomočki. Vpeljal je tudi bolj intenziven popotni pouk, da so se učitelji zavoda lahko poučili o razmerah kmetijstva po deželi, številni udeleženci tečajev pa o razmerah pouka na šoli. Svojo strokovno izobrazbo je izpopolnjeval s poučnimi potovanji po Švici, po Češkem, po Nemčiji in z udeležbo na raznih kmetijskih tečajih po drugih naprednih deželah. Obiskal je vinarne tečaje v Klosterneuburgu, perutninarski tečaj v Schärdingu v Gornji Avstriji, tečaje za mlečno kontrolo in krmljenje ter tečaj za pridelovanje krme na Dunaju. Leta 1904. je vodil veliko ekskurzijo kranjskih kmetovalcev v Švico, da so se poučili o visoki stopnji živinorejskega napredka. Kmetijska družba, ki je aranžirala ta izlet, je izdala o tem potovanju posebno brošuro z mnogimi slikami. Obsežen delokrog je razvijala šola tudi na zunaj s tem, da je podpirala težnje kmetijstva pri Kmetijski podružnici novomeški, ki jo je vodil kot ravnatelj dolgo vrsto let. V tem času je zlasti pospeševal vinarstvo in sadjarstvo. Pri podružnici je ustanovil tudi *kmetijsko bralnico* in praktično poučeval gospodarje ob nedeljah tudi o cepljenju trt in sadnega drevja. Ustanovil je tudi vinarsko zadrugo, perutninarsko in živinorejsko zadrugo ter snoval živinsko zavarovalnico.

Ko je zaradi vojne prenehal pouk na šoli, je bil ravnatelj Viljem Rohrman prideljen Deželnemu odboru, kjer je opravljal službo deželnega kulturnega nadzornika in ravnatelja deželnega urada za krmila, do leta 1919. Poučeval je tudi na gospodinjskih šolah v »Marijanišču« in »Mladiki«. Obenem je opravljal nadzorstvo šolskega gospodarstva na Grmu.

Pri Kmetijski družbi je sodeloval od leta 1884. do 1930., torej več kot 40 let kot sotrudnik »Kmetovalca«, 22 let kot glavni odbornik in od leta 1922. do 1930. kot urednik »Kmetovalca«. Za te zasluge ga je občni zbor Kmetijske družbe dne 28. decembra 1927. imenoval za častnega člana. Od leta 1920. do 1933. je delal pri Sadjarskem in vrtnarskem društvu v Ljubljani in postal končno častni predsednik tega društva. Uspešno se je uveljavljal kot načelnik Kmetijskega oddelka na ljubljanskem velesejmu in v načelstvu Kranjske deželne vinarske zadruge v Ljubljani.

Veliko je delal tudi na literarnem strokovnem polju; pisal je številne članke v »Kmetovalcu«, v »Dolenjskih novicah« in drugih listih. Njegovo glavno delo pa je »*Poljedelstvo*«, ki ga je v treh zvezkih izdala Družba sv. Mohorja. Njegovo »Kmetijsko gospodarstvo« je izšlo v treh natisih. Zbirka kmetijskih nauk je izšla v dveh zvezkih.

V prostem času se je bavil tudi z risanjem in slikanjem in napravil več uspešnih portretov, kakor: družbenega predsednika Frana Povšeta, ravnatelja Gustava Pirca (obe sliki sta last Kmetijske družbe), Patra Hugolina Sattnerja itd.

Za svoje zasluge za kmetijstvo je bil odlikovan z redom Sv. Save III. stopnje.

Veletrgovec Viktor Rohrman

Dne 5. maja 1939. je umrl v Ljubljani v visoki starosti popularni meščan in ugledni veletrgovec Viktor Rohrman.

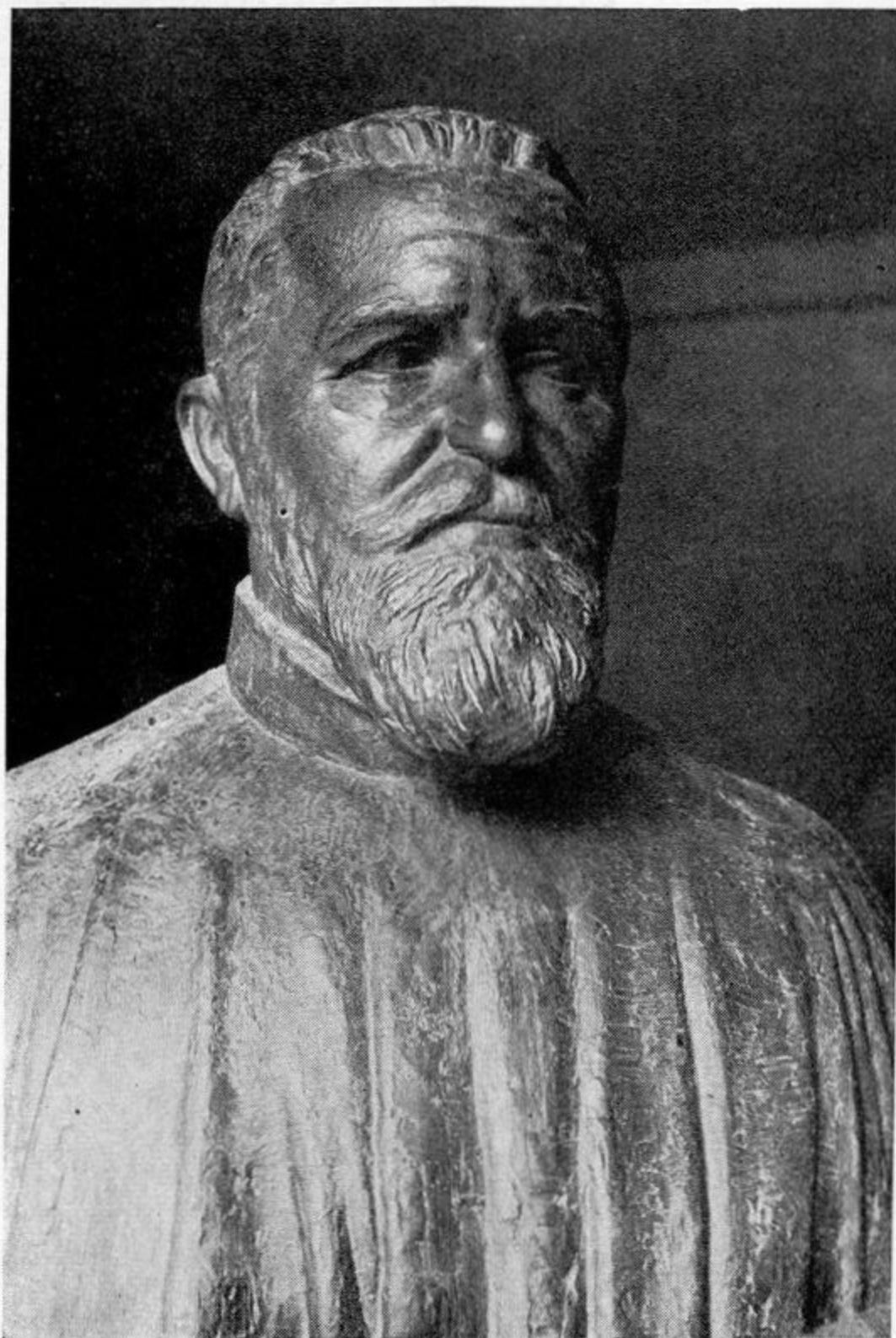
Rojen je bil dne 15. julija 1858. v Novem mestu. Po dovršeni nižji gimnaziji se je posvetil trgovskemu poklicu in mu ostal zvest vse življenje. Po praksi v Gradcu, na Dunaju in v Monakovem je deloval kot trgovec najprej v Novem mestu, od l. 1881. pa kot veletrgovec v Ljubljani.

Viktor Rohrman je bil za polpreteklo dobo življenja naših mest značilen tip meščana narodnjaka, ki je bil požrtvovalno slovansko in napredno usmerjen. Že v Novem mestu je deloval pri Narodni čitalnici in postal dopisnik Slovenskega naroda. Še bolj je to svojo delavnost razvil v Ljubljani v Narodni čitalnici kot pospeševalec akcije za Narodni dom ter kot soustanovitelj Cirilmetodove družbe in Slovenskega planinskega društva. 31 let je bil svetnik Zbornice za TOI. Odlikoval se je tudi po svoji dobroti.

Ljubljana je z njim izgubila značilno osebnost.

* * *

ŠLAJMERJEV SPOMENIK

Zdenko Kalin: *Poprsje dr. E. Šlajmerja na spomeniku ob Leonišču*

Po iniciativi mestnega svetnika polkovnika v pok. Viktorja Andrejke je bil ustanovljen v začetku leta 1937. odbor za postavitve spomenika človekoljubu in odličnemu kirurgu dr. Edu Šlajmerju v bližini njegovega sanatorija, v parku pred Leoniščem. Predsednik odbora je bil župan dr. J. Adlešič, prvi podpredsednik primarij dr. Jenko, drugi (poslovodeči) podpredsednik polk. v p. V. Andrejka, člani pa dr. B. Lavrič, prof. dr. S. Kranjec, dr. Lojze Kramarič, dr. Fr. Stelè in dr. R. Molè. S sodelovanjem Zdravniške zbornice je odbor nabiral denarna sredstva za spomenik in razpisal tekmo za podobo E. Šlajmerja. Razsodišče tej tekmi (polk. v p. V. Andrejka, dr. S. Kranjec, dr. R. Molè, dr. Fr. Stelè, dr. K. Dobida, arh. F. Tomažič, Iv. Zorman in arh. V. Mušič) je nagradilo s prvo ceno osnutek kiparja Zdenka Kalina, ki je prejel tudi naročilo, da spomenik izdelata. Načrt za ureditev okolice je naredil arh. Ivo Spinčič, grafičar za podstavek pa je poklonil lastnik kamnoloma v Ribnici na Pohorju g. ing. M. Lenarčič.

Ob odlični udeležbi članov pokojnikove družine, zastopnikov mestne občine z županom Adlešičem, člani spomeniškega odbora, zastopnikov kr. banske uprave,

vojaške uprave, univerze in zdravniških korporacij in mnogih drugih društev in častilcev E. Šlajmerja se je izvršilo dne 18. maja 1939. slovesno odkritje spomenika, ki je bil izročen v varstvo mestni občini. Spomenik je odkril z nagovorom na navzoče polk. v p. V. Andrejka, nakar sta šef-primarij v p. dr. Ivan Jenko in župan dr. J. Adlešič slavila delo in zasluge zdravnika dr. E. Šlajmerja. Sledili so jima nagovori zastopnikov organizacij in polaganje vencev, pevci društva »Sava« pa so zapeli Venturinijevo »Zedinjeno domovino«.

* * *

NAGRADA MESTNE OBČINE LJUBLJANSKE ZA ZNANSTVENA DELA

Ocenjevalna komisija pod predsedstvom rektorja univerze g. dr. Kušaja je prisodila nagrado 3000 din slušatelju filozofske fakultete v Ljubljani g. *Lebanu* Vladimirju za njegovo znanstveno razpravo: »Socialna struktura ljubljanskega prebivalstva in njega izvor«.

To je doslej najobsežnejša razprava, kar jih je bilo predloženih za to nagrado. Avtor je obdelal ljubljansko prebivalstvo na osnovi gradiva popisa prebivalstva. Ljubljana z dne 31. januarja 1928. Podal je stvarno sliko o izvoru prebivalstva in socialne strukture mesta po geografski razporeditvi. Iz nje je razvidna notranja struktura in geneza našega mesta, obenem pa je podano tolmačenje kako in zakaj je nastalo to stanje. Priloženi so pregledni diagrami in karte, ki nam to nazorno predočujejo.

PREŠERNOVA LITERARNA NAGRADA MESTNE OBČINE LJUBLJANSKE

Na predlog občinskega svetnika dr. Jožeta Bohinjca je mestni svet ljubljanski na seji dne 7. julija 1938. sklenil, podeljevati v okviru sredstev vsakoletnega proračuna na obletnico Prešernove smrti vsako leto na dan 8. februarja nagrade za najboljša, v prejšnjem letu izdana leposlovna dela. Podelitev se izvrši na predlog razsodišča, čigar predsednik in dva člana imenuje predsednik mestne občine na predlog mestnega kulturnega odbora; od njih mora biti vsaj eden član mestnega sveta, enega imenuje Penklub, slovenski center v Ljubljani, enega pa Društvo slovenskih književnikov. Pravico do nagrad imajo vsi slovenski leposlovci. Nagrajeni prejmejo poleg denarne nagrade tudi diplomo s podpisom župana in članov razsodišča.

Za nagrado l. 1939. je razsodišče sestojalo iz dr. Fr. Steleta kot predsednika, prof. Silva Kranjca, insp. Jos. Westra, Božidarja Borka kot podpredsednika in zastopnika Društva slovenskih književnikov, in Josipa Vidmarja kot zastopnika Penkluba.

Po soglasnem sklepu razsodišča, objavljenem dne 8. februarja 1939., so bili nagrajeni sledeči pisatelji: Miško *Kranjec* za roman *Kapetanovi*, dr. *Alojz Gradnik* za zbirko *pesmi Večni studenci* in dr. *Stanko Canjkar* za dramo *Potopljeni svet*. Vsak je prejel nagrado din 4500.—.

MESTNE NAGRADE NAJBOLJŠIM UČENCEM LJUDSKIH, MEŠČANSKIH IN SREDNJIH ŠOL

Na predlog občinskega svetnika dr. Jožeta Bohinjca je mestni svet sklenil, da mesto Ljubljana nagradi vsako leto neko število najboljših učencev meščanskih in srednjih šol ter zadnjega razreda ljudskih šol z izbranimi slovenskimi knjigami.

Konec šolskega leta 1938./1939. so bile te nagrade prvič podeljene. Obdarovanih je bilo 52 najboljših

učencev 4. razreda ljudskih šol, oziroma 1., 4. ali 5. razreda višjih ljudskih šol, ki so prejeli po eno knjigo iz zbirke slovenskih pisateljev izdaje Erjavec-Flerè; 15 učencev 4. razreda meščanskih in 2. razreda dvo-razrednih trgovskih šol z romanom Fr. S. Finžgarja, Pod svobodnim soncem, ter 17 učencev 8. razreda realnih in klasičnih gimnazij, 4. razreda tehnične srednje šole, 4. razreda drž. trgovske akademije in 4. razreda drž. učiteljske šole z enim letnikom Kronike slovenskih mest. Vse knjige so bile vezane in opremljene s posebnim spominskim besedilom. Vsak izmed obdarovanih je prejel tudi mapo s 17 slikami.

NAŠA KRONIKA

MAREC 1938.

1. Na vseučilišču se je pričel poletni semester. V zimskem semestru je imela filozofska fakulteta skupno 444 slušateljev, od teh 441 rednih in 3 izredne. Slušateljic je bilo 214 rednih in 2 izredne. Na juridični fakulteti je bilo vpisanih 659 slušateljev, med njimi 2 izredna, slušateljic je bilo pa med njimi 86. Na medicinski fakulteti je bilo 164 slušateljev, med njimi 28 slušateljic. Na tehniški fakulteti je bilo vpisanih 416 slušateljev, med njimi 3 izredni in 16 rednih slušateljic. Na teološki fakulteti je bilo 188 rednih slušateljev in dva izredna. Skupaj je bilo torej vpisanih 1873 slušateljev, od teh je bilo rednih 1863, izrednih pa 10. Rednih slušateljic je bilo 344, izrednih pa 2. — Ponoči je neznan vlomilec poskušal vlomiti v tresor mestne blagajne. Napravil je samo 600 dinarjev škode na vratih in okovju tresora, vendar škodo povrne zavarovalnica. — V Trgovskem domu se je pričelo prvo žrebanje drž. razredne loterije v Ljubljani. — Pokopališki sklad je prodal zemljišče starega pokopališča pri Sv. Krištofu, ki meri 47.253 m², za 50.000 din škofijskemu duhovskemu semenišču pod pogojem, da na kupljenem svetu v teku 15 let sezida novo bogoslovno semenišče.

2. marca: Z današnjo pepelnično sredo je Ljubljana zaključila predpust, ki ni bil posebno prešeren, zlasti pustna nedelja je bila mnogo bolj tiha in mirna kakor druga leta. — Včerašnji pustni torek je imel to posebnost, da se je predstava v dramskem gledališču pričela že ob 16., ker so igralci priredili bohemske večer v hotelu Metropol za socialne namene stanovskega igralskega združenja. — Iz Lahtija na Finskem je prišlo poročilo, da je pri tekmah FIS za svetovno smučarsko prvenstvo bil drugi najboljši Srednjeevropec Franc Smolej pri teku na 50 km. — Zanimanje za žrebanje razredne loterije se je povečalo in je velika dvorana Trgovskega doma polna. Vsak dan je izzrebanih okrog 1500 števil.

3. Na svojem Cekinovem gradu je umrl posestnik in tovarnar Peter Kosler v 80. letu. — Pri redni seji mestnega sveta ljubljanskega so bili zapriseženi novi člani mestnega sveta. Zato so bile tudi volitve v odbore, odložene so bile le volitve v presonalnopravni odbor in v upravni odbor Mestne hranilnice. Na nujni predlog načelnika socialnega odbora, arhidiakona dr. Tomaža Klinarja, je bilo sprejeto, da se dovolijo virmani mestnega socialnega proračuna, ker je v Ljubljani še vedno nezaposlenih 980 delavcev, njim se je pa pridružilo še 220 delavcev iz opuščenih Strojnih tovarn in livarn. Po priporočilu župana dr. Ad-

lešiča je s temi virmani mestno socialno skrbstvo pridobilo 250.000 din za zaposlitev brezposelnih. Podžupan dr. Vladimir Ravnihar je vložil samostojen predlog, naj bi se mestna občina zavzela za zakon o možnosti etažne lastnine. — Pri občinski seji dovoljenih 250.000 din bo mogoče porabiti za zaposlitev brezposelnih, ki jim je mestna občina že vso zimo dajala pomoč v delu in zaslužku. Zaposlenih je bilo okrog 350 delavcev, ki se menjavajo v skupinah na 3 tedne, saj je bilo priglašenih nad 800 brezposelnih. Zaposleni so pri gradnji poti od Ceste v Rožno dolino ob železnici skozi park Tivoli do glavnega vhoda v Tivoli. Posebno lepo delo brezposelnih bo pot na Rožnik in z Rožnika po gozdovih do Šišenskega vrha ter spet navzdol v Tivoli. Regulirajo obrežne ceste ob Gruberjevem nabrežju in Ljubljani, zlasti pa urejajo obrežje na Špici. Uredili bodo tudi pot na Brdo in jo razširili. Zaposleni so tudi pri urejanju drugih cest in pri kanalizaciji.

4. Združenje urarjev, zlatarjev, optikov, graverjev in pasarjev je imelo svojo 50. redno letno skupščino. Po pol stoletja plodovitega dela ima združenje 98 članov, ki jih pripada 66 urarski, 15 zlatarski, 5 optički, 3 graverski, 8 pasarski in 1 pečatarski obrti. V združenju je vpisanih tudi 85 pomočnikov in 31 vajencev. — Plesna skupina Mete Vidmarjeve je s predstavo v dramskem gledališču dosegla lep uspeh.

5. »Ameriška domovina« objavlja pismo clevelandskega župana Harolda H. Burtona, da mesto Cleveland pripravlja ljubljanskemu županu lep sprejem. — Lani je združenje »Cvijeta Zuzorić« v Beogradu razpisalo natečaj za najboljša nova domača operna dela, ko naj bi najboljšo dobilo 20.000 din nagrade. Natečaja so se udeležili samo trije avtorji in je prvo nagrado dobila opera »Pohujšanje v dolini Šentflorjanski« slov. skladatelja Logarja.

6. je bila v Jakopičevem paviljonu odprta razstava likovnih umetnic Male ženske antante. — Na občnem zboru banovinskega Rdečega križa je bilo ugotovljeno, da je Slovenija doslej dala za Rdeči križ 2.770.000 dinarjev, dobila je pa 3.374.000 dinarjev. — Zveza strokovnih klubov ljubljanske tehniške fakultete je sprejela resolucijo z zahtevami, naj se v redni državni proračun za l. 1938./39. vneso postavke, ki jih je stavila vseučiliška uprava in volja študentov; predloženi amandmani naj se sprejmejo, ker bo le na ta način mogoče delno rešiti krizo slovenske tehnike, a finančno ministrstvo naj da na razpolago zadostne kredite za popolno dograditev tehniki potrebnih poslopij v Ljubljani.

7. Pri žrebanju državne razredne loterije je bil izžreban dobiček 200.000 din. Dvorana je neprestano nabito polna, vendar pa gredo vsi veliki dobitki drugam. — Šolski odsek Jugoslov.-češkoslovaške lige je priredil lepo akademijo, ki sta z njo češkoslovaška kolonija in ljubljansko občinstvo prvič po smrti Masaryka obhajala njegov rojstni dan.

8. objavljajo slovenski ameriški listi naznanilo senatorja Bulkleya, da se otvoritve Jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu udeleži več senatorjev in kongresmanov. — V okviru Romanističnega kluba društva slušateljev ljubljanske univerze je o italijanski književnosti predaval profesor dr. Luigi Salvini, direktor orientalskega zavoda v Napolju. — Tudi danes je bil izžreban dobiček 200.000 din in napetost udeležencev žrebanja razredne loterije neprestano raste.

9. Na Golniku je umrl 27 let stari Zdravko Štangel, urednik »Slovenskega doma«. — Za senatorja je imenovan minister v p. dr. Fran Kulovec. — V drami so že tretjo sezono spet igrali z velikim uspehom Miroslava Krleža »Gospoda Clembajevi«, ko se je posebno odlikoval v glavni vlogi Levar. — Ob 17. se je pričela proračunska seja mestnega sveta in je trajala do 1.20 po polnoči. Župan dr. Juro Adlešič je opisal delo posameznih odsekov in omenjal tudi vse potrebe mesta. Ljubljana posebno pogreša centralno uradno poslopje, saj sedaj plačuje za urade 524.000 din najemnine. V ta namen je bila lani avgusta kupljena Mahrova hiša na javni dražbi za 3.600.000 din. Mestno gospodarstvo je spet postavljeno na realno podlago in proračun je uravnovešen. Načelnik finančnega odbora prof. Dermastia je v tri ure trajajočem poročilu utemeljeval skrbno in previdno sestavljeni proračun, ki izkazuje 117.821.468 din izdatkov in toliko dohodkov. V novem proračunu je upoštevan tudi tramvaj s postavko 10.977.200 din, na katerega odpade pretežni del poviška proračuna, ki je za 18.792.031 din višji napram lanskemu. Vsi dolgovi mestne občine ljubljanske znašajo 31. marca t. l. 195.268.209 din, vendar se bodo pa v teku let toliko znižali, da bo mestna občina lahko mislila na zidanje sodobnega uradnega poslopja na Krekovem trgu. S posebnim poudarkom je ugotovil, da se mestne davščine kljub temu, da se je proračun znatno zvišal napram lanskemu, niso zvišale v nobenem pogledu in da so ostale na isti višini, dočim so morale druge občine letos davščine znatno zvišati in uvesti celo novo davščino, kakor n. pr. Maribor socialno davščino. Mestna občina prispeva za okoliške ceste milijonske vsote za okrajni cestni odbor, vrnjene pa dobiva malenkostne zneske. Isto je pri bednostnem fondu. Omenjal je tudi povišanje plač mestnim nameščencem, ki prejemajo z ozirom na svoj položaj manjše prejemke kot pa državni nameščenci istega položaja ali iste stroke. Po podrobni debati je podžupan dr. Vladimir Ravnihar opozarjal, naj bi se Ljubljana izločila iz področja dravske banovine in naj bi postala samostojna banovina kakor je Beograd, saj znaša proračun ljub. občine 117.000.000, proračun dravske banovine pa 129.000.000 ter je že iz tega razvidno, da je Ljubljana nekaka banovina v banovini. Sprejeti sta bili njegovi resoluciji, da se za Ljubljano ustanovi poseben okrajni cestni odbor in da naj se čimprej izda zakon o samoupravnih financah. Proračun mestne občine ljubljanske je bil sprejet z 41 glasovi, trije člani mestnega sveta so pa glasovali proti.

11. Anketa o delavskih stanovanjih je pod predsedstvom župana dr. Jura Adlešiča ugotovila, da bo treba zgraditi vsaj 250 stanovanj za delavske, sploh manj premožne družine. — Koncert pianista Ivana Noča v Filharmonični dvorani je spet potrdil sloves tega slovenskega virtuoza.

12. Na tukajšnjem avstrijskem konzulatu so dopoldne radi vkorakanja nemških čet v Avstrijo poleg avstrijske zastave izobesili tudi zastavo s kljukastim križem. Mnogo Nemcev si je pripelo na prsi značko s kljukastim križem.

Med občinstvom vlada veliko razburjenje in med neprestanim ugibanjem pričakuje nove dogodke. — Žrebanje razredne loterije v Ljubljani je končano. V Ljubljani ali Sloveniji ni ostal noben večji dobiček. — Zvečer je bil mednarodni plesni večer, ki ga je priredil Ljubljanski plesno-športni klub ter je peto mesto pripadlo Jugoslaviji, drugo češkoslovaški, tretje pa Avstriji.

13. Pri tekmah za zvezno prvenstvo v skokih v Planici je postal prvak Franc Palme, član SK Ljubljane. Pri drugih tekmah se je pa pokazala premoč inozemcev ter je prvo mesto zavzel Nemeč Bradl, za njim sami Nemci, a na šestem mestu je Palme. Najdaljši skok je napravil Bradl z 61 m, izven konkurence pa Novšak z 64 m. — Z dopoldanskim vlakom se je v Ljubljano pripeljalo več uglednih koroških Slovencev. Ustanovljen je odbor za eventualno pomoč koroškim slovenskim beguncem. Pristaši Hitlerja se vračajo iz naše države v Avstrijo. Avstrijski državni tajnik Mihael Skubl, ki je bil pred vojno in v vojni do prevrata pri ljubljanski policijski direkciji, je odstopil.

14. Policija je prepovedala za zvečer sklicano zborovanje na univerzi, vendar so pa visokošolci imeli govore, nato je pa mladina demonstrirala po središču mesta in klicala »Koroško nazaj!« Demonstranti so razbili šipe v pritličju hotela Metropol. Veliko število je bilo aretiranih.

15. Župan dr. Juro Adlešič se je odpeljal s proračunom v Beograd. Z državnim proračunom je sprejet amandma k finančnemu zakonu s kreditom za ureditev vojaških grobov v Ljubljani.

16. V zvezi z dogodki v Avstriji skuša mladina še vedno demonstrirati za Koroško.

17. Ob 11. je bilo pred univerzo manifestacijsko zborovanje za zaščito naših manjšin v Nemčiji in za ukrepe proti izzivanju naših Nemcev. Zborovanje je bilo mirno in dostojno. — Mestni vodovod je od 12. t. m. do današnjega dne zgradil vodovod za Kmetijsko poizkusno in kontrolno postajo zadaj za stanovanjsko kolonijo carinarnice v dolžini 126 m in zgradil 1 požarni hidrant. V Mostah v Zvezni ulici je bilo položenih 118 m vodov, v Zg. Šiški po stari Galetovi cesti pa 86 m vodovodne cevi in 1 požarni hidrant. — Na rednem občnem zboru osrednjega društva Slovenskega planinskega društva je bilo ugotovljeno, da so imeli lani koče in domovi osrednjega društva SPD 22.695 gostov. Novi proračun znaša 440.000 din. — Mestna uprava je razpisala 17 službenih mest, ki zanje prihajajo v poštev juristi in inženirji ter absolventi srednjih šol, a tudi nižje gimnazije in nižje gozdarske šole ter meščanskih in enakovrednih šol.

18. javljajo ameriški slovenski listi, da se slavnosti ob otvoritvi Jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu udeleži tudi ameriška Srbska pevska zveza. — Mestni proračun za leto 1938./39. je v Beogradu odobren v celoti razen predloga za zvišanje trošarine na premog, vendar je pa navzlic temu proračun popolnoma uravnovešen. — V zbornični dvorani univerze je imel nastopno predavanje prof. dr. France Stelè z naslovom »Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji«. Predstavil ga je dekan filozofske fakultete dr. J. Kelemina, ki je poudaril znanstveno kvalifikacijo novega profesorja umetnostne zgodovine ter njegovo dosedanje delo, ki je tudi na tujem visoko cenjeno. — Sinoči je imelo Društvo slovenskih likovnih umetnikov pod predsedstvom Ivana Vavpotiča občni zbor, danes se je pa pričel II. vsedrjavni kongres jugoslovanskih likovnih umetnikov pod predsedstvom Ivana Vavpotiča in pod častnim predsedstvom Riharda Jakopiča. V imenu župana je govoril načelnik kulturnega odbora prof. Silvo Kranjec, ki je naglašal, da je občina že v sedanjem proračunu zagotovila večji znesek za ustanovitev modernega umetnostnega doma v Ljubljani.

19. *Kongres jugoslov. likovnih umetnikov* se je nadaljeval z različnimi referati. Šef mestnega kulturnega odseka dr. Rudolf Mole je naglašal nujnost, naj se uzakoni pri vseh dražbah za javne gradnje gotov odstotek za umetnostni okras javnih zgradb. Kongres je predvsem zahteval ustanovitev umetnostne akademije v Ljubljani.

20. Zadnji dan umetniškega kongresa. — Na Pokljuki je postal *državni prvak v teku na 50 km* Drago Crnobori, a najboljši čas je dosegel Alojzij Klančnik. — Oba praznika je bilo lepo vreme, res pomladansko toplo, da je mesto zapustilo več tisoč izletnikov. Posebno polna je bila Šmarna gora.

21. V *vevški papirnici* že ves mesec delajo v skrčenem obsegu. Prizadetih je okrog 200 delavcev, ki so zaposleni pri strojih. Med njimi je približno polovico žensk. Prejšnji teden so delali samo 3 dni in tudi ta teden ne bodo več. Delavstvo se boji, da bo moralo na svoji koži čutiti posledice *ustanovitve kartela papirnic*. — Na današnji prvi dan pomladi se ljudje vesele lepega vremena, saj tako suhega februarja in marca v zadnjih desetletjih najbrž ni bilo. Pričel je pihati jug.

22. *Redna skupščina Zveze industrijev za dravsko banovino* je ugotovila zastoj v lesni in tudi v drugih strokah ter sprejela resolucijo, naj se pri reševanju davčnih vprašanj zasliši mnenje industrijskih korporacij. Banska uprava naj ublaži predpis o skupnem davku na poslovni promet, naj se zabrani uvajanje občinskih trošarin na surovine in pomožna produkcijska sredstva za izdelke, ki jih občine zopet izvažajo. Ukine naj se trošarina na električno energijo, zlasti se pa resolucija zavzema med drugim za ureditev samoupravnih financ. — Listi potrjujejo samomor bivšega voditelja avstrijskega Heimwehra in bivšega ministra *Odon Neustaedler-Stürmerja*, ki je bil rojen 1885. v Ljubljani v stari Gozzanijevi hiši v Wolfovi ulici. Gozzaniji so kot politično upravni uradniki med nami ohranili dober spomin. Pokojni avstrijski minister je v Avstriji prevzel materino ime in pristavil zraven še Stürmer. S tem je Ljubljana zvedela, da je bil med zadnjimi avstrijskimi ministri tudi Ljubljančan Odon pl. Gozzani.

23. Listi poročajo, da *Baťa le zgradi novo palačo* na oglu Aleksandrove ceste in Šelenburgove ulice. Takse za stavbno dovoljenje znašajo 133.000 din. Mestna občina bo z novo palačo dobila 327 kv. m prostora za razširjenje Šelenburgove ulice.

24. je bila na magistratu *anketa o tujsko-prometnih prirreditvah*, ki naj bi v Ljubljano privabile čim največ tujcev. Župan dr. Adlešič je na anketi obširno poročal o najraznovrstnejših zamislih in predlogih, ki jih je anketa izdelala in jih bo Turistični odbor mesta Ljubljane skušal oživotvoriti. — Listi se spominjajo *dvajsetletnice*, ko je na cvetno nedeljo 24. marca 1918. zastopstvo slovenskih žen v Ljubljani izročilo dr. Korošcu 200.000 podpisov za majniško deklaracijo.

25. Včerajšnji in današnji listi objavljajo daljše članke o slavnostih, ki bodo v Clevelandu ob otvoritvi Jugoslovanskega kulturnega vrta, ki ga otvori ljubljanski župan. — Drama je v spomin pok. *Branislava Nušiča* uprizorila njegovo poslednje dramatsko delo »*Pokojnik*« v prevodu in režiji C. Debevca. Dramaturg J. Vidmar je pred predstavo v kratkem nagovoru označil pomembnost tega izrednega srbskega komediografa. — V Jakopičevem paviljonu je bila odprta razstava Mihe Maleša in Zorana Mušiča ter Slovaka Mikulaša Galande iz Bratislave.

26. Ker je bilo prepovedano zborovanje za ustanovitev Narodnega sveta, so se ob 18. pred mestno hišo, kjer naj bi bilo zborovanje, zbrali mladi ljudje in demonstrirali tudi po mestu. — V operi je bila v proslavo *25 letnice umetniškega dela* višjega režiserja prof. Osipa Šesta Ver-

dijeva opera »*Rigoletto*«. — Ponoči je bila huda nevihta z grmenjem in snegom, da je bilo zjutraj vse pobeljeno. V Rožni dolini je udarila strela v hišo na Cesti VIII v dimnik in posnela opeko. — Z novim šesttonskim valjarjem so prvič valjali cesto.

27. Ob 12.17 je Ljubljana čutila precej močan *potresni sunek*, ki je trajal približno 12 sekund. Potres so čutili tudi na Dolenjskem in na Štajerskem, zlasti močan je bil pa v Prekmurju, Medjimurju, Hrvaški Podravini in tudi v Zagrebu. — Rafaelova družba je dopoldne v Frančiškanski dvorani priredila lepo *izseljeniško akademijo* z govorom škofa dr. Gregorija Rožmana in s sodelovanjem šolske mladine. V nabito polni dvorani sta bila navzoča tudi pokrovitelj akademije ban dr. Natlačen in župan dr. Adlešič. — Zveza slovenskih lahkoatletskih klubov, ki je v njej včlanjenih 24 klubov, je imela svoj II. občni zbor.

28. Ljubljanska sokolska društva in odbor JČL so priredili v dvorani kina Matice *češkoslovaški večer*, ki se je spremenil v manifestacijo slovanskega bratstva. — Krščansko žensko društvo je v operi proslavilo *materinski dan* v navzočnosti bana dr. Natlačen, župana dr. Adlešiča in druge odlične gospode. Slavnostni govor je imel dr. Tine Debeljak, nato pa so otroci igrali dve igri.

29. V šoli v Mostah je župan dr. Juro Adlešič otvoril *novi dnevno otroško zavetišče* z lepim govorom o uspešnem mladinskem skrbstvu, ko se je število otrok v dnevnih zavetiščih v 1 letu skoraj podvojilo. — Popoldne je je bila seja šolskega odbora strokovnih nadaljevalnih šol, ki je soglasno sklenila, zidati poslopje za strokovno nadaljevalno šolo, čim bo v ta namen potrebni denar na razpolago.

30. »*Ameriška domovina*« izraža željo, naj bi z ljubljanskim županom prišlo v Ameriko tudi nekaj mladine iz stare domovine, obratno naj bi pa Amerika poslala nekaj slovenskih dijakov na počitnice v Slovenijo. — Med Čevljarskim in Frančiškanskim mostom so te dni nasadili vrbe žalujke in nekaj lepoticnega grmičja. Ob Gruberjevem nabrežju urejajo brežine tako, kakor so urejene ob Gradaščici. Ozke stezice in lepa pota vodijo prav tja do špice, ki bo vsa preurejena. — Upravni odbor meščanskih šol je sestavil gradbeni program in sklenil razpisati natečaj za *novi poslopje meščanske šole na Viču*. — Direktor *Josip Rejšner* se je danes poslovil na Tehniški srednji šoli, ki jo je vodil od l. 1924. z lepim uspehom. Upokojen je bil 25. februarja.

31. *TK Skala* je imel občni zbor. Pomanjkanje denarnih sredstev ovira klubovo delo. Klub ima 127 članov. Za predsednika je izvoljen dr. ing. Matija Žumer. — Že teden dni prodajajo ob semenišču *butare za cvetno nedeljo*. Začeli so izdelovati butarice v obliki umetnega cvetja. Občinstvo jih zelo kupuje za dekoracijo stanovanj, posebno so pa všeč tujcem. Navadnih butar skoraj ni več naprodaj. — Ves mesec je bilo *vreme* izredno lepo in sončno, samo 4 dnevi so bili deževni, a ponoči od 26. na 27. je snežilo. Ves mesec je padlo 30,4 mm dežja. Samo marec l. 1929. je bil bolj suh. — *Tržnine* je bilo meseca marca pobrane 19.249 din, posojnine pa 9356 din. Tržni urad je pregledal 20 lokalov in jih 17 našel v redu. — *Porok* je bilo v marcu 33, živorojenih 93, mrtvorojenih 11, umrlo jih je 95, da je naravnega prirastka —2. — *Gradbenih dovoljenj* je bilo izdanih 21, za zgradbe v skupni vrednosti 1.706.000 din. Gradbeno dovoljenje je bilo izdano za 8 zgradb z zazidano prostornino 11.443 m³ ter za preračunano gradbeno vrednost 1.592.000 din, prizidav in prezidav 13 z gradbeno vrednostjo 114.000 din. — *Verskih izstopov* je bilo 9: iz rimokatoliške cerkve 8 (vstopil 1), iz starokatoliške cerkve 0 (vstopili 4), iz pravoslavne 1 (vstopil 1), v muslimansko vstopil 1, brez konfesij postala 2, v evangelski cerkvi nič sprememb.

MARIBORSKI TEDEN

Leta 1932., za časa, ko je svetovna gospodarska stagnacija težko prizadela tudi našim krajem, je bila v Mariboru ustanovljena zadruga »Mariborski teden«, ki si je stavila nalogo, da z vsakoletno organizacijo gospodarskih in kulturnih prireditev v okviru Mariborskega tedna interesentom iz vseh krajev naše države in iz inozemstva prikaže razvojno stopnjo raznih panog gospodarske in kulturne delavnosti severne Slovenije, bivše Mariborske oblasti. Na popolnoma altruistični bazi so ustanovili zadrugo »Mariborski teden« interesirani krogi v Mariboru, teritorialne ustanove industrijcev, trgovcev, obrtnikov, gostinskih podjetij, turistične in mototuristične organizacije, ob najtesnejšem sodelovanju in s podporo občinske uprave kakor tudi s sodelovanjem Tujskoprometne zveze.

Od svoje ustanovitve do danes je »Mariborski teden« organiziral sedem lepo uspešnih prireditev, v začetku meseca avgusta vsakega leta. Prireditelji so si prizadevali, da z vsakoletnimi razstavami prikažejo razvojno stopnjo naše industrije, posebno tekstilne industrije, ki je v mariborskem okrožju izrecno močno razvita, dalje napredek našega obrtništva in razvoj domače trgovine. Seveda so bile tem glavnim razstavam priključene vedno še številne specialne razstave, tako da je obiskovalec mogel dobiti popolno sliko o našem gospodarskem življenju na vseh poljih. Posebna pozornost je bila vselej posvečena vsem panogam poljedelstva, vinogradništva, mlekarstvu, živinoreji, reji malih živali, dalje gozdarstvu, sadjarstvu in vrtnarstvu. Umetnost je bila zastopana na vseh poljih: prirejale so se razstave upodablajoče umetnosti, gledališke predstave na prostem, koncerti in glasbene prireditve, razstave književnih del, prikazalo se je delovanje kulturnih in prosvetnih ustanov, prirejale so se zgodovinske razstave in prikazovale narodopisne posebnosti. Veliko pozornost je vzbujala vsakoletna tujskoprometna razstava. Gostinske, čebelarske, gasilske, fotografske, grafične, filatelistične, akvaristične in številne druge manjše razstave so posrečeno izpopolnjevale okvir vsakoletnih razstavnih prireditev. V okviru Mariborskih tednov je prišlo do polnega izraza tudi naše športno življenje. Prirejale so se medmestna, državna in mednarodna tekmovanja v vseh športnih panogah. Končno so razni kongresi in zbori še bolj poživljali sliko Maribora za časa »Mariborskih tednov«. »Mariborski teden« je torej dosegel, da se je Maribor enkrat na leto razgibal v vseh celicah svojega življenja in udejstvovanja, da je takrat svetu pokazal,

kaj zmore in kaj zna. S tem je seveda tudi pripomogel, da je vse gospodarsko in kulturno življenje Maribora in njegovega zaledja oživelo in to je bil glavni smoter zamisli prirejanja vsakoletnih Mariborskih tednov. Izredno mnogo koristi pa je prinesla ta institucija tudi tujskemu prometu, saj je bila obiskovalcem Mariborskega tedna dana najlepša priložnost, da spoznajo turistične prednosti in odlike Maribora in njegove lepe okolice, njih zdravilišč in drugih tujskoprometnih privlačnosti severne Slovenije. S svojimi dosedanjimi prireditvami so se Mariborski tedni že lepo uveljavili in privabljajo iz leta v leto večje število obiskovalcev iz vseh krajev naše države, pa tudi iz inozemstva. Tako se je Mariborski teden afirmiral kot renomirana in tradicionalna vsedržavna prireditev in že spričo obmejnega položaja Maribora tudi kot mednarodna prireditev.

Število obiskovalcev Mariborskega tedna znaša povprečno okr. 70.000 vsako leto.

Lani se je vršila v okviru VII. Mariborskega tedna velika proslava 20 letnice Jugoslavije. Z obsežnimi in okusno urejenimi jubilejnimi razstavami je Mariborski teden nazorno pokazal napredek prosvetnega in kulturnega življenja in razvoj posameznih panog gospodarskega življenja Maribora in njegovega zaledja v času dvajset let življenja in delovanja v svobodni Jugoslaviji.

Na čelu zadruge »Mariborski teden« se nahaja že izza njene ustanovitve neumorni predsednik gosp. dr. Franjo Lipold, odvetnik in bivši mestni načelnik, njemu ob strani podpredsednik g. Rudolf Golouh, ravnatelj Borze dela, dalje kot tajnik g. Josip Loos, ravnatelj »Putnika«, in kot blagajnik g. Alfonz Gilly, bančni prokurist. V načelstvu so nadalje še g. dr. Miroslav Ploj, bivši podpredsednik senata, dr. Alojzij Juvan, odvetnik in mestni načelnik, g. Drago Roglič, industrijalec, g. Josip Šerec, kavarnar, g. Franjo Reicher, predsednik Obrtnega društva. Nadzorni odbor sestavljajo g. Oskar Dračar, industrijalec, g. Vinko Grčar, šolski upravitelj in bivši mestni načelnik, gosp. Miloš Oset, veletrgovec, in Fran Novak, predsednik Okrožnega odbora obrtniških združenj.

POPRAVKI

V 1. št. »Kronike«, str. 4.*, kolona 2., vrsta 8. od zgoraj, beri: od njih vpliva so si obetali... nam. si niso... — Str. 9.*, kolona 2., vrsta 2. od spodaj, beri: »Laikih (mesto Grkih) in blaznikih«.

Avtor naslovnih slik v 4. št. 1938. in 1. št. 1939. »Kronike« je Ante Kornič.

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Strukelj, za uredništvo odgovoren Jože Gregorič. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80.—, za pol leta din 40.—, za četrt leta din 25.—. Za inozemstvo din 100.—. — Posamezna številka stane din 30.—.

Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

KURIVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa,
uporablja za kuho in peko,
likanje in pranje, ogrevanje
vode, centralne in druge
kurjave enako kakor
tudi obrtnik za lota-
nje, varjenje, sušenje
itd. — le plin!

RESLJEVA CESTA 28

TELEFON ŠTEV. 43-27

MESTNA
PLINARNA
LJUBLJANSKA

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Franciškovska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100 % domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica